

Mõistlik jutustaja.

Noortele ja wanadele waimu kosutamiseks

wälja annud

Paul Andriß.

II.

Tartus, 1880.

Trükitud H. Daakmanni kulu ja kirjadega.

Benšuri poolest lubatud. -- Tallinnas, 7. Jaanuaril 1880.

I. Elu wõi surm?

Kuues päätükk.

(Edpetus.)

Wäga raske oli kuningal olnud õiglase Richardi iseenese ohwerdamist vastu wõtta ja oma päästjat ära salata, kuna ometi tema ütelus, et ta Richard Williami wend on, teda wangiwõtmise eest oleks kaitstud. See walus tundmus liigutas ta südant, kui ratsamehed üle silla wälja sõitsiwad, ja wesi kippus temale filmadesse.

"Oh!" hüüdis ta Williami poole pöördes, "mina ei jõua seda ära kannatada, — nad wiiwad teda wangi, wahest päälegi surma!"

"Mitte koguni, armulisem herra!" ütles William trööstides. "Temale ei tehta midagi, sest mitu kord sai punasekuue mehele öeldud, et wang minu wend on. Aga päälik jäi isemeelselt oma arwamise juurde, wang olla meie kõige armulisem kuningas. "Saatku tema siis," hüüdis ta rõõmsaste naerdes, "oma kuningat kunni Londoni: wäga ruttu lastakse ta jälle lahti, sest ma ei usu mitte, et teda sääl wõi kusagil mujal kuninga asemel vastu wõetakse!"

William ütles seda nii usaldawalt ja rõõmsaste, et Kaarel tahtmata ühes naeratama pidi, waenlaste pikanina päale mõeldes, mis nad oma effituse läbi wististe saiwad. Tema süda läks kergemaks ja mure kadus.

Aga Karles ütles:

"Aa minu aru käib meie wahwa kaitsejaga ühte, armulisem herra! Päälik saab wähe aini oma saagi eest ja Richard lastakse warsti lahti. — Aga teie," ütles ta tõise häälega edasi, "peate uute hädade päale walmis olema, sest wististe saab päälik selle päale mõtlema, et Richard liig järele-andlit wangiwõtmise juures oli. Tema saab sellest arwama, et Richardil mõni isearanis põhi seda teha oli ja umbes õiget põhja leidma. Ja siis saab Boscobel-Houje eestulewail päewil

ülewest kunni alla läbi otsitama, et päris kuningat wale kuninga asemel tabada!"

Kuningas waatas nende nute hädade kuulutamise juures mõtetes maha.

"Tõeste," ütles ta siis, "teil on õigus, mu sõber! Wis-
tiste saab see sündima, mis teie targalikult ette ütlete. Wahest
ju mõne tunni pärast tulewad ratšamehed tagasi, sellepärast
siit ära — aga kohe! Aga kuhu pean mina minema? Ma
ei wõi edasi ega tagasi, sest kuhu mina waatan, sääl on waen-
lased ees! Kas teie ei tea nõuu anda, wahwa William?"

Mõisawalitseja mõtles järele. "Ma pean teile õigust
andma," ütles ta siis, "siia Boscobel-Houje ei tohi teie mitte
kaunaks jääda. Ja ometi ei tea ma teile siin lähedal ühtegi
pelgupaika nimetada, sest wiis penikoormat ümberringi ei ole
maja ega hoonet, kus teie aset wõiksite leida. Üksi suured metsad
on Boscobel-Houji ümberkaudu. — Need metsad," ütles ta
wäikse wahje järele, "on paksud ja mitmed kohad mäda põhjaga,
nii et ratšamehed pääle ei pääse ja wõiksiwad häda ajal warju-
paigaks olla. Sellepärast on minu nõuu, armulihem herra,
teie annate ennaft mõneks ajaks metša warju, kunni teie kar-
tufeta Boscobelisse tagasi wõita tulla!"

Nii wahje meelepäraline, kui see nõuu kuningale ka oli
mitmesuguste puuduste, raskesti ja kitskuste pääle mõteldes,
mis metšas teda ootasiwad, siiski ei jäänud tal muud nõuu
üle, kui oma kinnitust anda pääle selle, kui ka Karles oli
ütelnud, et see ainus pääsmise nõuu olla. Ohates lubas ta
walmis olla Karlesliga, — kes kõik risti kuningaga koos
tahtis kanda, — metšas aset wõtma, kunni ta saaks edasi
põgeneda. Häameelega oleks ta Boscobelis lühikest sööma-
aega pidanud; aga kartus tagaajajate tagasitulemise pärast
käskis parem kiitsta kui kahetjeda, enam hoida kui ojata.
William muretšes sellepärast, — tema abikaas oli ümmarda-
jatega seltsis ka põllule läinud — mis ta toidu nõrudest
kätte sai, jahikotti, ja läks wiitmata mõlemate wale-sulastega,
kellel omad tööriistad, kirwes ja saag ühes oliwad, läheda
metša poole.

Boscobeli mõisa ümberkauduse metša sees oli sell ajal
lai prii wäli. Üksi kesi wälja seisis ilmatu suur tamm, kelle
tiive ligedal hallikas sirises ja kes oma wet wäikses oja-
kese halja rohtude läbi metša poole saatis. See puu wõis küll oma
600 aastat wana olla, aga siiski oliwad tema laiad oksad
wäga rohkes lehtede ehtes, nii et film sisse waadata ei suut-

nud. *) Senna poole sammus William Benderel, ja kui nad puu juurde olivad jõudnud, pidas ta kinni, et oma imeks-panija kaasalistele pelgupaika tähendada.

„Kas siia peame jääma?“ küsis kuningas kahtlaselt enese ümber vaadates, — „siia wäli wälja pääle, kus mitte ühte põõsastki ei ole, mis meid häda korral kinniwõtjate eest warjaks, — kas see teie tõsine nõuu on, William?“

„Wististe, armulijem herra!“ kostis William kindlaste.

Teie ei toimeta mitte targuti, sõber!“ ütles ka Karles, kes niisama, nagu kuningas, asjata enese ümber waatas, kus see koht peaks olema, mis neile warju wõiks anda. „See wäli on nii paljas, nagu minu peu pesa, — niisama hästi oleksime Boscobeli wärawa ees ehk maantee pääl wõinud warju otsida kui siin!“

Ja siiski arwan mina,“ ütles William kindla usaldusega, „et teie praegu kusahil paremat warju ei leia, kui selle puu lehtede sees, kes teid niisama hästi waenlaste, kui ka wihma ja külma eest kaitseb!“

Pääd raputates waatas kuningas üles puu pääle. „Puu metjas,“ ütles ta, — „kui meie pelgupaik just puu peab olema, — oleks mull palju armjam, kui see üksikult seisaw tamm, kes meid wähe kaitseb, kui meid tema päält otsitakse!“

„Wististe, armulijem herra, — „kui teid otsitakse!“ ütles William, sõnakese „kui“ pääle hästi rõhku pannes. „Aga mina usun kindlaste, et metjas iga puu ja põesjas läbi otsitakse, aga siin selle tamme pääl ei otsita teid mitte, sest keegi ei saa kangeliski arwama, et teie seda üksikut puud enesele warjupaigaks olete walinud!“

Kuningas waatas erkselt üles, — need sõnad, mis grahw Derby Stourpordi kohal tema wastu oli rääkinud: „meie peame seda tegema, mis waenlased meist kõige vähem arwawad,“ tuliwad temale nüüd meelde. Ju oli kord see õpetus oma hääduft katse korral ilmutanud, juba ükskord oli ta selle täitmise läbi raskest hädaft pääsnud. Selle pääle mõteldes muutis tema arwamine Williami nõuu üle ja ta wastas: „Tõeste, William, teie nõuu on wististe mõnus! — Mis teie arwate, Karles?“

*) Selle puu anti pärast nimeks: „kuninga tamm,“ aga ta lõppes pärast ära, sest et kuninglikud senna „risti sõitma“ läksiwad (nagu mõned katoliiklased praegu veel piha kohtadesse) ning iga mees Inglise wiisil tükkise puu koorest mälestusjeks kaasa wõttis.

„Mina arwan, — ma tunnistan jeda häbige — et Williami nõuu täieste hää ja õige on!“ kostis oberst. „Mina kõige vähem saaks, kui ma metšas mõnda põgenenud järele peaks otsima, wististe üksi paksu metša läbi otsima, aga mil-lalgi üfsikult seiswat puud. Teeme jellepärast oma targa sõbra nõuu järele, tõeste, see saab meie õnneks olema!“

„Olgu nõnda!“ hüüdis kuningas ja hakkas wiitmata puud mööda üles ronima. Aga kõik ta katsed olivad asjata, sest oma hõlmaga ei ulatanud ta jämedat puud ümbert kinni wõtta ja kõik oksjad olivad liig kõrges. Sääl lastis ennaft William puu tüwe ligi ühe põlwe pääle maha ja palus kuningat teda redeli asemel tarwitada. Kuningas astus tema õlale ja püüsti tõus-tes tõstis ta kuninga nii kõrgesse, kunni ta oksast kinni ulatas wõtma ja nõnda kergeste ennaft üles tõmmata wõis. Nõndaşama aitas William Karlesši puu otsa. Wiimse kätte andis ta ka lõppeks sõõgi-nõuud ja kirwe ning sae, et kui häda õiete suur oleks, siis nemad ennaft puurainjaks wõikşiwad nimetada, kes puud kuirwist oksstest puhastamas olla.

Kui nüüd Karlesš ja kuningas ülespoole olivad roninud, läks William mitu korda ümber puu ringi ja katsus, kas ta oma kaitsetawaid näha wõis. Aga tema rahule olemiseks oliwad need täieste nägemata. Ta hüüdis nüüd tasakeste üles:

„Kuulge weel jeda, armulijem herra: Mina tulen wahete wahel şiia teile toitu ja şõnumid tooma. Oma tulemist annan ma igatord jelle laulu esimest şalmi lauldes, kelle läbi laulitş Blondel kord kuninga Richard Lõwşjüda wangitorni üles leidis, teada. Pange hästi şõnu ja wişi tähele!“

Ta juure häälega hakkas ta laulma, kuna ta ise ennaft üles näitas, nagu otsiks ta tõhwu:

„Tõbe tuli tungis ilma
Şatma maha jäädawalt,
Kippus kuskutama şilma;
Kaugelt külma
Kätt mu järel karedalt
Şirutas ju şurm, mind wiia himukalt:
Şääł şaras armu hella şilm,
Şurm lahkus, lahkeş muutis ilm.“

„Kui teie ükşi jeda şalmi kuulete,“ algas William pärast laulu esimese şalmi lõppemist oma juhatust, „şiis wõite julgeste puu päält maha tulla: olgu see teile täheks, et kõik asjad forras on. Kui ma aga jelle laulu tõist şalmi laulan, şiis olgu see teile manitşuseks, et kahekordşet ettewaatmist tarwis

on ja et teie mitte kogemata liigutamise läbi oma pelgupaika ei avalda!"

Ja oma filmatirja tööd edasi toimetades hakkas ta uueste laulma:

"Sõda sõudis, lahing jõudis,
 Riisid kaswis libedaks,
 Rahe kombel mõetu sõudis,
 Surma nõudis;
 Igast küljest hirmsamaks
 Kaswis häda, käsi läks ju lödewaks:
 Sääli heljus neiu silma ees
 Ja warsti olin wõidumees."

"Kas saite täieste aru, armulijem herra?" küsis William wiimaks, kui ta laulu lõpule oli jõudnud.

"Jah!" anti tasakeste ülewelt wastuseks ja selle usaldusega, et tagasiulatunud kuningas esiotja täieste warjatud oli, läks ainus põllumees kodu tagasi.

Uga kuningas ja tema seltsiline katkusiwad nii hästi kui wõimalik aset wõtta, sest et nad, nagu ette oli arwata, kauemat aega siia pidiwad korterisje jääma. Kuningas istus ratsu otja pääl, nii et ta selg wastu puud toetas ja ta käed tõise otja pääl, mis ta rinna eest mööda käis, kiinitust leidsiwad. Nõnda oli ta kõigewähem mahakukkumise eest, kui ta wäsimusest magama uinus, hoitud. Karlesz istus niisama natukene kõrgemal ja waatas hoolega läbi okste ümberringi, et kui ta mõnda ähwardajat häda märkaks, siis kohe kuningale seda teada wõiks anda.

Tund läks tunni järele aeglaselt mööda; päike weeres ju lääne taewa serwas alla ja igatseja südamega ootasiwad mõlemad põgenejad Williami tagasitulemist, sest sõnumed, mis tema tõi, pidiwad otjust andma, kas nemad weel kauem siin halwa aseme pääl pidiwad wiibima, wõi wõisiwad nad õojeks Boscobelisje minna. Uga päike kadus ja öö kuulutas oma tulemist widewiku ja ifka suuremaks kaswawa pimeduse läbi. Ilma asjata ootsiwad nad sõbra tähendamise pääle. Kuninga rõõmus lootus hakkas jälle kaduma. Senna juurde tuli weel joogi-jänu; süüa tal oli, aga juua ta ei saanud, ehk küll hallitas puu juures wulises, sest ta ei usaldanud maha minna, esiteks kartes, et teda keegi näha wõiks, tõiseks, et ta ilma wõera abita puu otja tagasi ei saanud. Juba oliwad nad kolmkümmendkiuus tundi puu otjas olnud ja Kaarel kuus tundi tulist joogi-jänu kannatanud. Ta ei jõudnud enam joogi-jänule wastu panna ja oli ju walmis oma aset maha jätma, kui

Korrage ta seltsiline käe tagasi hoides tema õla pääle pani, sest eemal oli parajaste laulu häält kuulda. Kuningas kuulatas rõõmuga lähemale tulejat laulu häält. „See on William!“ hõiskas ta, „ja tõeste, ta laulab seda laulu, mis ta tundemärgiks laulda lubas!“

„Agaraste tahtis ta hakata maha ronima abi saatja sõbrale vastu, — aga Karles hoidis teda tagasi.

„Mitte nii üle pää kaela, armulisem herra,“ sosistas oberst temale kõrva sisse, „kuulake enne, mis ta laulab!“

Kaarel kuulatas ja ehmatas. Selgeste kuulis ta nüüd laulu sõnu, — see oli salm, mis neid ettevaatmisele pidi manitsema.

Ruttu tõmbas kuningas jala, mida ta ju alama õlja pääle oli pannud, tagasi ja ootas wärisedes, mis edasi saaks sündima. Mõni filmapilt pärast seda nägi ta lehtede wahelt Williami wankri pääl soldatite wahel tiifl maad eemal teed mööda edasi sõitwat. Soldatid näitfiwad tähele pannes laulu päält kuulawat. Tamme puu lähedal algas William uut salmi, järgmiste sõnadega:

„Kade wiha, kuu juba,
Lõwi, loites waritseb,
Kojaks kole müürituba,
Mingi luba!
Siiski paha põgeneb;
Pigi Blondel, truus ta huultelt kõneleb:
Jäe kindlaks, film weel õnne näeb,
Pea torni taba lahti läeb!“

Tuufu ja südamega kuulas Kaarel oma Bondeli kauge- male kõlawat laulu. Nüüd ta sai aru, mis pärast Williamil fii maale wõimata oli olnud neile appi jõuda. Wististe oli sündinud, mis nemad ette oliwad arwanud: ratsamehed oliwad Boscobelisse tagasi tulnud ja tulemist takistanud. Siiski oli wahwa mees wõimalikuks teinud temale, kui ka soldatite saadetusel, märku anda, ja nimelt tähendafiwad wiimse salmi lõpusõnad, mida ta mitu korda laulis, ligedat ärapäästmist.

Rõõm ja magus lootus elustafiwad jellepärast kuninga wäikest lootust ja ta imeteles Karlesfiga seltsis oma sõbra ja kaitfja tarkust, et ta ka soldatite walwamiife all temale ette- waatmise tähte ja troosti teadis anda.

Will wiisil see William Benderelil korda läks, seda saame eestulewas päätiifis kuulda.

Seitsmes päättüft.

Nagu Karlejs ja William Benderel õigeste oliwad arwanud, ei teeninud päälit Evans oma kuningaga wangiwõtmisega juurt auu, keda ta auusas Richardis oberst Kotšalile ette wiis. Enefe wabandamiseks rääkis päälit kõi, kudas see oli tulnud, et ta metšawalitseja wangi wõttis. See äratas, nagu kuningas ja tema sõbrad oliwad arwanud, obersti kahtlust, ja finnitask seda mõtet, et päris kuningas mõisa läbiotšimise ajal jääli oli, et ta wahest praegu jääli ehk kusagil mõisa ümberkaudu jaoks olema ja Boscobelisse tagasi jaoks tulema, kui kardetaw häda mõõda näitask olewat. Kotšal tundis ka sest wiisist ja kombest, kudas Boscobeli mõisa walitseja ja tema wend wahest päälitut Evanši eštitašiwad, et nendega iga päewase nõundega, nagu hirmutamise, ahwardamisega ehk ka wägiwallaga joonele ei saanud. Tema wõttis sellepärast nõuniks kawalust kawaluse wastu tarwitada ja arwas sellepoolest Boscobeli mõisa-walitsejast üle käiwat. Ta sõitis sellepärast iše ühe oma rügemendi ratsajalga ees-otšas Boscobelisse, natukene aega pärast seda, kui William metšast kuningat peitmast kodu oli jõudnud. Mõisa sai uueste läbi otšitud, aga ilma asjata. Kotšal näitask ennast nii üles, nagu usuks ta nüüd täieste, et kuningat siin ei ole ja sõitis oma soldatitega ära. Aga metšas, umbes paar wersta tamme juurest, kus kuningas ja Karlejs peidus oliwad, kangel, lastis ta finni pidada ja mehi hobuste seljast maha tulla. Ta tahtis siin õõ hakatuseni oota ja siis Boscobelisse tagasi minna ja mõisat uueste läbi otšida. Ta lootis, et jeni William kuningaga kodu toob ja teda nõnda kergeste kätte wõiks saada.

Aga maailma walitseja walwas oma šalwitud mehe üle, sest üksi ühe õnnakaupa juhtumise läbi läks see kawalaste wälja mõtelbud nõuu nurja.

William Benderel, keda Kotšali kawalus tõeste eštitaš, läks pärast soldatite äraminekut tamme juurde teele ja tahtis kuningat ja tema seltsilist juures rõõmus kodu tagasi tuua, sest ta arwas, et nüüd pääle kahelordset maja läbiotšimist üsna kartujeta wõib olla. Su oli ta tamme lähedale jõudnud, kui ta korraga hobuste hirnumist kuulis. Ta teadis, et mõisa hobused ju tallis oliwad ja et ümberkaudu ligidal hoonid ja elutusi ei olnud. Sellepärast wõõrastask teda see hobuste hirnumine nii, et ta ettewaatlikult senna poole waatama tõttas,

kust poolt hirnumine tuli. Ta leidis ehmatades soldatite-salga ja filmapilt oli tal Kortsali kavalus selge. Nuttu läks ta kodu ja käskis wärawa silla üles tõmmata ja heitis tõiste majalistega, kes kõik tööst wäga wäsinud oliwad, magama.

Umbes tund aega pärast seda tuli Kotsal, nagu William oli arwanud, wärawa ette. Oma suureks rõõmuks nägi ta silla ülestõmmatud olewat. Ta arwas, et see wahe ajal mõisasse tulnud kuninga kaitsmijeks oli jündinud. Nüüd arwas tema kuningliku jahilooma lõhus olewat.

Ta seadis mõisa ümber wahid wälja, et keegi ei pidanud ära pääsema ja lastis siis äkiste ja wäga waljuste kella helistada. Alles tüki aja pärast tuli üks mõisa sulane ja küsis kaunis kärevalt, mis niisugune kära tähendada. Niisama kärevalt wastas oberst, et kutsugu ta filmapilt walitseja jenna ja lastu wäraw lahti teha. Sulane täitis pahastel käsku ja pea seisis woodist wälja kutsutud walitseja obersti ees. Jämedalt andis ta Williamile oma tulemise põhja teada ja nõudis ärapeidetud kuninga wäljaandmist. Rahuliselt finnitas William, et see wõimata olewat, sest kuningat ei olla nüüd niisama wähe kui esimese läbi otsimese ajal siin.

„Olgu siis,“ sina häbemata talupoeg!“ hüüdis oberst, „meie tahame wähe sinu maja, küünisid, tallisid läbi otsida, sest mina, oberst Richard Kotsal, ütlen: Karl Stuart on siin, ma tean seda tõeste! Aga seda ma sulle ütlen, sina äraandja,“ ütles ta ähwardades edasi, „kui meie teda siit leiame, siis lasen ma sind haunutada, sind ja su terwet maja rahwast!“

William ei wastanud selle pääle muud, kui et ta õlasid kergitas. Siis kutsus ta kella läbi kõik mõisa rahwa obersti käsu pääle kofku, kes iga üht üffikult enesest mööda lastis minna, et näha saaks, kas mitte kuningat, keda ta palest paleste tundis, nende hulgas ei olnud. Ka ise naesterahwast ei jätnud ta tunnistamata, sest tema aru järele oli wõimalik, et kuningas enesele tiidrukui riided selga oli pannud. Aga kõik oli asjata. Ka ähwardaw nõudmine ja tagapärimine maja rahwa käest ei awitanud: keegi ei ütelnud midagi põgenemise kuningast teadwat, weel wähem teda näinud olewat.

Aga Kotsal ei usaldanud siiski. Ta lastis uueste terme mõisa läbi otsida. Aga ehk see küll kõige suurema hoolega jõudis: kufagil ei olnud otsitawa jälgi leida.

Oberst oli tuliwihane selle uueste asjata nähtud waewa üle. Ta käskis soldatid mõisas korterit wõtta, iga üht, kus ta

aset leiab. Wahtidele silla pääl andis ta käsü iga üht tulejat küll sisse, aga kedagi wälja lasta.

Sell wiisil arwas Kotsal kuningat kätte saawat, sest ta arwas, et kui kuningas kufagil metšas warjul on, siis ta kas böösel wõi ka tõišel päewal saaks mõijasše tulema ja nõnda lõfsu langema.

Selle kange käsü wastu pani William mehe wiisi, sest tema pere pidada tööta seisma ja lõikus olla kofku panna. Aga tema wastupanemine ei awitanud midagi.

Nii pidi mõisawalitseja omas majas nagu wangis istuma. Nähtawalt oli ta iisna rahul, aga hirmuga mõtles ta selle pääle, et kuningas wahest pikka aega tagasi saaks tulema. Ta mõtles sellepärast sellepääle, kudas ta kuningale tähte mõiks anda, et häda kardetaw on. Wiimaks leidis ta ühe nõuu, kellest ta kõige ennema lootis asja saawat. See nõuu oli liig julge, aga ta pidi korda saadetud saama, sest tema küljes seisis kuninga elu ehk surm.

Tema laskis ennaft obersti ette wiia ja palus luba ühe jau soldatite saadetusel linna sõita söögi nõunufid ostma, sest ta ei wõinud teada, et niipalju wõeraid majasše saada tulema, et siis waremalt kõik walmis oleks muretšeda wõinud. Kotsal nägi ära, et Williamil õigus oli, ja et ta soldatite kaajas palus sõita, sellepärast ei mõistnud ta midagi paha karta ning andis temale sõitmiseks luba. Kaasalisteks andis ta temale neli soldatit, kes mitte filmapilguks Williami kõrwalt ei tohtinud lahkuda. Ja natuke aja pärast wurises kahe hobuse wanger nimetatud wiie mehega üle silla.

Pea oli ostetud, mis tarwis ja rõõmsal meelel sõitšiwad kõik kodu poole. Juba hakkas õhtu ligi jõudma, sellepärast küsis William soldatitelt nõuu, kas nad mitte lühemat metšateed ei pidanud sõitma, kus wähem tolmu ja wilum sõita oleks. Soldatid oliwad selle poolt. Niijama ei olnud neil ka midagi selle wastu, et lahke peremees ostetud nõunde hulgaft tugewa pudeli wälja wõttis ja säält neid laskis riiübata. Müüd tuli Williami enese kätte kord. Naerdes tõstis ta pudeli kõrgesše, laulis ühe lustilise joomalaulu ja jõi siis hää sõõmu.

„Andke andeks,“ ütles ta siis pudelit jälle oma kõrwasistuja kätte ulatates, „ma ei mõelnud mitte, et teile niisugused laulud meele järele ei ole. Aga ärge pange pahaks, mulle maitseb joodaw wiin weel ükskord nii juupärast, kui ma mõne lustilise laulu senna juurde lõõn!“

„Oh, tühja ka,“ vastasiwad soldatid, „meie ei pea seda sugugi nii suureks patuks, kui keegi mõne sõõmu hääd joodawat wiina wõtab ehk mõne ilusa laulu laulab. Ärge laske ennast efsitada ja laulge nii palju kui süda lustib!“

William ei lastnud seda enesele kaks korda ütelda, waid hakkas alustatud jooma laulu tõist ja wiimaks kolmandat salmi laulma. Laul oli wäga soldatite meele järele.

„Teil on õigus, sõber,“ ütles üks soldat, „tõeste, niisugust lustilist laulu kuuldes maitseb wiin paremine!“

Nende sõnadega pani ta pudeli juu äärde ja wõttis tubli lonksu.

„Kas teil niisugusid laulusid weel enam tagawaraks on?“ küsis nüüd kolmas soldat, kelle kätte naaber pudeli oli annud.

„Nii palju kui soowite, üks ilusam kui teine!“ wastas William naerdes.

„Laulge siis, sõber!“ ütles neljas soldat, kui ta ka tõiste wiisil pudelit oli mufutanud. „Alga enne wõtke keele kastet!“

Ilma wiitmata täitis William nõudmist ja algas jälle uut laulu, mida soldatid niisama hää meelega kuulsiwad, kui esimest.

„Teie olete lustiline seltsimees, sõber!“ ütles Williami kõrwal istuja jälle. „Teid peame elada lastma. Elagu mõisatwalitseja!“

Ta tõstis selle pääle jälle pudelit ja niisutas oma keelt.

„Laulge, mees!“ hüüdis teine naaber, „tõeste ma wõiks terwet päewa päält kuulata!“

„Jah, laulge!“ palusiwad ka mõned soldatid ja üks lisas juurde: „Sumal anna pattu andeks, aga teie laul on mulle enam meele järele, kui kõige ilusam Taarweti patukahetsemise laul!“

Kõik naeriswad seltsimehe toore nalja üle ja William ei olnud muidugi mõista wiimane. Alga siis lastis ta hobust jannu käia, sest wahel ajal oliswad nad kuninga-tamme lähedale jõudnud.

„Kuulke, wahwad naabrid!“ ütles William, „nüüd laulan ma teile oma kõige ilusama laulu ette, mida mulle mu wend Thomas — Sumal ülendagu ta hinge — õpetas. Ta oli tubli, wahwa soldat, nagu teie olete, ja langes ijamaa eest wõideldes. Alga see laul, mis ta mulle õpetas, on seejama, mida laulif Blondel oma kuninga wangitorni ülesleidmiseks laulis. Kas teate seda lugu?“

„Ei, jõber!“ oli vastus, „jutustage seda meile!“ Lühikeste sõnadega rääkis nüüd kaval William tutvat lugu, mis Inglis kuningaga (Richard Lõvi südaga) oli sünninud, kui ta ristijõidult Palestiina maalt oli tagasi tulnud. Ta oli jäänud Austria hertsogit Leopoldi nii raskesti pahandanud, et see teda, kui ta tagasi tulles paljalt ühe teendriga võera nime all läbi Saksamaa kodu tahtis minna, — sest wend oli tema wastu ülestõusnud ja mässamist tõstnud ning rutt oli temal sellepärast taga, — kinni laskis võtta ja kätteta sumiseks wangi panna. Juba oli ta kuude kaupa wangis olnud ja sõnum oli ka ju Inglismaale tunginud. „Sää!“ — nii jutustas William — „läks kuninga jõber, laulit Blondel, teele kuningat otsima ja laulis kõikide Austriamaa losside ees üht laulu, mis kuningas Richard oli teinud ja mida tema üksi, pääle Blondeli, tundis. Ta lootis, et kuningas laulu kuuldes temale wastust saaks andma ja nõnda oma wangikohta teadustama. Nii jõudis ta ühel päewal üksiku ja päratu kõrge kalju otsas seiswa Triefsi lossi ette ja hakkas järgmist laulu laulma.“

Ja walju häälega laulis William seda salmi, mis ta oma ligenemise täheks oli annud.

„Selle salmi pääle,“ — jutustas William kõwaste tuisu südamega edasi, sest nad olivad otse tamme kohale jõudnud, — „jõi Blondel kuulatama. Waata, jää kolmas korraka lossi seeft laulu tõine salm wastuseks.“

Ja jälle hakkas William laulma ning nimelt seda salmi, mis kuningale ettewaatmise täheks oli antud.

„Nüüd,“ — jutustas William edasi — „teadis truu Blondel küllalt: tema laulu pääle ei võinud keegi muu wastata, kui kuningas. Rõõmusest täidetud südamega laulis ta kolmanda salmi juurde, mis kuningale teada andis, et ta tema wastust oli kuulnud ja pea abi saatma saaks.“

Ja William laulis seda kolmandat salmi, mis tamme warjus kuningale nii suurt troosti saatis.

Sügawaste hinge tõmmates rääkis nüüd William loo lõpetuseni, kudas Richard Inglismaa würistide ja lordide läbi wiimaks lahti oli päästetud, kellele Blondel kuninga wangikohta oli teada annud.

„See oli mehine töö, mis Blondel tegi!“ hüüdis üks soldat, „ja tõeste see Richard Lõvi südä laul on kõige ilusam, mis teie laulsite!“

„Kas pole nii!“ wastas William naerdes. „Mga mina ei laulnud seda laulu ka iial nii hää meelega, nagu täna, sest

„ialgi“ — lijas ta kake = poolise tähendamise juurde — „ei laulnud ma seda laulu kõrvade ees, kes armjamaste teda oleksinud kuulnud, kui need, kes teda kuulsivad!“

„Teie peate seda mulle õpetama, sõber!“ ütles üks soldat.

„Väga häa meelega! vastas William Benderel.

Nende sõnadega andis ta hobustele piitsa ja mõne minuti pärast murises wanger üle Boscobeli mõisa värava-silla.

Rahetsas päättakk.

Beel järgmist päewa pidi kuningas ja Karles oma warjupaigas wiibima, sest oberst Kotjal lastis wiimaks, kui ta kaks päewa Boscobelis oli ootnud, vastu õhtut hobused sadulasse panna, ja sõitis ära. Ta usaldas nüüd täieste, et kuningat siin mõisa lähedal ei olnud.

Uga William Benderel ei läinud mitte kohe kuninga pelgupaiga juurde, waid ta läks salaja ratsameeste järele ja waatas, kas nad ka tõeste ära lähewad. Alles siis, kui ta seda nägi, jooksis ta tamme juurde ja ütles kuningale, et ta kartuseta Boscobelisse tagasi tulla võida.

Meie võime arvata, kui juure rõõmuga kuningas seda sõnumet kuulis. Kolm täit päewa ja kaks ööd oli ta pidanud tamme otjas istuma ja ainult üks kord — minewal ööl — oli ta jänu-hädas maha julgenud minna jooma. Obersti abil oli küll tema puu otja tagasi saanud, aga Karles ise ei saanud miski kombel üles ja pidi ühe puu otjas metsa ääres warju otstuma, nii et kuningas wiimjed kakskümmend neli tundi üksi tamme otjas oli.

Kuninga terve keha oli nagu puruks pekstud, kui ta Williami märgiandmise pääle puu otjast maha tuli. Nagu alwatud ja kangeks jäänud wedas ta ennast obersti käe pääle toetades Boscobelisse, kus ta puhkamist lootis leidwat. Onnelikult jõudsiwad õõsijed rändajad nägemata mõisasse, sest et William kõik maja rahwa oli magama saatnud ja silla alla jätnud. Tuas wõttis Williami abikaasa kuninga amupakkisult wastu.

Kaarel ja Karles kosutatiwad kõige päält oma keha walmisfeiswa söögi laua ääres ja heitsiwad siis puhkama —

kuningas esineft korda pärast õnnetumat Worcesteri lahengi päewa — jängi.

Suurest wäsimusest hoolimata ärkas Kaarel tõisel hommil wara üles ja kärjitu loomuga, nagu ta oli, pöörjwad kohe ka ta mõtted põgenemise nõuu pääle, mis ta oberstiga puu pääl oli kokku kõnelenud. Ta äratas obersti üles, kes jäälsamas tuas magas ja küsis tema nõuu. Aga oberst soovis, et tema seda asja niisama truult kui targa majaperemehe hoolets annaks toimetada. Kaarel oli sellega rahul ja walitseja kutsuti nõuupidamisest osa wõtma.

William mõtles natuke aega ette räägitud põgenemise plaani üle järele, ja — raputas siis tõsiselt pääd. Ta ütles wõimata olevat üle Bentley ja Severni jõe minna, sest kõik sillad ja ülekäimise kohad olevat wahi all ja salaja üle saada ei minna sellepärast korda. Alwalikult ei wõida nad ka sillast üle minna, sest igal pool nõuetawat passi, kelle pääl passikandja wälimine kuhu karwa pealt pidada teada antud olema, ehk kui seda ei olla, wõetawat kohe wangi.

Kurwalt ja troostita waatas kuningas maha. Ta ei tahtnud seda plaani kõrwale jätta, kelle üle ta nii kaua oli järele mõtelnud ja kes ka siiski õnnets wõiks minna. Agar julgus oli pääle selle enam noore kuninga meele järele, kui pikaline wiivitamine. Ta arwas sellepärast oma nõuu järele teha, sest et tõist nõuu ei olevat.

Aga kuninga juureks imekspanemiseks andis nüüd fartu- seta oberst, kes muidu igale hädale julgeste silma waatas, nõuu, oma plaani maha jätta, s. o. põhja poole Bentley linna oberst Lane juurde minna. Kui Severni jõest kuningal wõimata olla üle saada, siis ei olevat see sellepärast mitte oberstil wõimata; ei wõida kuningas obersti juurde minna, kes teelda oberstit kuninga juurde tulla. Niisama pidada see nõuu põhja poole Shotimaale põgeneda maha jäetama, waid selle asemel pidada katjutama lõuna poole saada ja Brantjusmaale põgeneda.

Kuningas Kaarel lõi enese otja ette. „Kus mu meel oli, et mulle see nõu ei tulnud!“ hüüdis ta. „Jah, tõeste, nii läheb! Karles, teie päästate tõist korda minu elu!“

Kohe palus ta Williami Benderelit Bentley'sse oberst Lane juurde sõita temaga põgenemise plaani kokku rääkima.

Hää meelega oli truult talumees seda walmis tegema.

Pool tundi pärast seda wuriſes Williami wanger Evelhni linna poole. Siit muretses William enesele passi Severni jõe

üle sõitmiseks ja oli ju lõune ajal Bentley linnas Lane majas. Kui ta Karlessi nime oli nimetanud ja ütelnud, et tal tema nimel tähtsaid asju olla toimetada, lasti teda Lane ette. Oberst wõttis lihtsat talumeest vastu — omas haige-tuas, sest ta oli woodis ja haige. Siiski jutustas William temale terwet lugu, mis wiimastel mööda läinud päewadel oli sündinud, mis lootust tema pääle olla pandud ja et kuningas temalt päästmise abi oodata.

Lane kuulas truu talumehe kõne imeks pannes ja tähelepanemiseega päält, aga õhkas walufaste, kui kuulis, misjulgusel kombel kuningas tema abi paluda. „Oh!“ hüüdis ta, „kui väga kahetjen mina, et ma mitte ise ei wõi oma tapetud kuninga pojale oma truudust tunnistada ja temaga reisi pääl kaugas käia! Aga ikka peab tema soow minule käsi olema, mis täidetud peab saama, kui ka mitte sell wiisil, nagu tema soowib!“

Nende sõnadega helistas haige enese kõrwal seiswat kella. Warsti astus noor jumekas, umbes kaheksatõistkümnne aastane tütarlaps tuppa, keda kohe näust ära wõis tunda, et ta obersti tütar oli. Ta kummardas terwitades mõera poole ja astus siis isa sängi ette ning kuulas järele, mis ta soowis.

Oberst wõttis tütre käest finni ja ütles: „Mu laps! kuningas, meie kõige armulisem isand ja walitseja, on põgenemise pääl ja selle truu mehe juures sala warjus. Tema waenlased otsiwad teda taga. Minus pääsemise nõuu on, et ta teendri riides minu jeltsis lõuna poole reisiks, kust ta laewaga Prantsusmaale loodab pääseda. Aga et ma haige olen, siis ähwardab see nõuu nurja minna. Mis peab sinu arvamise järele sündima?“

„Teie asemele, armas isa, peab keegi muu, pean mina seda reisi ette wõtma!“ wastas neiu hiilgwail silmil.

Oberst andis naeratades pääga oma rahulolemist tunda. „Ma ei ootnud sinult tõist wastust, armas Jane,“ ütles ta, „ja olen ju nõuuga täieste rahul. Aga ma ei taha sulle jalata, et see reis väga kardetaw on: kui kuningat ära tuntakse, siis oled sina kadunud!“

Jane ehmatas wähe, aga ütles warsti: „Mul oleks teist väga kahju, armsam isa, kui teie oma ainust last kantskite. Siiski ei pea kartus mind tagasi hoidma oma kohut täitmast!“

„Sumal saab sinuga olema,“ andis isa wastuseks, „ja tema õnnistus saab sind saatma!“

Siis pööris ta ennaft Williami poole, kes selle jutu wahel fangi ääres oli seisnud. „Teie kuulete, sõber, et mu tütar walmis on kuninga päästmiseks minu asemel reisi ette wõtma. Minge sellepärast tagasi ja andke minu armulisele isandale teada: Weel täna muretsetakse passid ja muud tarwilised asjad reisirajamiseks, nii et ta homme hommiku wara võib sõita. Ettewaatmise pärast ei pea ta mitte Boscobelisje ega senna ümberkaudu minema, kus kuningat igalt poolt otsitakse, waid ta sõidab Moselensje, mis Birminghami lähedal seisab. Sää! minu kasumenna Whitegrave majas saab ta kuningat ootama. Moselensjt reisirwad nad siis Norton-Houfi, Bristoli lähedale, minu õemehe Nortoni juurde. Ja sää! võib kuningas kergeste laewa leida, mis teda warju wiib. — Minge nüüd, sõber, ja andke jeda kuningale mu kõige alandlikuma terwise soowimistega teada!“

Selle otsusega läks William Benderel kodu poole ja sai wastu õhtut Boscobelisje, kus ta sõnum häämelega wastu wõeti. Warsti pidas kuningas sõpradega nõuu, kudas ta tülitamata Moselensje saaks. Senna täna läbirääkimise järele ühendasiwad nad ennaft wiimaks selle nõuusse, läbi ööd jala teid mööda kunni Moselcy linnakeseni, mis umbes 20 wersta säält kaugel oli, käia.

Selle otsuse pääle läksiwad kõik kolm jala kestkõöl teele. Et kuninga jalad weel endistest käikidest üsna terweks ei olnud saanud, siis pani William ühe tööhobuse sadulasse, kellel küll mitte kuninga hobuse wälimist kaju ei olnud, aga kes siiski wäga hästi sõitis ja kuninga praeguse wälimise kohta sünnis. Tema oli enesele õiete naru riided selga pannud, nii et teda küll keegi ei wõinud ära tunda.

Alma äparduseta jõudsiwad nad Moselensje. Whitegrave wõttis kuninga kõige alandlikumalt wastu, sest wend oli kästjalalt ju kirja senna saatnud, kelle läbi teada oli antud, misjagune suur wõderas tal oodata oli. Whitegrave juhatas kuninga kõrwalisje kambrisje, kus ta teda kirjaga ühes saadetud teenri ülikonda palus selga panna. Kaarel pani ruttu uued riided selga ja jättis siis oma siia maalje feltfilise oberst Karlesfi jumalaga. See ei tahtnud kuninga nõuu pääle mitte temaga ühes põgeneda. Ta ütles: „Kaht põgenejat on ikka kergem kätte saada, kui üht. Minge Jumalaga, armulijem herra! Kui see tema tahtmine on, küll ta siis ka mind päästab, kui mitte, siis tahan ma oma kuningale wannunud truudust oma werega kinnitada!“

Sügarwaste liigutatud sulus kuningas oma wahwa ohwiteri rinna wastu ja ütles, et ta paremail päewil loota teda jälle näha ja siis tema trundust kohuse järele tasuda.^{*)} Niisama jüdamelikult jättis ta Williami Sumalaga. Ka teda rõhus ta oma rinna wastu ja ütles filmaweega: „Ei iialgi taha ma unustada, mis tänu ma teile wõlgu olen. Wiige õiglasele Richardile palju terwist ja ütlege, et ma kord talle loodan tasuda, mis ta minu pärast kannatas!“

Ohtu, nagu kofku oli räägitud, jõudis preili Jane Lane Moselysse. Rõõmuga wõttis kohe kuningas tua poisi teenistuse enese pääle ja ruttas noore preilile wastu teda hobuse seljast maha aitama. Sius preili mõistis oma kohalt niisama hästi käskija olla, nagu kuningas käsualune. Ta wiskas toredalt waljad tema kätte nagu igapäawase palgatud sulasele. Alga pärast tuas, kus wõeraid waatjaid juures ei olnud, muutis ta oma ülespidamist noore müürsti wastu. Sügarwaste kummardades tunnistas ta oma rõõmu üles, et ta omalt poolt ka kõigest auustatud kuninga päästmiseks wõida ligi aidata. Muupakslisult wõttis Kaarel noore preili kae kinni ja andis juud ning ütles selle aja natuke ülesliig auuandmise pruugi järele: „Ustuge mind, ilus preili, sell korral tänan ma saastust, et ma tuapoisi teenistust olen sunnitud filmakirjaks pidama. Teie wastu ei ole see mul mitte raske ja ma kahetsen üksi, et ma mõne päewa järel enam ei saa wõima olla, mis ma tõeste olen: Teie alandlik ja tänulik teender!“

Toisel hommikul wara läksiwad reisijad Nortoni mõisasse teele. Kuningal oli hall kuub ja weft seljas ja niisamasugust kirja püüsid jalas. Ta sõitis tulise hobuse seljas ees. Umbes kakskümmend sammku selle aja pruugi järele tema taga sõitis Lane preili ühe kammerneitsiga ja tallmeisteriga ja jälle kakskümmend sammku nende taga sõitis üks päris teener, kes niisama riidis oli nagu kuningas ja kes reisi tarwiduste ja hobuste eest muretjes.

Sääraniis esimesel päewal oli kinniwõtmise kartus kuningal suur, sest nende tee läks wäga Worcesteri ligidalt mööda, kus ikka alles üks jagu wõidurikkast sõawäest laagris oli. Sga

*) Oberst Karles leidis teed ja nõuu Bondonisje ja säält Hollandi maale põgeneda. Kuningas Kaarel tõstis teda pärast oma tagajutulemist mõisniku seisuse ja andis temale tore wapi: Nime „Carlos“ al seisis tamm, selle üle punane ristjoon seisis, kes kolm kuninga krooni kandis; wapi ehteks oli tamme lehdest wannil ja mõel ning walitjuse lepp, Andreae risti wiisil kofku pandud.

filmapill pidaſiwad Jane preilit wälja ſeatud wahid kuini ja waataſiwad tema paſſi. Aga kõiſ oli forras ja eesſõitjat teenert ei pannud keegi tähele, kes John Potteri nime all paſſi pääle oli üles tähendatud. Onnelikult jõudſiwad nad eſimeſe päewa õhtul Beſſordi, tõijel päewal Glouceſterisſe ja kolmandamal päewal reiſi lõpule, Nortoni mõiſa. Warſti andis preili Jane ſaladuft maja peremehele teada, kes kuningat lahſtiste kättega ja juure auupakkumisega waſtu wõttis. Kuningas pidi ikka teenri nime kandma. Aga temale anti mõiſa peremehe majas iſe tuba, et ta peremehe perega nägemata koſku wõis ſaada, ſeſt teda õelbi haige olewat. Nortoni herra iſe ruttas weel ſellſamal päewal Briſeoli linna ja kaſtus mõnda laewa leida, kes põgenejat Prantſuſe maale wiiks. Aga kõiſ ta waew oli aſjata. Kromwelli käſt oli kange; ütſki laew ei tohtinud läbi oſſimata ſadamast wälja minna ja ſellepärast ei uſaldanud keegi laewa kipper ſala ka juure maſſu eest põgenejat kaasa wõtta. Ka mitte ühte kalalootſiku pidaſi ta ei leidnud, kes oleks julgenud kuningat pääle wõtta ja kaugemale mere pääle ſõita, kuſt ſiis waſt mõni Prantſuſe ehk Hollandi maale purjetaw laew teda oleks pääle wõtnud. Tall ei jäänud muud nõuu, kui kahepäewaſe kaſtumiſe järele jälle kodu tagaſi ſõita.

Kurwalt kuulis kuningas ſeda ſõnumet ja nägi oma nii häſte wälja arwatud plaani luhta minewat. Ta nõuu oli otſas. Nortoni herra ja proua püüdiſiwad kuningat trööſtida ja paluſiwad teda mõni nädal wõi kuu nende juures kanna-tada, ſeſt igaweſte ei ſaada Kromwelli käſt tuurima ja pärast poole wõida nemad mõnda laewa leida. Aga noor kārſitu kuningas ei tahtnud ſeda nõuu kuulda. Ta tahtis jälle reiſi-keppi kätte wõtta ja lõuna poole põgeneda, kuſt ta ärapääſeda lootis. Aſjata püüdiſiwad Nortoni herra ja proua temale ſelgetſ teha, et lõuna pool niijama wähe pääſemiſe lootuſt oli kui ſiin, ſeſt et ka jään ranna ääres jeejama Kromwelli käſt maſſis. Aga Kaarel ei annud järele. Sääl lubas Laane preili kuniinga nõunle appi tulla. Ta tahtis teda Sherborne lähedal ſeiſwa Trenti loſſi ſaata, kelle peremees Windham ta iſa ſõber oli. Rõõmuga wõttis Kaarel ſeda pakkumist waſtu ja ju tõijel päewal oliwad kõiſ endiſel wiilil teel. Kahe päewa pärast jõudſiwad nad pärale. Windhami herra wõttis kuniinga lahſteſte waſtu ja tõutas temale oma abi. Ta ſeadis oma tugewa poja nende ſõnadega kuniinga ette: „Armuliſem herra, kolm minu poegadeſt on ju kuniinga eest langenud, — ſee ſiin

on wiimne Windham. Aga siiski näete teie teda walmis olewat, nagu ta wennad, oma elu kuninga eest jätma. Sial ei jäta üks Windham oma kuninga krooni maha, kui ta ka paljalt weel juuksekarwa küllles rippub!"

Päew pärast seda jättis Lane preili kuninga Sumalaga. Liigutatud südamega tänas kuningas noort tütarlast tema julguse ja waewa ja ise-eneise ärajalgamise eest, sest kui kuningas oleks ära tuntud, siis oleks ka tema wististe surma saanud. Millalgi ei saada ta — nii tõutas kuningas — teda ära unustama. „Jääge Sumalaga," lõpetas Kaarel, kui ärapunastaw tütarlaps sügawaste kummardades tuast oli wälja minemas, „kallis preili, jääge terveks ja wõtke seda teadust enega kaasa, et kui minu jalg kaitseja Brantfusmaa pinnale peaks astuma, siis selle pääsemise juures kõige päält teie osaline olete. Jääge südamest Ssumalaga — kunni tõine tõist õnnelikumail päewil jälle näeme!"

Palawa õnnesoowimistega kuninga päästmiseks jättis wahwa neitji Trenti lossi maha ja sõitis kõige päält Nortoni mõisa tagasi. Siit läks ta mõne päewa pärast kodupoole teele. Ja et keegi tema ratsulist tagasi minemist imeks ei paneks, andis ta põhjaks, et isa korraga väga raskestest haigetest olla jäänud. Teda lasti keelmata oma teed käia ja neljatõistkümmne päewalise reisi järele jõudis ta kodu tagasi. *)

ühendas päättüff.

Kromwell oli waheajal Whitehalli paleesse tagasi läinud. Siin sai ta oberst Kotjali sõnume kätte, et kuninga jälgesid Whiteladiese ümberkaudu olla leitud ja päälis Kullon ju arwanud teda käes olevat, kui ta korraga jälle ära kadunud, et enam jälgegi leida ei olnud. Ta oli selle üle tulist wiha täis ja luges küll kümme korda seda kirja kohta, mis kinniwõtmise lugu Evelyni weskis juures ja mäda jõe ääres jutustas. Ta oleks pea aegu ise ka uskunud, et see ära kadumine õigel kombel korda ei läinud, kui ta enam ebauusklik oleks olnud.

*) Kui Kaarel jälle Inglismaa auujärje pääl istus, makseti Lane preilile Inglis rahwa poolt tänuks 1000 naela sterlingit.

Kromwell tundis Evelyni ümberkandist väga hästi. Sage-
daste oli ta noores põlves jäänud ja pääl käinud ja nimelt
mäda jõe ääres, kuhu George Kullon oli näinud põgenejaid
kaduvat, partiid tapnud. Ta tundis väga hästi jõe kallast
ja teadis, et üffi see, kellel need vähe kindlad kohad tutvad olivad,
kelle pääl käia võis, jõe äärde astuda tohtis. Sellepärast ei
tohtinud ta mitte pahaks panna, et George Kullon weerand
tundi kunni möldri jenna jõudmiseni ilma tööta laskis mööda
minna. Ta pidi päälegi pääliku tarkust kiitma, et ta koera
ühes oli lastnud võtta, kes põgenejate jälgedes taga ajas. Ta
luges edasi, kuidas koer üle jilla läinud, kus tõijel pool kuninga
kübar leitud, ja neid mõtja kooba juurde juhatanud, kus mõned
värsked jõogi nõnud selgeste tunnistanud, et hilja aja eest jäänud
keegi sees elanud. Aga siin lõpnud jäljed otja ja koobast ega
ümberkaudu ei leitud kedagi.

See oli Kromwelli mõistusele mõistatus, mida ta asjata
püüdis ära arutada. Siis oleks võinud arvata, et kuningas
jõe ääres hukka on saanud, kui mitte möldri koer põgenejate
jälgede jäljatulemist ei oleks teda annud. Ja ometi ei võinud
Kaarel siia poole tulnud olla, sest muidu oleks teda kooba-
st pidanud leitama, kuhu jäljed viisivad. Aga kuhu oli ta
siit jäänud, kui ta tõeste koopasse oli läinud? Kui ta koopa
sees kufagil peidus seisis, siis oleks teda koer tõeste leidnud.
Maa ei võinud ennast ka avanud ja teda vastu võtnud olla.
Mis oli sellepärast Kaarel Stuartist saanud?

Kromwell tõusis istmelt üles ja käis sügawas mõttes
mööda tuba.

„Koopas peab ta olnud olema,“ rääkis ta waljuste edasi
tagasi käies enese ette, „sest ma ei usu mitte, et inimene, kellel
liha ja luud on, ära kaduda ja nägemataks saada võib. —
Georg Kullon on jälle mõne rumaluse-tüki teinud, muud midagi,
aga kus kohal — seda ei jõua ma kätte saada!“

Käed selja pääl, käis ta jälle edasi tagasi. Korraga tõstis
ta pää kõrgesse ja hüüdis: „Nüüd on käes!“ Mitte koopasse
ta ei põgenenud, vaid koopast ta tuli! Aga,“ rääkis ta üffi
edasi, „siis on mul arusaamata, kuidas ta oma kübara võis
ära kaotada? Üffi siis, kui teda taga aeti ja temal tuline
rutt oli, võis ta teda kaotada, — aga koopast tulles ei aja-
nud teda ometi keegi taga!“

Jälle võttis Kromwell kirja kätte ja luges walju häälega
seda kohta, kus kuninga kübarast jutt oli.

„Mõlemate põgenejate jäljed,“ seisib aru-kirjas sõna sõnalt, „tulivad kõrkjatest wälja ja läksiwad ahtakest teed mööda üle Ironi ojakese umbes kaks jada samm uemal seisima metja poole. Siin, mõni samm tõisel pool ojakese silda leiti — pärast seda, kui ju koer nagu jälgesid käest ära näitas kantanud olewat — julgüüber, mida pääslik Georg Kullon Severni orus taga actud meeste omanduseks tunnistas. Sest et grahw Derby tunnistuse järele tõine neist põgenejatest kuningas oli ja tema ise wahel ajal Whiteladies on wangi wõetud, siis on kassipidi mõtlemata tõsi, et see kübara kantaja Kaarel Stuart on olnud.“

Bahajelt wiskas Cromwell kirja laua pääle. „Et tema see oli,“ hüüdis ta, „kes selle juures kahkleb? Aga kuida ta tagaajajate käest ära pääsis, see on arusaamata!“

Nagu kogemata waatas ta weel kirja pääle ja filmi langes temale üks lause, mida ta enne juuremat tähele ei olnud pannud. „Siin,“ luges ta jälle walsu häälega, „mõni samm tõisel pool ojakese silda leiti — pärast seda, kui ju koer nagu jälgesid käest ära näitas kantanud olewat — julg kübar — —“

„Mis see tähendab?“ hüüdis Cromwell jügamamalt kirja pääle kummardates ja sõrmega seda kohta tähendades. „Koer näitas jälgesid kantanud olewat ja kübar oli tõisel pool jõge — — ahaa, nüüd on mul kõik selge! Kaarel — aga ei, ühe Stuarti pääs ei jündinud niisugune tark plaan ilmale — tema terane teejuht tahtis koera walejälgedele juhutada. Kübara wiskasiwad meelega tõisele poole silda ja ise hüppasiwad wette. Oh seda Kulloni tõlplast! Tema nägi, et koer silla pääl seisatama jäi, nägi et ta nagu jälgesid ära oli kantanud, — aga temale seatud lõksu ei märkanud ta mitte; pimedast pääst läks ta sisse! — Küll Kaarel Stuart siis wõis naerda, kui tema teejuhi kawalus korda läks! Oh George Kullon! — Jumal päästa mind pääsikutest, kes üksi wahwad, aga mitte targad ei ole!“

Wihajelt kofku tõmmatud otja esisega astus selle pääle Cromwell kalli ja wäga ilusa marmori tuleajeme ette, kelle üle ära tapetud kuninga Ladina keeli nime täht C ja üks R kuninga krooniga oliwad. Cromwell waatas selle kuninga wäe ja wõimuse märgi pääle ja rääkis tasakeste enese ette mõlemate tähtede tähendust: „Carolus Rex (kuningas Kaarel).“

Naeratamine helkis raudse palega kindrali huulte ümber. „Jäagu oma kohta see C. R.,“ ütles ta tasakeste. Üksi tema

tähendus peab muudetud saama ja nimelt tähendama — Cromwell Rex, ja nende tähtede üle seiswa kuninga kroon peab minu nime paremine kaitsma, kui Carolust. „Jah!“ lijas ta kätt selle krooni pääle pannes juurde — „mina tahan selle krooni pärija olla, tahan ise kuningaks saada! Wäe ja wõimuse juurde, mis mu käes seisab, tahan ma ka aia-nime, — nende õli-puu õkste üle, mida ma wõitluse läbi oma pää ümber pal-misin, tahan ma ka seda krooni panna, — ja keegi, ei keegi pea mind ära hoidma seda tegema!“

Pää uhkelt püüsti, nagu oleks ju kroon, seda ta kätte püüdis, tema pääs, käis Cromwell jälle mõned sammud toredat tuba mööda, mida kallid tekid katsiwad. Mõtetes wiibisiwad ta silmad jälle kuninga nime tähtede pääl.

„Aga,“ rääkis ta jälle, „et mina selle sihile saaksin, et mitte mõni teine minu waewa nägemise ja püüdmise pärandajaks ei saaks, sellepärast peab Kaarel Stuart, see riigita ja ilma maata kuningas, minu wäes olema. Ma pean teda kätte saama ja selleks — peab parlament minule oma abi andma. Kui ta seda on teinud,“ ütles ta pilgates edasi, „siis on ka tema wiimne tunnikene tulnud. Ma olen selle parlamendi lori küllalt ju kuulnud, ma tahan ainus Inglismaa ihand olla ja üksi walitseda!“

Nende sõnade juures helistas ta hõbe laua-kella, mis pääle teener sisse astus. Cromwell käskis enese kübara ja mööga kätte tuua ja tõlda trepi ette sõita lasta. Aga mööda astus ta losfi laia treppi mööda alla toredasse tõlda, kelle ees kuus wäga ilusat halli olivad.

„Parlamendimaja ette!“ käskis ta teenert, kes tõlla usti finni pani.

Boole tunni pärast tuli wanger tagasi ja Cromwell sammus rahulise palega treppi mööda tema ees kummardajatest teenritest läbi oma igapäewase töötuppa.

Parlament oli koge Cromwelli soowi täitnud. Ta oli tuhat naela sterlingit Kaarel Stuarti pää pääle pannud. Iga üks, kes teda wangi wõttis wõi ka, kes tema wangi wõtmise juures abiks oli, sai selle rahasumma.

Kümnes päätüff.

Juba mitu päewa oli sest saadik mööda läinud, millal kuningas Trendi losfi tuli. Kuninga karskimata meel ei aitnud midagi, waid ta pidi kannatama. Sest ta siin ega ümberkaudu sadamates ei olnud mitte üht laewa ega ümberkaudu lootfiku peremeeft, kes oleks julgenud wastu Kromwelli käsku mõnda põgenejat ühes wõtta. Kõik waew, mis Windham selleks nägi, oli ilma asjata olnud.

Aga ehk küll Windham wäga oma järelekuulamisest ette waatas, fiiski oliwad sadama ülemad ja Kromwelli salakuulajad tema tööd hakanud tähele panema. Selleks oli neil jeda enam põhja, mida enam tutaw ja awalik oli, et halli pääga Windham kuninga jugu poole hoidis. Jääraniis üks endine Kaarel I. soldat, nimega Joyce, kes ka noort kuningat wäga hästi tundis, tuli selle mõtte pääle, et Windham noorele kuningale laewa põgenemiseks otfib. Ta mõtles kuninga pääle pandud rahajumma pääle ja tahtis jeda enesele wõita. Wõera nime all läks ta Trendi losfi ja ütles enese ühe sõjalaewa peremehe olewat ja pakus ennaft Windhamile teenistusse. Rõõmuga ja ilma paha pääle mõtlemata wõttis Windham pakumite wastu. Ta lubas wale laewaomanikule 500 naela sterlingit, kui ta üht herrat ja tema teenert (tema poega Robertit ja kuningat) jala Prantsuse maa randa wiiks. Joyce käskis neid tulewase päewa õhtuks ühte liht kõrtsi tulla, kust ta neid oma madrustega lootfikuga jaada laewa wiima, pärast jeda kui ju laew läbi waadatud sadamast wälja olla sõitnud.

Rõõmsa meeleaga saatis Windham seatud ajal kuningat ja oma poega Charmouthi. Kaarel oli jälle filmatirjaks teenri riides teenri teenistust enese pääle wõtnud. Pime oli ju käes, kui nad tähendatud kõrtsi jõudsiwad, kus neile päälmise korra pääl aset anti, kunni neile madrused järele saaks tulema. Onne kaupa oli see ümmardaja, kes wõeraid tuppä saatis, wana auuwäärt oberst Windhami endine teener, Trendi losfis sündinud ja jäljamas üleskaswanud. Rõõmsaste terwitas sellepärast Juliana Koningsby oma päris herrat, ehk küll tema imeks pani, et tema herra siia tuli, kus muidu üffi madrused ja alatud inimesed aset wõtsiwad. Tema imeks panemine läks weel suuremaks, kui tund aega pärast jeda temale tutaw jalakauba wedaja ja salakuulaja obersti järele küfis ja

fenna tuppa tõttas, kus kolm wõerast õhtu sööma-ajal istusiwad. Ta ehmatas selle üle wäga ja ei aimanud hääd. Sellepärast läks ta jala kuulama, mis Joyce Windhamiga saaks rääkima. Parajaste ütles Joyce, et tema laew olewat wähe wigajeks saanud, pidada enne parandatama ja selleks kuluda mõned tunnid ära. Nad wõida julgeste oodata, sest enne hommikut saada wististe tema madrujed neile järele tulema.

Kui põgenejad seda oliwad lubanud teha, läks Joyce rõõmsa palega jälle ära, sest tema arwamine oli tõeks läinud: ta oli kuningat teenri riides ära tunnud. Su arwas ta parlamendi tuhat naela omas taskus kõliseswat, sest sadama wahisoldatite läbi kuninga wangiwõtmine ei näitanud tema meekest enam takistust tegewat. Aga kuri pimeduse nõuu läks nurja.

Baewalt oli Joyce kõrtstist wälja läinud, kui wahwa ümmardaja kahwatanud nānga obersti tuppa jooksis.

„Herra, herra!“ hüüdis ta Windhami käest kinni wõttes, „mis on teil selle mehega tegemist, kes praegu teie juurest wälja läks?“

Bahaselt waatas oberst tüdrukut otse, sest ta pidas seda küsimust paljaks uudisewimuliseks. „Mis sull sellega asja on!“ wastas ta ja pööris ennast ära, „mine ära ja jāta meid iksi!“

Aga Juliana ei lastnud ennast ära hirmutada. „Sumala pärast, herra,“ hüüdis ta paludes, „ärge usaldage teda mitte, — Joyce on kelm!“

Jälle pööris ennast oberst neitsi poole. „Joyce?“ ütles ta „sa eksiid, tüdruk, — see mees, kes enne tuast läks, on laewa peremees nimega Berth!“

„Laewaperemees — tema?“ hüüdis tüdruk. „Oh herra, uskuge mind, see on wale! Ma tunnen teda wäga häste, sest päewiti tuleb ta siia majasse, — tema on salakauba wedaja ja salakuulaja, waras, äraandja, kellel mitte kalalootsikutki omanduseks ei ole, seda wāhem weel laewa!“

Ehmatades kargas kuningas üles. „Kas see on wõimalik?“ ütles ta kahwatanud palega. „Kas lugu tõeste nii on, nagu sa ütlesid, neitsi?“

„Nii tõeste, kui Jumal elab!“ hüüdis tüdruk ja tõstis käe taewa poole tõendamiseks, „ma rāāgin tōt: Joyce on petis ja walelik, kes kõik raha eest ette wōtab! Ma ei tea mitte, kes teie olete, herra, — sest teie teenri riided on minu arwates filmakirjaks selga pandud, — aga kui Joyce teid āraandes raha wōib teenida, siis olge julged, et ta seda saab tegema!“

Chmatades kuulis kuningas seda uut tunnistust, mis wahwa tüdruk waleliku kohta ütles. Nüüd alles tuli temale meelde, et laewaperemees, kelleks ta ennaft oli nimetanud, kõne wahel terawaste teda oli silmitsenud. Kaarel arwas sellepärast, et salakuulaja teda ära oli tunnud ja raha pärast ära anda tahtis. Üksi rutuline põgenemine wõis awitada.

Ka oberst Windham oli wiist sedasama nõuu wõtnud, sest weel enne, kui kuningas aega sai temalt nõuu küsida, hüüdis ta äliste: „Ruttu ära, armulisem herra, — Robert mingu teiega ihes! Aga mitte Trendisje, sääl saaksite wististe wangi wõetud. Minge Brindporti poole, — Sumal awitagu teid edasi! Aga nüüd minge ruttu, enne kui hiljaks jääb!“

Ilma et ta Sumalaga jätmisega aega oleks wiitnud, tõttas Kaarel ukse poole. Siin oli truu tüdruk, Juliana Roningsby, ja kuulatas kartlikult trepi poole. „Sumal tasugu sulle seda, wapper neitsi, mis ja minule hädad tegid!“ hüüdis kuningas temast trepi poole mööda jookstes. Aga ju oli hiljaks jäänud. Uulitse pääl oli ufinaid sammusi ja mööga kõlminat kuulda. Chmatades jäi kuningas seisma.

Juliana oli seda kära niisama õues kuulnud ja aru saanud, mis see tähendas. Ta haaras lina päält põlewa küünlaga ja hüüdis tasakeste kuninga wastu, kes ju ennaft arwas kadunud olevat: „Ruttu mu järele, herra, Sumala abiga katsun ma teid päästa!“

Nende sõnadega tõmbas ta kuningat enese järele ühe korridori pääle, kelle otjas järsk trepp maja pööningule wiis. Kui nad, Kaarel ja Robert, ülesse oliwad jõudnud, saatis neid neitsi üle pööningu teisese poole ühe wäikse ukse ette. Wõti oli luku sees. Tüdruk tegi ukse lahti ja wastu lehtas neile heinte lõhn. Nemad oliwad elumaja kõrwas seiswa heinaküüni lae pääl, kust ühe luugi läbi wäikese redeli waral alla wõis minna. Ettewaatlikult kästis tüdruk põgenejaid alla ja küüni uksest wälja minna. Aga üks oli wäljast poolt finni.

„Küül ma teen lahti!“ hüüdis Juliana, kes selle takistuse pääle ei olnud mõtelnud. „Seiske seni wagusi ja ärge tehke häält!“

Ruttu läks tüdruk endist teed tagasi, pani wäikse wahetu, mis heinaküüni pääle wiis, luffu ja tõttas nüüd trepist laulu liües alla, kuhu Joyce soldatidega kuningat oli tulnud finni wõtma. Asjata otsiswad nad mõlemaid obersti seltsilisi taga, aga iseäranis teenri riides meest, kes Joyce ütlemise järele kuningas pidanud olema. Wihajest oli Joyce wana

obersti habemest finni võtnud ja katsus ähwardamise teel kuninga peidupaika teada saada. Sellamal filmapilgul tuli Juliana ja katsus tähelepanemata soldatitest mööda saada. Aga Joyce nägi teda.

„Pea, tüdruk!“ hüüdis ta, arvates, et neitsi ositute pelgupaika teab. „Kust ja tuled?“

„Kust ma tulen?“ vastas Juliana kartuseta ja lõbusalt, „eks omaist kambri!“

„Ja mis sa jälle tegid?“ küsis jälle Joyce.

„Koh, mis teil siis sellega tegemist on?“ vastas tüdruk naerdes. „Aga kui teie nii väga uudishimuline olete,“ ütles ta naljatades, „siis võin teile ka jeda teadaanda: ma tegin ennaft ilusaks, et ma teile meele järele oleksin, kui ma teile nappi toon!“

„Kuule, Juliana,“ ütles Joyce meelitades, „ole häa tütarlaps ja anna mulle ühe küsimuse päale kostust. Kas ja ei tea, kuhu selle herra seltsilised läksiwad, kes hilja aja eest siin tuas oliwad?“

„See noor herra ja tema teener?“ küsis Juliana vastu ja waatas tuas ümberringi. „Kas neid enam siin ei ole?“

„Rumal küsimus!“ käratjes Joyce, „kui nad siin olesiwad, kas ma siis nende järele hakkaksin küsima! Kas ja ei tea, kuhu nemad ennaft ära peitsiwad?“

„Mis teie neist siis tahate?“ küsis tüdruk filmafirjaks uudishimuliselt.

Wihaselt tampis Joyce jalgu vastu maad. „Jäta oma küsimused järele, rumal loom,“ hüüdis ta kärealt, „ja kosta minu küsimuse päale: kuhu läks selle herra teener?“

„Kas mina jeda tean, wana karu!“ hüüdis Juliana pahandades, „otfige, kui teil teda tarwis on ja jätke mind rahule! Mina ei tee mõera teenritega tegemist! Vääle selle oliwad nad alles weerand tunni eest siin, kui ma neile süüa toin ja ei wõi sellepärast kangel olla!“

Nende sõnadega pööris ta Joycele selga ja läks pool waljuste enese ette tülitsedes aega mööda trepist alla. Selle läbi sai ta kätte, mis ta tahtis: et keegi teda enam tähele ei pannud. Nuttu jooksis ta nüüd läbi kõögi küüni ukse poole. Redagi ei olnud ligidal. Ta lükkas riivi eest ja uks läks lahti. —

„Nuttu, mu herrad!“ jostistas ta wälja astujatele vastu. „Minge läbi aia ja üle müüri õue. Paremat kät wiib tee Bridporti poole!“

Ruttu läksiwad mõlemad põgenejad tüdrukü juhatusel järele aiaukse poole, kus neile ühe wahisoldati „Pea finni!“ wastu kõlas. Soldat pani piiga põigiti wärawa ette. Aga sell filmapilgul oli Robertil mõel tupest. Ühe löögiga lõi ta piigi kõrwale ja tungis mõegaga soldati pääle.

„Halloo, appi seltsimehed!“ hüüdis see wälju häälega, aga siis oli ta suu igaweste wait. Roberti mõel oli ta südamesse tunginud, — mees kõikus ja kustus siis maha.

Tuule kiirusel rutasiwad nüüd põgenejad edasi, sest ju oli käre ja jooksmist kuulda.

„Kas sa hüüdsid, Henry Bright? küsis Joycega ühes sinna jõudnud päälis.

Aga mees maas ei wastanud. Laterna tulel, mis senna toodi, paistis furnu koha.

„Haa!“ hüüdis päälis — „nemad on teda ära surmanud ja ise ära põgenenud!“

„Pagan wõtku!“ hüüdis Joyce hambaid kiristades, „edasi, neile järele, sest kangel ei wõi nad olla!“

Sa soldatite ees tormas ta müüri poole ja ronis juurde jõudes müüri otsa. Aga asjata püüdis ta film läbi pimeduse tungida. Niisama wähe nägi päälis, kes ka müüri pääle oli tulnud, midagi. Säälsatjusiwad nad kuulmise waral teada saada, mis filmil wõimata oli.

„Wait!“ hüüdis päälis soldatite wastu, kes niisama müüri otsa olivad ronimas. Liikumata seisiwad soldatid kogu pääle paigal; ühtegi häält ei olnud kuulda. Aga päälis pani mõlemad käd kõrwalestade taha ja kuulatas. Ümberringi oli kõik wait, aga Bridporti poolse tee päält oli kahe inimese rutulist sammumüdinat kuulda.

„Senna, Bridporti poole on nad põgenenud!“ ütles päälis Joycele. „Ruttu neile järele! Sammu müdina järele wõiwad nad waewalt kolmjada sammumest eemal olla!“

Nende sõnadega hüpasiwad päälis ja salakuulaja müüri päält maha ja paniwad, soldatid taga järel, Bridporti poole jooksmas. Nüüd algas niisamasugune jaht, nagu 3. Septembril Severni orus peeti, üksi selle wahega, et endine jaht ratsja, praegune jala oli.

Kõik jõudu kogu wõttes jooksiwad kuningas ja Robert ruttu edasi, nii et wäike wahetage tagaajajate ja nende wahel mitte ei kadunud, waid päälegi kaswis, sest neil olivad kerged riided seljas, kuna tõistel raskemad olivad. Aga aega mööda hakkas nende jõud wähenema, iseäranis nõdrema jõuuga kuningal, kes

päälegi niisugust jooksu ei olnud harjunud. Nagu palawas tõbes tufsus ta weri tulihelt soontes, jüdames ja pääajus peksiwad nagu haamrid ja ähtides tuli hing ta rinnast wälja. Siiski tormas ta pool uimastelt edasi kunni ta hüüdis: „Ma ei jõua enam!“ ja minestusse langes.

Chmatus tuli kuninga weel õiete tugewa seltsilise pääle. Ta wõttis kuninga sülle ja jooksis meeleäraheitmisega edasi. Aga pea tundis ta ka oma jõudu wähenewat.

„Armuline Jumal,“ palus ta ise ju pea langemisel, „päästa kuningat ja ära lasse teda waenlaste kätte langeda!“

Sääl korraga, kui ta jõud ju lõpmas oli, nägi ta natuke maad eemal tuld wilkuwad. Weel kord ärkas Roberti kadunud lootus ja wiimast jõudu kofku wõttes kandis ta kuningat jenna poole. „Sääl, jää! leiab kuningas abi!“ hüüdis tema fise mine hääli.

Lõõtsutades jõudis ta maja ette, kust tuli paistis. See maja oli üks neist mere lähedale wäga lihtsal wiisil ehitatud majadest, kuhu suwe ajal suurtjugu inimesed elama tuliwad, kui nad suurte linnade tolmust ja pakjust õhust tahakfiwad mõneks ajaks lahti saada. Waewaga wedas Robert kuninga wärawa ette ja pörutas haamriga, mis jenna koputamiseks oli walmis pandud, kui keegi sisse tahtis, wastu wärawat. Wanadane naisterahwas, Puritaanlaste wiisi riides, tegi wärawa lahti.

Õht küll Robert sellest nägi, et maja rahwas waenlaste liigist oliwad, siiski ei jäänud temale muud nõuu üle, kui abi paluda.

„Jumala nimel,“ hüüdis ta wanamoori wastu, „laske meid sisse ja kaitske meid, — päästke meid tagaajajate eest!“

Wanane laskis latretule walguist paluja pääle langeda ja waatas selle riideid, kes päris ilmalast awaldasiwad. Puritaanlaste tegumood näitas üles, et tal suurt lusti oli wõeraid usse ette jätta. Aga ta nägi furnuwalget paluja seltsilist, kes ikka alles minestuses oli ja see tegi ta südant ärdaks, nii et ta usse täieste lahti wõttis ja ütles: „Astuge sisse, teie ilmalapsed, halastuse majasse! Sial ei lähe fiit usse eest ükski abitsija awitamata ära.“

Robert wõttis jälle kuninga sülle ja kandis tuppa, kelle usse eeskäija wanane lahti tegi. Ettewaatlikult pani Robert kuninga tuas sohwa pääle ja katkus teda nüüd elusse äratada, kuna wanamoor maja perenaist läks kutsuma.

Wähe aja pärast tuli proua Jenna ja wanamoor kandis üht lastikest tema järele.

Maja proua oli tugew, umbes kakskümmendwiis aastat wana naesterahwas. Tema oli ilus ja pale nagu ilmutas suurt waimu ja meelekindlust, ta nagu natukene waljust. Aga suured, mustad filmad tunnistasiwad üsna selle wastu: südame heldust ja häädust. Riides oli ta niisama, nagu tema ümmardaja, üsna lihtsalt. Aga juuksid kandis ta wasta Puritaanlaste pruuki katmata ja enam hoolega palmitud, kui seda selle ühufelti naesed oliwad harjunud.

Windham tõusis, kui noor proua tuppä astus, püsti, terwitas auupakkisult kummardades ja palus oma haigele seltsilisele warju ja abi..

Noor proua paenutas pääga ja astus sohwa ette, kuhu Robert minestuses kuni oli pannud. Tõsiselt waatas ta haige palesse, aga ta enese pale ilmutas imekspanemist, kui ta mõne suurhugu wõera asemel meest teenri riidis nägi. „Kudas?“ ütles ta, „teie olete oma teenri pärast nii wäga mures?“

Windham pünastas tahtmata ära. „Jah!“ kogeldas tema; „aga ei, auustatud proua,“ — lisas ta ruttu juurde, — „mina ei taha teile mitte waletada: mu seltsiline ei ole mitte, mis ta näitab olewat. — Aga ma palun teid,“ ütles ta ruttu edasi, kui noor proua imeteledes üles waatas, „ärge kiisige mitte tema nime järele, — tema on üks õnnetu inimene, keda ta waenlased taga ajawad!“

Jälle tähendas proua pääga, et ta rahul on, wõttis ühes toodud lastikeseft wäikeste klaasi ja waldas selle sees natukene wedelikku peu pääle ning niisutas sellega haige otja ja meelekohta. Halastaja Samaarialase hoole läbi hakkas haige hingama ja tegi filmad lahti, aga ta filmad waatiwad wõeralt ja segaselt enese ümber ning andsiwad märku, et haige raskesti palawikusse oli langenud. Aga korraga waatiwad ta filmad lambi tule läbi walgustatud proua pale pääle ja ehmatas tuli ta näu pääl nähtawale. „Ha, — Kromwell!“ hüüdis ta kassa nagu kaitsemiseks noore proua wastu wälja sirutades, „appi, — päästke mind selle hirmsa inimese tagakiusamise käest!“

Robert ehmatas selle jampsimise kõne üle wäga. Ta kummardas haige üle, pani käe ta otja pääle ja ütles: „Olge rahul, — teie olete sõprade juures!“ — Aga siis ütles ta

nii tase kui võimalik juurde: „Sumala pärast, olge wait, armulise herra, sest teie saadate ise ennaft muidu hukatuse sisse!“

Aga proua oli siiski neid sõnu kuulnud ja haige kartuse avaldamist Kromwelli vastu märkas ta, kust poolt tuul puhus.

„Teie olete Stuarti partei osaline,“ ütles ta rahulikult Windhami vastu, „võidetud kuningaga seltsiline! — Aga olge rahul,“ — ütles ta edasi, kui ta Windhami kartlikku nägu nägi, „ehk ma küll teie politika sõprade hulgast ei ole, siiski ei ole teil tarvis mind karta. Teie olete täieste kaitsetud, sest,“ lisas ta naeratades juurde, „minu juures ja minu majas saab küll waewalt keegi Stuarti seltsilasi otsima!“

Otse nagu proua sõnu waleks tunnistada, kuuldi praegu kärebat wäwara häält õue wärawa ees ja hääled päriswad sisse laiskmiski. Robert kahwatas walgeks; nüüd pidi kuningaga üle aru tulema: kas elu wõi surm.

„Lahti!“ hüüti õues, Kromwelli ja parlamendi nimel!“

Imekspannes kuulatas Puritaanlase proua. „Mis see tähendab?“ küsis ta.

„Halastage!“ palus Robert meeleärakeitja palega, — „need on selle haige kinniwõtjad!“

„Mine wärawa juurde, Hanna,“ ütles maja proua rahulikult, „aga ära lase kedagi sisse, ära anna ka ühtegi wastust küsimuste pääle — kas kuuled? Ütle, et ma ise warsti wälja lähen ja nende joowimise järele pärin!“

Tummalt kummardas Hanna ja läks ruttu tuaft kasku täitma.

„Lahti, tehke lahti!“ kõlas sell filmapilgul jälle wärawa taga.

Palawikus kuningas ajas filmad pärani lahti ja hüüdis istukile tõustes: „Kas sa kuuled, Windham, — see on Kromwell oma timmukatega! Häda mulle, ma olen kadunud! Tema tapab mind nagu mu õnnetuma isa ära! Appi, Robert, päästa oma kuningat!“

Nagu alwatud seisis truu Windham haige juures, kui see jampsimises oma juuga saladust üles avaldas. Proua, kes ju parajaste uksest wälja oli minemas jäi ukse juurde imekspannes seisma.

„Kas see oleks võimalik?!“ hüüdis ta, „Kes on see mees?“ küsis ta siis kaskides ennaft Robert Windhami poole pöördes.

„Ara nõua selle järele mitte, naene!“ vastas Robert meeletumalt. „See oleks sulle surmaks, kui sa seda saladust teada saada ja Kromwelli tagaajajatele avaldada tahaksid!“

„Siis on see tõsi?“ hüüdis proua tuliste filmadega vastu ja käega haige poole näidates. „Käägi mees — kas see mees jälle on — Kaarel Stuart?“

„Suu kinni, õnnetu loom,“ kirjistas Windham läbi hamaste ja tõmbas mõega tupest, „kui mitte, siis oled sa varsti surma teha!“

„Häbemata,“ vastas Puritaanlane rahulisele ja pani käed risti rinna päale, „kas sa mind, üht naist, tahad ahwardada? — Olgu siis,“ ütles ta edasi astudes ja nagu pool pilgates edasi, „tõsta oma wähe mõõd kaitsmata naese rinna vastu üles, — surma mind ära! Aga tea, et õues wärawa ees mehed seisawad, kes minu surma sulle kohe kätte saatsiwad tajuma, sest need on mu isa saadikud: mina olen Elisabeth Klaypole, — Oliver Kromwelli tütar!“

Selle hirmsa nime üle weel enam ehmatanud, tahtis nüüd Robert weel ennemalt kardetawale saladuse teadjale otse teha, aga tema ees seisja proua rahuline pale ja kartujeta pilge tegi tema käewarre rammutumaks. Aegamööda laskis ta oma tõstetud käe mõegaga alla langeda ja kattis sügawa südamel waluga käed filmade ette. „Õnnetu noormees,“ hüüdis ta, „sa oled kadunud, ja — minu läbi, kes ma sind su wihase mate waenlaste majasse saatsin, — Mine siis,“ ütles ta ifka weel liikumata tema ees seisja Kromwelli tütre vastu, „mine ja anna teda tema tinimukate kätte, — sinu pää päale tulgu siis tema süüta, waga weri: t e m a o n k u n i n g a s!“

Noor proua raputas tõemeeliseliselt oma ilust pääd. „Mis pärast arwate teie, et ma nüüguust jalestuse tööd saan tegema?“ küsis ta, oma tasaste filmadega Windhami otse waadates. „Mis põhi on teil mõelda, et mina püha wõeraste wastu wõtmise seadust saan rikkuma ja enese ja oma maja auu teutama? — Olge kartujeta, mina ei saa oma wõera äraandjaks, ka siis mitte, kui ma teda wihkan. Ma tunnen paremine oma kohut ja tean, mis ma temale wõlgu olen: mina tahan k u n i n g a ä r a p ä ä s t a.“

Ta ilma, et ta enam Windhami tähele oleks pannud, kes kõrge meelelise ja auusa proua jalge ette oli langenud ja ifegi ei teadnud, kudas ta teda pidi tänama, läks Kromwelli tütar wälja wärawa juurde. Ta jõudis parajaste jenna, kui Hanna

wärawa lahsti tegi. Kohe astus proua oma isa sõdatitele wastu.

„Mis teie soovite?“ küsis ta rahuliselel päälitult.

„Palun andeks, auus proua, et meie teid peame esitama,“ wastas päälit. Meie ajame noort Stuarti taga ja peame arwama, et ta siia majasse on põgenenud. Lubage meid järele waadata!“

„Häämeelega,“ wastas noor proua, „aga enne annan ma teada, et see maja lord Klaypole omandus on, kes ise praegu Londonis wiib. Teie ees seisab tema abikaas, Oliver Kromwelli tütar!“

Need sõnad mõjusivad otse nõnda, nagu tarf proua oli arwanud. Kohe wõttis päälit kiibara pääst ja palus mitu korda andeks, et tema teda oli julgenud tülitada. Tema ei olesks ka seda teinud, kui ta olesks teadnud, kelle pärast see maja on. Edasi rääkis päälit, mis wiisil wõerad riidis olnud ja küsis, kas auustatud proua mitte wast neid polnud näinud.

Tahmata tõusis prouale puna palgesse, sest nüüd pidi tõe armastaja Buritaanlane, kui ta põgenejaid päästa tahtis, wale rääkima.

„Umbez kümne minuti eest,“ ütles ta kõrwale pöördud palgega, nägin ma kaks meest majast mööda tõttawad, kes nõnda riidis oliwad, nagu teie ütlesite. Nemad läksiwad senna — Bridporti poole!“

„Ma tänan teid, auustatud proua,“ ütles päälit, „ja palun weel kord minu siiatulemist wabandada!“

Nende sõnadega kogus päälit omad mehed jälle kofu ja ruttas Bridporti teed mööda edasi.

„Teie ei teinud õigust,“ ütles Hanna, „sest esiteks ei rääkinud teie tõtt, teiseks juhataste oma isa sõdatid wale teele!“

„Ja, Hanna,“ wastas auus noor proua, „aga Sumal saab mulle mu pattu andeks andma, sest ma tegin seda kae inimese elu hoidmiseks, kes niisama tema lapsed on, kui meie.“

Nende sõnadega astus ta majasse tagasi ja kaskis wana tujulist moori wärawa jälle luffu panna.

Ülstoistkümmes päätakk.

Nelitoistkümmes raske päeva olivad mööda läinud, kuni kuningas paranema hakkas. Üstavalt oli Kromwelli tütar saladust hoidnud ja ta ainust kaasteadjat Hannat saladuse hoidmisele nõutunud. Aga haiget kuningat olivad kõik kolm kofku põetanud ja iseäranis noor proua suure truudusega ja hoolega, olgu küll, et ta kuningale walitsust wihtas. Ta oli kuningale ühtlase arstiks ja põetajaks olnud, oli mitu ööd haige sängi ees walwanud ja külmale wee nartjusid tema tulipalawa otja pääl pidanud ja oli temale waigistajat jooki annud, kui hirmsad unenäid teda hirmutasiwad ja ta jampsimise tujus ennast arwas taga aetud olevat. Nii oli temal wäsimata hoole läbi korda läinud haigusest jagu saada ja täna, see on 10. Oktobril, tundis kuningas ennast ju nii terve olevat, et mõelda wõis seda maja maha jätta, kus ta oma elu kõige raskemal tunnil lahket wastuwõtmist, warju ja abi oli leidnud. Ta tahtis kohe täna teele minna, sest kui ta ta oma päästja wastu kõige sügawamat tänu tundis, siis ei saanud ta sellest allarõhujast tundmusest lahti, et ta waenlase majas oli ja oma kõige wihasema waenlase tütre käest armuandeid pidi wastu wõtma. Sellepärast tahtis ta kohe teele minna, mis tarwis Robert laks ülikonda riideid, nagu neid mõisa rentnikud kandsiwad, oli muretsenud. Neis reisi-riidis astus kuningas Rlaypole proua ette ja ütles kõik awalikult ära, mis teda sundida ju weel täna lahkuma.

Rlaypole proua lastis kuningat otjani kõik ära jutustada. Siis wastas ta lühikese waitolemise järele: „Mina ootasin seda nõuu teie suust kuulda saawat ja wõin seda kiita. Teie ei wõi ega tohi kauam Kromwelli tütre majas wiibida, sest seda abi, mis ta haigele wõerale andis, ei wõiks ta tervele kuningale mitte anda. Ma tunnistan teile awalikult: mina olen priiriiklane ja sellepärast teie wastane!“

Südamelikult tänuga wõttis kuningas noore proua käest kinni ja andis talle suud, liigutatud häälega üteldes: Oh kõige kallim proua, annaks Jumal, et mull enam niisugusid waenlasi oleks, kui teie! Tõeste, — mu sõbrad on mulle palju hääd teinud, sest saadid kui ma nagu Jumalast maha jäetud omas riigis ümber efsin, et ma seda ainust wara, mis mulle järele on jäänud, oma elu, alale hoiaks. Nad on mind ära peitnud, minule süüia ja juua muretsenud, mind läbi jõgede

ja metjade ja rabade saatnud, on minu pärast tagasiinimist kannatanud: aga teie olete enam teinud, kui nemad kõik! Teie olete mind, tagaäetud waenlast, oma majasse võtnud, olete mind oma isa sõdatite eest varjannud, olete mind päästnud, kui teil võimuis käes oli mind hukka saata; teie olete mind põetanud, kui ma haige olin, olete mind trööstinud, kui ma maha jäetud olin! Oh kallid proua, teie olete tõeste tulifid süüa minu pääle pääle korjand; teie olete püha kirja õpetuse järele teinud, kes käsib waenlastele hääd teha. Sellepärast tahan ka mina seda püha käsku täita ja teid ikka õnnistada, kui ka teie meel waenuliseks minu vastu peaks jääma!"

Buritaanlane naeratas. "Teie ei rääkinud mitte üsna õiete," ütles ta, "sest mitte teie vastu ei ole ma waenuline, waid ainult kuninga walitsuse vastu, mis teie taga nõuab. Aga kui haige ja tagasiinimist, olite nagu iga üks teine inimene, minu ligem, keda aidata minu kohus oli. Sellepärast üksi olen ma teid awitanud, — aga nüüd edasi ei tohiks ma teid enam awitada. Sellepärast kiidan ma teie nõuu häaks ja jätan teid Jumalaga!"

Nende sõnadega paenutas Kaupole proua kuninga poole kiilmalt pääga Jumalaga jätmiseks ja pööris uufe poole tuust wälja minema. Aga Kaarel wõttis teda tasakeste käest kinni ja hoidis teda tagasi ning ütles sügawaste liigutatud palujal häälel:

"Mitte nõnda, auustatud proua, ärge lahkege minust. Ärge laske mind, kelle elu teie olete päästnud, nii wäga tunda, et mina kogemata teile wastalise ja waenulise poliitika jeltfi pää olen. Ütelge mulle, kes ma nüüd lähen, ja wähest ei ial enam oma isamaad ega teid näha ei saa, üks ainuski sõbralik sõna, — unustage filmapiilguks ära, kes ma olen ja nähte minus ükski waest õnnetumat, kes wõeral maal ikka palawa ja tänuliku südamega teie pääle saab mõtlema, — ma palun üht ainust südamelikku sõna Jumalaga jätmiseks!"

Kuninga süda oli nii tänu täis, et ta wiimaste sõnade juures oma auusa waenlase ette ühe põlwe pääle maha langes ja paluja filmadega tema ilusa pasesse waatas. Sääs kadus ka tema näu pääst kiilmus ja ta lahkeist filmadest paistis tasadus. Kergeste pani ta oma käe kuninga pääle ja ütles tasakeste, aga siiski kindla häälega: "Isand Jumal saatku teid! Ta olgu igal ajal teie juures ja lasku teid wõeral maal, mis nüüd teie koduks peab saama, rahu ja õnne leida! Jääge terweks ja Jumalaga — igaweste!"

„Tuhat tänu, auus, kallis proua!“ hüüdis kuningas. „Nende õnnistamise sõnadega rändan ma rõõmsa südamega siit ära. Teie soov saab mind trööstima, kui mul kurbus on, minule jõudu andma, kui mulle meeleärakeitmine kätte tuleb, nii et ma — kui ka mitte õnne — siis ometi rahu mõral maal võin leida!“

Kaarel tõusis üles ja ruttas tuust wälja. Pool tundi pärast seda jättis ta Roberti kõrwas käies seda paika maha. Mõlemad käiswad Bridporti linna poole, kus neid wana Windhami sõber, oberst Gunter, lahkestest wastu wõttis. Aga siin linnas wõiswad nad wahel aega paigale jääda, sest et Kaarli ärapäajemise päale siia linnas ja ümberkaudu palju jalakulajaid oli saadetud. Ka oli oberst Gunter tuttav kuninglane. Aga mere äärt mööda ei tohtinud nad ka edasi rännata, sest et siin kangek waihi peeti. Sellepärast sõitiswad nad oberst Gunteri saadetusel ratta läbi ööd Seale mõisasse, mis Salisbury linna lähedal seisab, kus obersti öde, leif Hyde proua, neid wastu wõttis.

Wiis päewa jäiwad kuningas ja Windham selle auusa naisterahwa mõraks. Selle wahel sees oli oberst Gunter, kes warsti Bridporti oli tagasi läinud, wäsimata kuningat eest tegew. Ta katsus mõnda laewaperemest leida, kes kuningat Brantsuse randa saaks wiima. Ja mis wana Windhamil ja Nortonil wõimata oli, seda saatis wiimaks Gunter korda. Ühe kaupmehe Manjel'i läbi, kes kuningat poole hoidis, sai ta ühe laewa kibriga tutwas, kelle sõiduriist New-Shorehami sadamas seisis ja mõne päewa pärast teele pidi minema. Tattershall — see oli meremehe nimi — oli kare, aga wäga auus ja õiglane mees, kes kuningat poole hoidis ja Kromwelli wastu seisis. Seda oli Gunter kogemata jutu sees märkanud. Üliwäga rõõmus selle üle andis Gunter Tattershallile teada, mis asja pärast ta tema juurde oli tulund. Ja ilma palga nõudmata oli wahwa meremees walmis kuningat päästma. Kõik sai koftu räägitud, mill wiisil ta oma päästmist korda tahaks saata ja kuidas kuningat laewa päale saada. Nende rõõmsate sõnumitega sõitis Gunter Sealesse, kuningat säält oma päästja juurde saatma.

Sooja sõnadega tänas kuningas agarat abimeest ja oli walmis nende nõuu järele tegema. 15. Oktobri-kuu päewa õhtul reisiswad Windham ja kuningas palawate õnnistuse soovimistega, mis Hyde proua neile kaasa andis, ära ja jõudsidwad esimese öö reisi järele Hambletoni, kus nad päew otsa

warjus oliwad, ja järgmisel ööl, nagu kofku oli räägitud — New-Shorehami.

Nagu enne äraandja Joyce, nii oli ka nüüd Tattershall üht alatud kõrtsi tähendanud, kus ta kuningat tahtis oodata. See oli üks madruste asupait, üzna mere ligidal, nimega „Õnneliku reisi trahter.“ Siin wõttis auus meremees oma kõrgeid reisijaid wastu. Ta terwitas neid kõrtsniku nähes nagu wana tutwaid ja nõudis temalt üht era tuba, kus ta oma sõpradega klaas wiina wõida juua ning juttu ajada, sest siin tõiste hulgas olla kära liig suur. Sõbralikult andis kõrtsnik jelleks oma elutua. Siin alles, kus nad üffi oliwad, terwitas meremees kuningt tarwilise auupakkumise ja tõutas teda, tulgu mis tuleb, soowitud randa saata. Rahwaste tõstis Kaarel põlwili langemid kapteini üles ja tänas teda täiest südamest. Ta nimetas teda omaks sõbraks ja häätegijaks, kellele ta kord, kui ta oma õiguse päralist auujärge ja walitsust jälle kätte saada, tema tänast tööd tahta tasuda.

Röõmsas tujus tõstis Kaarel klaasi ja lõi meremehega kofku, kes trahteri nime pääle tähendates õnneliku reisi ja rutuli tagasitulemise pääle jõi. Üle kesköö istusiwad nad koos, kunni ju kõik kõrtsid ranna ääres tühjaks hakkasiwad jääma ja madrujed lauldes ja karjudes iga üks oma laewa pääle tagasi hakkasiwad minema. Ka Tattershall sammus nüüd sadama poole, kelle lähedal ta ennaft wäga joonuks tegi ja tutwat madruje laulu kõrutama hakkas. Ta toetas ennaft jään juures oma kaasaliste pääle, nagu ei saaks ta üffi sammugi edasi. Naerdes lastsiwad sadama wahid lustilist joonud ja ka tema mõlemaid seltsilisi läbi. See oli igapäewane asi, et madrujed nende tutwad laewa pääle saatsiwad, kui omad jalad ju nõdraks oliwad läinud.

„Aga see mees on raskestes täitnud,“ hüüdis üks soldat mööda minijatele taga järele, „waatke ette, et see puupakk teil wette ei kukku!“

„Pole wiga,“ hüüdis kuningas naerdes tagasi, „tüüri-mees ootab teda kõie otjaga laewas, küll see teda kobe tarwaks teeb!“

Wahid pöörasiwad jälle uueste tulejate poole kasku mööda järele waatama, kas ükski kahtlane inimene sadamasse ei astu.

„See läks hästi korda,“ sosistas Tattershall kuni wastu, „nüüd ruttu edasi, — jääb on minu laew!“

Mõni filmapiilk pärast seda sammusiwad kõik kolm üle laewasilla, kuningas oli päästjas sõiduriistas.

Dö oli külm, vihmane ja pime; mitte üht tähekest ei olnud taewas näha ja pimedad pilved lendasivad kangeft põhja tuuleft kihutatud kiireste edasi. Lahtised masti köied löiwad lögistades mastide külge ja meri oli kangeste laeneta-mas. Niiugufel ööl ei läinud küll keegi meremees häämeelega teele. Aga meie laewa rahwas ei teadnud oma toimetufeks paremat joowida. Ettewaatja Tattershall oli ju minewal päewal kõik jala äraõitnijeks ettewalmistanud, ijeäranis ka rasked ankrud ülestõmmata lastnud, sest et nende tõmbamine praegufel tunnil wahi-meeste tähelepanemist oleks äratanud. Ankrute asemel pidasivad laewa kaks jämedat köit, keda kergelt lahti wõis päästa, finni. Pääle selle oli Tattershall lastnud mustad purje riided walmis panna, sest walgeid oleks ka öö ajal kaugele wõinud näha, kuna mustad ju lühikese maa järele filmist kadusivad. Wiimaks oli ta weel, et ta igapidi walmis-tatud oleks, oma laewa meeste kätte sõjariistad wälja jaganud ja juured tüfid ülesseadnud, sest ta tahtis, kui neid oleks taga aetud, kuningat elu ja surmaga kaitsta.

Nii ettewalmistatud käskis ta laewalatert, kes pää-masti külles põles, ära kustutada ja laewa lahti teha. Warsti hakkas laew edasi liikuma ja sõndis tüüri juhatusel sadama wärawa poole, mis kahest wägewast kiwifambast oli määratud ja kus latre ja tõrwa-lontide tule walguftel terwet ööd wahi peeti. Sellest kohast ei pääsnud nägemata mööda, waid temast pidi julgelt ja wäga ruttu läbi sõidetama. Tatterhall lastis sellepärast wärawa lähedal laewa tuule järele seadida ja korraga kõik purjed üles tõmmata. See mõjus filmapilgul. Wägewaste löötjus tuul purjede fisse ja wingudas lendas laew wahtideft mööda wärawast läbi.

Ohmatades ja imekspannes waatsivad wahid üles, kui julge kaubalaew otse kõige käskude ja seaduste wastu nende ninast mööda purjetas. Nii ruttu oli laew tulnud ja läinud, et nemad omaft kohmetufest ärkades alles fiis tarwilist tähte wõisivad anda, kui ju laew nende filmist kadunud oli.

„Halloo — laew!“ hüüdsivad nemad nüüd ja löiwad ühtlase kella, mis seaduse wastu tegu pidi kuulutama.

Warsti läks sadam elawaks. Sgal pool löödi wahi-kella ja ruttu tõmmati wärawa ligidal seisjate wahilaewade ankrud üles ja sõideti kaubalaewa, kui wõimalik, finni wõtma. Lühikese aja sees oli Tatterhalli laew nii palju maad ette jõudnud, et ka teda fiis enam tema musta purjude pärast ei nähtud, kui wahilaewade päält tuule kuulifid üles wijsati, mis ümber-

ringi öiete kaugele merd walgustasiwad. Mitme tunniliise sõidu järele nägiwad wahi-laewad ära, et kõik nende waew ilma asjata oli ja pöörsiwad jellepärast sadamasse tagasi.

Aga Tattershalli laew lendas nagu linnike üle laenetaja mere Brantjuse ranna poole. Päikese tõusu ajal nägi kuningas wäikest Secampi linna. Torm ja wihmasadu oliwad järele jäänud ja pool tundi pärast seda purjetas laew päästetud kuningaga nimetatud linna sadamasse.

Kuningas tänas oma päästjat filmaweega ja wõttis mitu korda teda ümber kaela kinni. Et Tattershall miski hinna eest tasumist wastu ei wõtnud, siis jautas kuningas oma wiimast raha madruste kessele. Ta ütles mitu korda, et see mitte neile palgaks ei olnud antud, waid aga wäikeseks tänutäheks. Küüd alles läks ta Windhami jeltsis maale.

"Elagu, elagu meie kuningas!" hüüdsiwad madrused kübaraid keerutades tema järele ja laulsiwad: „God save the king Charles (Sumal kaitse kuningat Kaarlit)!"

Kaksteistkümmes peatükk.

Kahessa aastat oliwad jellest tähtsast päewast, 17. Oktobrist saadik, millal kuningas Kaarel II. Brantjuse randa oli astunud, mööda läinud. Tähtsad asjad oliwad selle wahe sees ka Inglismaal sündinud.

Kromwell oli kõige kõrgema wõimuse astele jõudnud. Oma soldatite waral oli ta wastu panija parlamendi ja riigi nõukogu koost ära kihutanud ja uue nõuu-kogu, kus üksi tema meeleliised oliwad, kokku kutsunud. Aga ka tõise parlamendi, *) kes jälle julges natukene teisiti mõelda, kui tema, oli ta kodu jaatunud. 16. Detsembril 1653 laskis ta ennaft oma ohwiteride nõuu järele kolme ühendatud kuningriigi protektoriks (kaitsjaks) nimetada, nii et täis kuninga wõimus tema käes oli. Aga sellega pidi ta rahul olema, sest esimest korda ei läinud temal korda kätte saada, mis ta nõudis: Inglis kuni-

*) Seda parlamenti hüüti „Barebone parlamendiks.“ Barebone oli naha-
laupmees ja Puritaanlaste seltsi parlamendi liige. Tema oli selle aja Puritaan-
laste pruugi järele terwet piibli salmi enesele eesnimets annud: „Kui Kristus mitte
minu eest ei olets furnud, siis olets mina ära wannutud — Barebone.“ Teda
hüüti jellepärast üksi „ära wannutud Bareboneks“ ja wiimaks terwet parlamenti
tema nime järele.

gaks saada. Nii kolmas parlament kui ka päälitute kogu ja tema omad sugulased ning rahwas paniwad wastu. Ta pidi oma soovvi maha jätma. Tasumiseks selle eest sai talle eluajaks kuningliku printside auunimi „kõrgus“ antud ja tema elu ajaks Inglismaa protektoriks nimetatud, selle õigusega, et tema oma järestulijat ise wõis nimetada.

Nii oli endine õllepruuel oma auuahne sihile jõudnud: tema oli Inglismaa ainus walitseja, kui ka mitte kuningas nime poolest, siis ometi wäe ja wõimuse poolest. Otsata suure waljusega walitjes ta nüüd oma isamaa üle, kes erafondade tüli läbi lahus seisis. Sga üht, kes wähe temale julges wastu tõrkuda, karistas ta hirmus kangeste. Toweri kindlus oli wangidega täidetud. Palju kuninglasi, aga ka palju endisid sõpru, kes tema wägiwallale oliwad julgenud wastu panna, laskis ta ära hukata. Nende wara wõttis ta omale. Nii ehmatas ta waenlasi ja sõpru ning finnitask oma wõimust hirmu waral.

Alga seda peab ka tunnistama, et see wägew mees oma seadmistele läbi mitte üffi oma isamaad orjaküttesse ei pannud, waid et ta ka teda muidu kõige kõrgema wõimuse järjele tõstis, nii et terve Euroopa imekspanemiseega protektori päale waatas. Wägewas wõitlemises Hollandi maaga, *) kes siimaale esimene merewägi oli olnud, alandas ta seda ja tõstis Inglise merewäe esimeseks merewäeks Euroopa maal. Pärast selle sõja lõpetamist nõudis Cromwell Hispaaniaalastelt prii mereteed Lääne-Indiasse. Alga kui nad tema nõudmist ei tahtnud täita, sundis ta neid seda tegema ja wõttis Jamaika saare Inglise alla. Siis alandas ta Algieri, Tunni ja Tripolise walitsejaid, nõudis Toscana suurehertsogi käest, kes Inglis laewade wastu wägiwalda oli pruukinud, hää suure rahamaksu kahjutasumiseks wälja ja pani ise paapstigi Rooma linnas wärisema. Protektorile pakkusiwad nüüd tõised walitsejad nii suurt auu, nagu nad enne kuningalegi ei annud.

Kunni 1658 aasta lõpetuseni hoidis Cromwell walitjust omas tugewas käes, aga siis hakkas ta jõud lõppema. Worcesteri ja Dubari tapluste mälestuse päewal suri protektor,

*) See sõda algas Cromwelli kuninga „Navigationi aktide“ j. o. mere seaduse pärast, kus ta seadis, et kaup Aasiast, Aafrikast ja Ameerikast üksi Inglise laewad, ja kaup Euroopa riikidest üksi selle laewad, kust kaup päri oli, Inglise maale sisse tohtiswad tuua.

kui ta paljalt kolm päewa haige oli olnud. Surres nimetas ta oma poja oma järestulijaks walitsuse ammetis.

Kõik tunnistasivad Richard Kromwelli walitsejaks. Aga temal ei olnud isa waimu ja wõimu. Seda tundis ta ka ise ja andis jellepärast priitahtlikult walitsuse 25. Mail 1659 käest ära. Seda sama tegi lühikese aja järele ka ta wend Hindrik. Säälsid tõstisid ohwitserid Kromwelli tütrele, kindral Fleetwoodi ülemaks kindraliks ja walitsejaks; aga ka tema ei suutnud Kromwelli kohta täita. Ühtewiisi oli riidu ja taplemist mitme erakondade wahel. Tema ise oli parlamendiga tülis. Mis imeks panna, kui rahwa seas igatsus tõusis wana kuningate walitsuse järele? Ise ühe suure ja u sõdatitegi poole oli see. Kindral Monk, kes Shotimaal seisis, hakkas jellepärast taja hiljufeste Stuartite tagasitulemist ette walmistama, ja kui Fleetwood ka nõuiks wõttis parlamenti koost ära ajada, nagu seda wägew Kromwell oli teinud, siis tunnistas ta awalikult ennast tema wastaseks, marssis äkiste oma sõdatitega Londoni poole ja jõudis 3. Küninla-kuu päewal 1660 jenna. Nagu julge Monk ette oli arwanud: Inglisfi maa- ja merewägi heitis tema poole ja nõudis kuninga walitsust.

Monk hakkas nüüd selle üle päris aunjärjepärijaga, kes praegu Brüsseli linnas elas, nõuu pidama. Uus parlament, — enamiste kõik liikmed olivad kuninga meeleliised — kuulus 8. Mail otsata rahwa rõõmuhoiskamise all Kaarel II. Inglismaa kuningaks. Ju 29. Mail jõudis uus kuningas Inglismaa randa. „Post nubila Phoebus!“ ütles ta enese ette oma ära surmatud sõbra Derby pääle mõeldes, kui ta lilled wihma ja oma päälinna rahwa rõõmuhoiskamise all Robert Windhami kõrwas Whitehalli pallee poole sõitis.

Kuninga esimene hool pärast tagasitulemist oli nende tasumine, kes temale hädas abiiks olivad olnud ja teda mitu korda surmast olivad päästnud. Pendereli wennad saidwad würstliku palka. Lane preilit, kes aga nüüd ju abielusse oli astunud, läks ta ise waatama ja jäi eluajaks tema sõbraks. Wahwa Juliana Konishyle ostis ta selle trahteri, kus teda see tüdruk äraandja Joyce käest oli päästnud, pärijeks ja kinkis suure summa raha weel pääle kauba.

Wana hall Windham, Roberti isa, oli pea pärast wangiwõtmist wangitornis ära surnud, — temale õnneks, sest Kromwell oli talle surma timuka kae läbi oia arwanud. Kuningas maksis nüüd poja kätte, mis ta wanale isale wõlgu oli

jäänud. Ta tõstis tema grahwi seisusse ja hoidis teda iffa kui sõpra ja nõuandjat enese juures.

Oberstit Gunterit ja tema õde, lese Hyde prouat, palus kuningas enese juurde mõrjalle ja auustas mõlemaid väga ning tegi neile rikkaid kingitusi.

Tubli Tattershall oli kadunud. Tema ei olnud pärast õnneliku kuningaga päästmist uial enam Inglismaale tagasi läinud, sest Kromwell oli temale surma wõtnud. Ta müüs oma laewa ära ja oli sellest saadik kadunud. Kõik tagajärelmised ja waewanägemised tema kättesaamisest ja truuduse tajumiseks oliwad asjata.

Ka seda ilust prouat, kellele kuningas Kaarel kõige enam tänu wõlgu oli, oma auustatud waenlast, kaitstjat ja põetajat, Elisabeth Klypolet, otjis ta asjata Bridporti ranna-majas. Kromwelli armjani tütar oli — wähe päiwi enne isa surma — temale igawesse kodumaale ette jõudnud. Ta suri 6. Augustil 1658 Hamptoncourtis ja maeti selle linna matuseaedas.

Tänu tundmises reisis kuningas jenna ja heitis waluga tema hana pääle põlwili. Ta tegi waga südamega palwet ja pani silma weega kastetud wanniku tema hauakiuka pääle. Siis murdis ta ühe lille hana päält ja hoidis seda kui kõige kallimat ja pühamat mälestust. Selle mälestuse asja juurde oli tähefene järeleseiswa kirjaga lisatud: „Lillele kõige parema inimese hana päält.“

II. Udumäe kuningas.

Saksa lauliku Goethe luuletus.

Ü. p. J. Bergmann.

Kes sõidab nii pimedal öösel weel?

Sääl isa on lapsesga hilja teel;

Poeg tae pääl on hästi tall warju all,

Ei pundu ei kaitsemist ei sooja tall.

„Mu poeg, miks nii kangeste hirm sull tae?“

„Eks Udumäe kuningat ja siis näe,

Kes meha all kullasel kroonil käib?“

„Poeg, olewat üksi jääd udu näib!“

„Oh lapsuke, rõõmuga tule sa!

Su meeliti sinuga mängin ma!

Jõel lilli hulk kaswamas kalda pääl,

Mu emal hulk kullased riideid jääb.“

"Mu isa, eks kuule, mis salajas
 Mull' tõutab Udmäe kuningas?
 "Sää rahule, laps, pea oma hunn!
 Wiist kostunud lehtedes wingub tuul."

"Eks, kena laps, minuga tule sa?
 Mu tütreb siis mängivad sinuga;
 Mu tütreb on tantsumas igal ööl,
 Nad laulwad, et järgest' full rõõmus meel."

"Mu isa, eks Udmäe küniga
 Noort tütart näe metsa all seiswat sa?"
 "Mu poeg, wäga hästi näen udu weel,
 Sind petawad remmelga pööjad teel."

"Mull, kaunis laps, sinuta osaks piin,
 Sind tahes ehk tahtmata ära wiin!"
 "Mu isa, ta kallal' mull tulemas!
 Wind puutunud Udmäe kuningas!"

Ta isa täis ahastust usinast'
 Siis sõidab ning kaisutab ähkiwat last,
 On wiimati kodus ning õue pääl, —
 Su pojake oli tal surmalt kael.

III. Johaunes Gutenberg.

Ujalugu wiibib kõige enam wõidurikaste wägimeeste ja kuulgate kangelaste juures, kes wägewaid rahwaid alla heitma sundisid, toredaid linnasid ära häawitasid ehk jälle üles ehitada kästsid ja uusi riiksid põhjendasid. Pääle nende on mehi, kelle tegusid esimesel filmapilgul tähele ei panda, aga misjugsid siiski pärast juurteks kiidetakse, sest et nendega rahwaste elus uus aste algab. Niijugune tegu on ka raamatu trükkimise kunsti ülesleidmine. Seda wõib kõige suuremate häätegude hulka arvata, mis ial inimeste sugule on osaks saanud.

Rudas oleks lugu meie õpetamisega, koolidega, raamatukogudega, kui kõik raamatud peatsid kirjutatama? Kirjutamine saaks palju aega kulutama, raamat palju raha maksma, üksi rikkad raamatuid osta wõima. Kaarel Suure ministrid ja tema ise ka kogusid peaaegu pool aastajada raamatuid raamatukoguks, aga jõudsid waewalt sada tükki lõtku korjata. Täna on mitmel küla-koolmeistril ju enam raamatuid, kui jammel wägewal maailma riigi walitsejal! Meie teadus kasvab jõudsal sammul, sest et odawad raamatud meid edasi

awitawad. Kui midagi uut asja üles leitakse, siis saab see ajalehtede ja kirjade waral ruttu haritud inimeste ühiseks waranduseks. Midagi ei jää meile teadmata, mis teada võib, kui meie ise tahame. Poisid leiab oma kooli-raamatus palju tulusjaid õpetusi ja wahetundides rõõmustawad teda jutu-raamatud, kes kaugeist maast ja wõerastest rahvastest, kuuljatest meestest ja muist tähele panemise wäärt asjadest räägiwad. Ilma raamatu trüffimise kunsti abita ei oleks piibel mitte rahwa-raamatuks saanud, ei seisaks mitte lauluraamat iga mehe laua pääl, ei oleks Ameerika maa ülesleidmine mitte lühikese ajaga üle ilmamaa tutwaks saanud.

Kui armas on pitki talwe õhtuid ja pühapäewa priitundid õpetalikkusid ja kosutajaid raamatuid lugedes mööda saata! Digusega kiidetakse sellepärast hääd raamatut kõige paremaks sõbraks. — Kaupmeestele on ajalehed otsata tähtsad, sellepärast seisab neid nende kauba-majades mitu tükki. Nemad annawad kauge maa asjadest teadust, toowad rohke loikuse ehk wilja-ikalduse üle sõnumid, mis järele hinnad tõusewad ehk alanewad. Nende sõnumete järele seab kaupmees oma ettevõtmisi. Tuhanded ja miljonid rublad on kaalu pääl! Ja kes jõuaks enesele igas kohas sõnumejaatjat pidada? Kas oleks hull ajalehti ilma trüffimisetä wõimalik igale poole sõnumid wiima saata? Kudas wõiksiwad teada-andmised ja kuulutused ilma jellela ruttu laiale lautatud saada?

Mõtleme nüüd miljoni kaupa töötajate pääle, kes trüffitojas oma leiba ja ülespidamist saawad! Mõtleme kõigi masinate ja töö-riistade pääle, mis raamatu trüffimise teenistuses on ülesleitud ja mis nüüd tuhandale inimestele leiba muretsewad! Paberi wabrik toidab mitmeid perekondasid naru-kaupmehi ja palju toisi töölisti kunni paberi müüjani. Raamatu-trüffija tarwitab tähtede-walajaid; need tarwitawad mäemehi, kes neile metalli muretsewad. Siis peawad trüffijal pääle selle tähtede-walmistajad, raamatu-pookijad, pakkandjad, wärwi-ladujad, masina-meistrid, puu-meistrid, kirjaniidud olemad. Woori mehed wedawad paberi- ja raamatu-koormaid linnaast linna ja ise trüffi-musta walmistaminegi toidab hull usinaid töömehi. Kui meie täna raamatu-trüffimist tahaksime ära kautada, siis jääksiwad miljonid inimesed tööta ja leiwata, peaksiwad lapsed raamatuteta kooli minema ja nagu ennewanast kõik järele kirjutama, mis nemad õppima peawad ja nõnda wäga palju aega raiskama. Sellepärast

pühitsetakse õigusega iga saja aasta järele Gutenbergi sünnimise päeva tema häätegude mälestuseks, kelle osaliseks meie oleme saanud; sellepärast on temale Mainzi linna tore mälestuse kuju asutatud.

Alga kes oli siis see Johannes Gutenberg, kes raamatu trükkimist ülesleidis? Tema oli nende inimeste hulgast, kellest wana sõna ütleb: „Säda ajab härja kaewu.“ Omasi sünnimise kohast, Mainzi linnast, ära aetud, rändas ta Strasburgi linna, kus ta enesele ülespidamist tahtis muretseda. Tema oli linna wana-kodanikkude sugust, kelle käes linna-walitsemise ammetid seisiwad. Tema suguselt oli ka tema maja ja maakohat: Gutenberg ja Gensfleisch. Simele järele nimetas ennast meie Johannes, sest et ta sääl umbes 1400 aasta ümber oli sündinud. Sell ajal oli sagedaste tüli linna wana-kodanikkude ja käsi-tööliste wahel, ja sagedaste pidiwad wanad-kodanikud põgenema, kui käsi-töölised mässamises wõimust saiwad. Ühel niisugusel korral pidi ka Gutenberg oma isa-linna (1424 a.) maha jätma ja Strasburgis tööd otsima. Tema katsus mõnda toimetada: walmistas peeglisid, sehkendas kaartisid ja katsus mitu muud tööd. Alga midagi ei tahtnud temal hästi korda minna, wististe, et tal tarwiline osawus nende tööde tegemiseks puudus.

Sääl olivad mehel kurwad päewad ja ööd. Rudas pidi ta enesele leiba teenima ja sandikeppi enesest eemal hoidma? Ta mõtles senna ja tänna, heitis üht ja toist wõetud nõuu ära, sest et kordasaatmisega toime ei saanud. Alga waata, korraka käis tal mõte pääst läbi: Kas ei ole wõimalik üffikuid tähti muretseda, kellega raamatuid wõiks trükkida? Sell ajal trükiti juba pühade piltisid nende nimedega ehk ka mõne piibli salmiga, mis pildi all seisis. Pilt ja kiri lõigati kõwa puu laua sisse, nõnda et pilt ise ja tähed kõrgemal seisiwad, nagu kirja pääl pitseri tähed. Seda tehti wärwiga kofku ja trükiti nõnda mitu korda ära. Nõnda trükiti kalendrid, mängukaartisid j. m. ja müüdi laatadel rahwale. Rudas oleks lugu, mõtles Gutenberg, kui mitte terwet rida ehk lehekülge puu sisse ei lõigata, waid kui üffikud tähed pulgakeste otsa lõigatakse ja neid nii palju tehakse, et neid tahtmise ja tarwimise järele sõnadeks kofku wõib seadida ja mitmed lehekülged korraka ära trükkida, siis lahti wõtta ja jälle toisteks sõnadeks tarwitada? Niisuguste tähtede abil wõiks nii palju raamatuid trükkida, kui tarwis!

Mida enam Gutenberg selle üle järele mõtles, seda enam mõnus näis ta nõu olevat. Ta pani viimaks kae adra külge ja nikerdas nädalate, kuude kaupa tähti, kes sell korral weel hääd suured olivad. Kui ta neid nüüd sõnadeks kokku seadis, siis leidis ta, et mõned tähed liig kõwad, teised liig pehmed olivad ja kiri selle järele mitte ühetaoline ei saanud. Ka läksivad mitmed peenikesed pulgakesed katki. Küll oli Gutenberg ühe mehe, nimega Driehen leidnud, kes teda tema ettevõtmises rahaga oli toetanud. Aga see mees suri ja Gutenbergil püündus materjaal oma tööd edasi teha. Ta märkas, et alaline tähtede valmistamine enam maksis, kui selle aja sees kirjutamise.

Tusis tujul ja oma ettevõtmise kohta kaheldes istus ta kord omas tuas ja mõtles järele, kas ta oma leidust kuidagi võiks parandada või mis muud oma elu ülespidamiseks ette võtta. Nõnda istudes mängis ta ühe waha tükkisega, mis tal kogemata kätte oli juhtunud. Ta rõhnis wahatiiki oma pitseri sõrmuse päale, kelle sõrje tema wapp oli lõigatud. Kogemata waatas ta film wahatiiki päale ja nägi nüüd jäl wapi kõrgendatud kuju. Tema kohkles, kargas siis rõõmsaste istmelt üles ja hüüdis: „Nüüd olen ma leidnud! Onnistatud olgu see tund! Mina võtan lõikan tähed wormi sõrje ja walan siis nii palju tähti, kui hää arwan olevat, ja ei pruugi mitte iga üfsikut tähte enam nikerdada!“

Tõeste, selle mõtte läbi oli raamatu trüffimine ülesleitud. Gutenberg hakkas kohe tööle. Siiski, ta ei mõistnud parajat metalli tähtedeks (letrideks) võtta. Pea oli metall, mis ta letrite valmistamiseks kokku segas, liig pehme, pea kõwa ja abras, nii et tähed katki murduiswad. Ka selle parandamisega ei läinud asi edasi. Jälle oli Gutenberg pea meelt ära heitmas, sest et ta sihil nii ligidal olles siiski teda kätte ei saanud. Tema rahawarandus oli otsas ja wõlad rõhufiswad rängaste. Aga ta kinnitas uueste oma meelt. Üks lullsepp, nimega Schöffner, awitas teda, sest ta tundis Gutenbergi mõtte õige olevat ja wäga kasu saatwat, kui tal korda läheks oma nõuu teuks muuta. Gutenberg oli (1443) Mainzi linna tagasi läinud ja trüffis jäl puuletritega raamatuid. Schöffner wõttis ühe rikka mehe, nimega Faust, nende nõuuse, kes raha metallist letrite muretssemiseks ja suure trüki-koja asutamiseks laenas. Ehk küll trüff nüüd palju parem oli ja mõne aasta sees üks Sadina keeli piibel ja palju palwe-raama-

tuid walmis oliwad trükitud, fiiski oli weel palju asju parandada ja Faust pidi mitu kord uueste raha laenama.

Viimaks oli Gutenberg asja nõnda kaugele ajanud, et trükikoda kasu jaotis. Säälsä arkas ahne Fausti sees ihaldus seda kasu kõik oma kotti korjata. Tema nõudis korraka kõik laenatud raha tagasi ja et Gutenberg mitte maksta ei jõudnud, kaebas ta tema peale kohtus. Kohus mõistis trüki-koja kõigega Fausti omanduseks, kes nüüd Schöfferiiga koos edasi trükkisid.

Wäene Gutenberg oli kõik korda ilma tööta ja leiwata ja pidi waluga nägema, et kõik tema pale higit ennaft toit-
sivad, kuna tema püüduft pidi kannatama. Mõni tõine oleks meelt ära heitnud mure ja pahanduse pärast, aga Gutenberg ei kantanud julgust, waid wõitis Mainzi linna kodaniku Konrad Hummeri oma nõuuse, kes talle uue trükikoja asutuseks raha andis. 14. Augustil 1457 trükkis ta Ladina keeli Taaweti laulud walmis, kus ta eeskõnes Jumalat tänab, kes teda raamatu trükkimise kunsti leida lasknud, et Jumala sõna laiale jaaks lautatud. Ta tegi ufinaste kunni 1465 aastani edasi tööd, millal ta mõisniku seisuse tõsteti. Mainzi ülem-piiskop wõttis teda oma peresse ja muretses tema eest kunni ta surma tunni (1468). Mainzi Doomi kirikus seisab ta haua-kiwi ja „Gutenbergi platši“ peäl walatud mälestuse kuu.

Nii lihtlabane, kui ka Gutenbergi elu oli, fiiski tõendab ta wana sõna: Järele jätmata püüdmine jaadab sihile! Kui sagedaste ei ole wahest Gutenberg Faustiga rääkinud, kui ta temale mõnda walmist trükipoognat ette pani, mis suurt kasu tema leidus saab tooma! Ja tema lootused ei ole nurja läinud. Hakatuses peeti trükkimise kunsti salajas ja töötegijad oliwad wandega pidanud tõutama suud pidada. Aga kui kord kaks ülem-piiskoppi Mainzi linna pärast tõine kõigega sõda pidasid, saiwad mitmed majad ja ka Fausti trükikoda tule läbi ära häawitatud. Trükimaja tööliised läksid mitmele maale laiale ja asutasid uusi trükimajasid, mis läbi ruttu trükkimise kunst üle Euroopa ja ka pea üle kõigete maade, kuhu Eurooplaste jalg ulatas, laiale lagunes. Nüüd ei ole enam ühtegi maailma nurga ilma trükimajata. Kiigi walitsused ise kannawad nende eest hoolt, sest trükkimise waral jaawad säädused, käjud, kuulutused ja ruttu tutwaks. Opetus edeneb ja teadus kasvab koolides ja kodudes sest saadik jõud-

haste, kui trükitud raamatud nende teenistusse on heitnud. Ise wangisidki katsutakse selle läbi parandada, et neile häid ja õpetlikka raamatuid lugeda antakse. Sellepärast rõõmstagem selle õnnerikka kunsti üle!

IV. Lustisõit thee maale.

Wiisakalt, nagu hää elukombe nõuab, astun ma oma lugijate ette ja annan neile teada, kes ma olen. Mind tuleb nende õnnetumate ehk õnnelikude liiki arvata, keda Hiinamaal Cha-tzes'ideks wõi thee maitsejateks hüüatakse.

Ma isegi ei tea, mis mind on ajanud oma elupäiwi thee ostmisega, maitsemisega ja nuusutamisega mööda saatma, kas mõni saatuse tuju ehk lootus ühel päewal rikkaks meheks saada. Aga nii palju on tõsi, praegu olen ma ju mõnda aega nimetatud ammetis Hiinamaal „Jung Heysoni & Comp.“ kaubamaja teenistuses, Hankowi linnas.

Ühel ilusal kewade hommikul istusin oma kohut täites suures thee-tuas, vastu suurt aknat. Sele walguis langes fiske ja otse kohe minu laua pääle, kus hulk portselaani tassifiski ja kruusifiski mitme suguste theeseltsidega seisiwad. Ma olin parajaste oma tööd lõpetanud ja wiimast saadetud theed läbi katsunud, kui mu noor sõber Willi tuppä astus. Temaga ühes tuli Alkong, Dopacka maakonna kõige nõuukam theekaupmees.

Willi ja Alkong oliwad suured sõbrad. Nad waatfiwad mõistu tõine tõise otja ja tähendasiwad pääga, nii et ma kohe märkasin, et neil mõlematel mõni nõuu minu kohta oli kofu rääkitud.

„Tshin, tshin (s. o. kudas käsi käib) Alkong?“ alustasin mina juttu. „Mis hääd, Willi? Wististe jälle mõnda wäikest naljatükki? Ütle aga wälja, mu pois!“

„Si — iah!“ kogeldas Alkong ja naeris.

„Mis ma salgan, Cha“ — nii nimetas Willi mind lühendatud Hiinakeeli nimega — „Alkong lubas homme oma lootfikuga kodu, thee maale, tagasi sõita ja ütles, et ta wäga saaks rõõmustama, kui mina ühes lähets. Ma tahtsin selle pärast küsida, kas tohin temale kaasa minna?“

Willi — ühe mu sõbra poeg, keda isa mõneks ajaks minu hoole alla oli annud — teadis väga hästi, et ma küll waevalt tema palwet jaoks kuulmata jätma. Aga siiski wiitafin ma sell korral loaandmisega. Alkongi kodumaakond oli siit mitu sada penikoormat kangel ja niijuguses maajaus, kuhu väga harwa ehk ka ei jugini Eurooplase jalg ulatas. Niijugune lustijõit oli natukene kardetaw.

Willi pani mu kohllemist tähele ja waatas nagu abi otsides Alkongi poole, kes nüüd ütles: mina ise wõiwat ka ühes jõita, sest et enne kahte nädalat uut thee saatust oodata ei olla.

See nõuu läks korda ja Willi sai nüüd käsku minu teenijatele teada anda, et nad meie reisi tarwis kõik walmis pidiwad muretsema.

Tõisil hommikul lastis Alkong oma suurt mandarini-paati reisile walmis seadida ja kõik tarwitusi ligi wõtta. Niijugune jellemaa suurtjugu meeste paat ehk lodi on wäiksel mõedul Noa laewa sarnane. Suuremat jagu paadi-ruumi täidab maja, kellel wäikesed aknad ees on ja kes magamise, söömise ja ruumidesse on ära jautatud.

Pittas lootfiku tagumises jaus on laewameeste asukoht ja suurt tiitir. Meie, Willi ja mina, astusime paati ja kõige päält maja ees seiswa lahtise ruumi sisse. Siin wõttis meid Alkong auupattudes vastu. Jälle küsiti „tshin, tshin“ ja anti käsku, kui terwitamine mööda oli, teele minna. Lootfikumehed astusiwad iga üks oma kohta ja warsti ujus meie „laew“ sadamast välja ja suurt Yang-Tse-Kiangi mööda edasi.

Paremal jõe kaldal otse jään, kus Han'i haru Yang-Tse-Kiangi woolab, seisab suur kaubakoht Hankow, kelle sees enam kui million inimesi elawad. Selle linna sadam on 1861 aastast saadik ka Eurooplaste laewadele lahti, nagu see sell aastal Tein-Tsini lepingus maha tehti. Hani jõesuu kubises laewadest, kelle mastid suurt metja jünnitasiwad; ükski ahtakesed wee-unlitsjed oliwad lootfikutele lahti jäetud. Yang-Tse pahemal pool kaldal, seitse penikoormat Hankowist eemal — nimetatud jõgi on siin kohal nii lai — seisab Supeh maakonna wiitsekuninga pealinn Buchang.

Ruttu jõudsin linnast mööda ja ligistasime lõuna poolse jõe kaldale. Tuul oli väga wäikene, sellepärast saadeti lootfikust üks osa mehi maale, kes kõiega jõiduriista edasi wiinasiwad, nagu Wenelased Gmajõe pääl lotjasiid. Ümberkaudne maa, kust meie tee mööda käis, oli enamiiste õitsewa wilja-

põldudega kaetud, mis tunnistust andsiwad, et selle maajau rahwas hooljad põlluharijad olivad. Ka ise mäeküngastel ja kallastel hällisiwad wilja-põllud. Wastu lõunat sõitsime „Ta“ ja „Sao-Kin-Shan“ (suure ja väikse kuldmae) linnast mööda, kus ka rohkestest laewu näha oli, täidetud thee, siite, kipsi ja feeduwiljaga, kes kaugest lääne maakonnast (Sze = Chuen) tulivad.

Kunni tõise päewa õhtuni oli meie reis üsna üksluine. Siis pöörsime suurest jõest ühe kõrvalise harusse ja pärast kaewandusse, mis meid otsekohe Kfongi kodu wiis. Kolmandamal hommikul ärkades leidisime laewa ühe lihtkorralise maja ees seiswat, mis meie theekaupmehe „Hong“ öeldi olevat. Ka tõised ligidal seiswad majad ning nende ümber seiswad theewäljad olivad meie Kfongi omandus. Selle järele olime siis theemaale jõudnud.

Nii kaugelt kui film ulatas waatama, nägime tumehaljaid thee-põõsaid, kes punaka liiwa-pinna pääl kasvasiwad, mis aga mitte liig kuu ei tohi olla. Koka palwetest hoolimata, nii kaua laewa jääda, kunni hommikut olime saanud, läksime maale, kus orjad ühe häälelilt „aho, aho, aho“ lauldes pambuse keppide otjas oma koormaid kandsiwad. Ruttu täideti jell kumbel kaldal seiswad lootfikud wõi lodjad theekastidega, kuna mehed, naesed ja lapsed istandustest uueste korjatuid theelehti korwidega seljas ehk peenemaid jeltsiid ettewaatlikult pää pääl kandes walmistamise majadesse wiisid.

Pärast pruukosti, mida meie laewas saime, läksime kohe thee aedadesse. Mõned mehed, peened püksid jalas ja puuwilla pihthärgid seljas, olivad praegu uue istanduse kallal töös. Põld oli ruutudesse ära jautatud ja taimed alles waevalt kats tolli kõrged. Ühel kohal külwati parajaste väikeleid ümmargusi seemneid maha. Mõned mehed tegiwad labidaga üsna Hiina wiisil tööd, aga pidasiwad iga paari minuti järele wahet, kus nad piipu tõmbasiwad. Siit läksime tõiste kohta, kus walmi thee-taimede küljest lehti ära korjati. Wanaduse järele oli thee-põesaste kõrgus kats kunni kuus jalga. Mitmed olivad väikeste, walge õitsmetega kaetud. Nende seemned seisawad karbikstes, kes muudu pähkla sarnatsed on, aga peenemad ja õliga täidetud. Theelehed on peaaegu pohlaka lehtede nägu, muud kui natukene tumedamat haljat karwa.

Esimene lõikuse aeg on Aprilli kuus. Siis on lehed alles väga noored ning õrnad ja neist valmistatud thee kallim kui pärast pool nopitud lehtede thee. Teine lõikuse termin on üks kuu pärast esimest, kui ju taimed on valmis saanud. Sant ilm võib terwet lõikust ära rikkuda, mispärast lõikusega rutataks ja selleks nii palju rahwast kofku aetaks, kui võimalik. Selle järele tuleb weel kolmas ja neljas lõikus. Dmeti on selle saagi hääbus palju alam ja pruugitakse enamiste kodu tarwituseks ära.

Thee põldusid on mitmes maakonnas; selle järele on ka mitmeid thee-seltsisid, mis kauplemises iga üks ise nime kannawad. Meie olime Hupeh ehk Dopakki maakonnas, ja see thee, mida meie nägime valmistawat, oli kange mustaleheline, nimega „Congu.“ Haljas thee saab oma karwa kipsist ja Berlini sinest, kellega thee lehti läbi segatakse. Tema valmistamine on wacwalisem, sest esiteks peawad thee lehed oma hääbuse järele wälja walitud ja tõiseks tosku sees ära närwetatud ning siis lihtsal wiisil kuwatatud saama. Tähtsamad halja thee seltsid on: Imperial, Gunpowder, Young, Hyson, Tshulong; tähtsamad musta thee seltsid, pääle Congu: Bony, Suchong, Pekko, Couchay ja Wene Karawaani-thee, mida häist lehtedest valmistatakse, sest et sant thee kuwa-maa reisi Riachtast kunni Peterburgi linna (6500 wersta) ei kannata. Kõige paremat seltsi, Keisri- ehk lille-theed, keda kõige õrnematest, noorematest lehekestest valmistatakse, ei saadeta sugugi wõerale maale.

Kolmandat istandust elustas suur meeste, naiste ja laste kari, kes võimalikult ruttu, aga suure ettevaatamisega ja osawusega, thee wõjutekstelt lehti ära korjasiwad. Nemad waatasiwad meie pääle, kui senna olime jõudnud, nagu imeloomade pääle ja hüüdsiwad teine teise wastu sõnu, kelle häälest imekspanemine wälja kõlas. Siit läksime ühe jau orjade järele, kes lehti valmistamise tubadesse kandasiwad, ja õppisime nüüd ka seda tööd tundma. Wähemalt kolmkümme noort tütarlast oliwad tegewad lehti oma hääbuse ja karwa järele wälja walima. Meid nähes tõusis nende hulgas kihin ja kahin; olime wististe esimesed „metš inimesed,“ keda nemad nägiwad ja kellest nemad arwasiwad, et nad ennast häste rammujatest hällilastest toitwad. Aga Akong, kes siin jälle meie seltsi oli astunud, waigistas neid Hiina preilikesi, ja iseäranis lõppis nende kartus täieste, kui Willi oma puudulist Hiina keele osawust tarwitas. Selle ruumi ligidal seisis kuwatamise kocht.

Ühel pool tua küljel oli pikk telliskividest kolde, kus sõetule pääl raudpannid walmis seisiwad. Nende pannide pääle wijsati thee lehed, kus neid mõni minut ruttu ümber segati, siis pambuse laua pääle walati ja nii kawa rulliti ning rõhuti, kummi neist roheline wedelik täieste oli wälja pressitud. Nüüd wiidi nad pikkades, madalates kornides päikese kätte kuivama ning pandi siis uueste panni pääle, kus lehed ennaft nii rulli ja tsäbarisje tõmbasiwad, nagu nad meil filmade ees sejawad. Kõige selle toimetuse juures waadatakse wäga ette, et lehed mitte ära ei murdu, sest neil on kaubatoimetuses palju alam hind.

Kõige isearalise toimetuse jaoks on ise kammer ehk majakene. Nii walmistati ühes urtsikus kastikese, kuhu walmis thee pidi sisse pandama; tõises woorderdati neid kastikese stanioli (tina) paberiga, kolmandas pandi kastikestele thee seltsi ja wabriku nimi pääle. Wiimaks kaaluti ta ära, täideti kastikene täis ja pandi kinni ning saadeti lootsikutesse, kes neid walmis oliwad kaubatohtadesse muretsjema.

Tuba oli hulk thee-lotjasi täidetud; Along tahtis neid ise tõijel päewal Hankowi saata ning meid ühtlasi kodu tagasi wiia. Aga enne walmistasiwad meile thee istanduste peremehed suure pidusöömaaja, kellest päris Hiina wiisi tahtsime osa wõtta, s. o. ilma noa ja kahwilita, üksi puu pilbastest abil. Aga see oli sööma-aeg! Meie istusime, ikka neli meest seltsis, wäikeste lauakeste ümber, Hiinlased pidu riidis. Etteks toodi mitmed magusad road lauale, siis waagnad linnu pesadega ja pärast kiska sarnane wedelik, kelle sees mõned kana-liha tüfid ujusiwad. See söök maitsis üsna hästi, ehk meie küll kõik koos ühest waagnast söime, misjuguft tähtsat tööd wäikeste portselani lusikate waral toimetasime. Selle pääle toodi jälle magusaid roogasi ning meretigusid ja raswast sea liha. Meist söökidest ei hirmustanud meie midagi. Aga üks liig aumakklik Hiinlane wõttis oma puupilpaga tüki liha ja pakkus, kui ta ise suu täie oli ammustanud, seda Willile. Nende pilbastega ei saanud meie hästi toime, sest tüfid libisesiwad ikka nagu magneti wäel waagnasse tagasi. Kui mitte leent ja riisitangu ei oleks olnud, mida lusikutega wõisime süüa, siis oleksime tühja kõhuga ära läinud. Wahe ajal paku ti ühte wiisi theed, niisama ka „Samshut,“ üht riisist walmistatud jooki. Kõrwade kosutamise eest pidi wiis mitme naisterahwa laul ja mäng kahakeeleliste wiisilite pääl muritsjema. Aga meie ei mõistnud sellest ühtki fraatist suurt

lugu pidada ja katsumine, et pea oma lootisusse hingusele jaine.

Hommiku ärkades leidsime laewa ju kodu poole teel olemat. Päri tuule abil jõudsim pea Yang-Tse-Kiangi ja kolmandal päeval õnnelikult Hankowi, wäga rahul oma lustiduga thee maale.

Külawaderile, kellel ehk weel mõned küsimused keele pääl tõlksuwad, tahab raamatu toimetaja appi tulla. Kõige esiteks ehk joomib sõber teada, kust need leheküljed, kellest ta oma punafat märjusest walmistab, oma nime saanud. Kust mujalt, kui Hiina keelest, thee kodumaalt. Hiina keeli on thee nimi ühes murrakus tia, tõises tšha; esimene nimi on Ladina keeli thea, Prantsuse keeli thé ja Inglis keeli tea-le põhjaks; wiimne Wene keeli tšhai-le aluseks. Eurooplased saiwad theega seitsme tõistkümnne saja aasta keskel (1636) tutwaks. Aga ülesõidjelt hakati teda esiteks kahetõistkümnne saja aasta keskel pruukima. Teda laiale lautada awitas, nagu ka kohwi tarwitamist, see rumal ebanus, et tema joomine inimese eluiga pikkendada.

Parajal wiisil thee joomine edendab seedmist ja kõjutab inimest külma ilmaga ja reiside pääl, aga rikub selle wastu seedmist ja äritab närwist, kui teda liig kangelt ja üle liig prungitakse.

V. K a l a m e e s.

Ennemuisine jutt.

Kord elas suure mere ääres üks waeue, noor kalapüüdja. Tema elumaja ase oli lage liiwawäli, kuna laugemal maal, ilusad puististikud ja õitsewad aasad waataja silma sirastuwad.

Tundide kaupa istus kalapüüdja päewa ajal mere kaldal, õng kõrwas wees. Kästi riipes hoides õhtas ta jagedaste: „Oh oleksin ma kuninga poeg!“

Süba siis, kui kalapüüdja alles lapsena kirjude kiwikestega mere ääres mängis, oli talle see üht lugu laenete kohinal kõrwadesse kannud, mis igatsust tema sees oli äratanud.

Meri kohises ka nüüd päewast päewa ja aastast aastasse; laps kaswis ja kangus ning temaga wõidu igatsus ta sees. Ja nagu lapsena kord, nii kuulatab ka nüüd noor kalapüüdja wäsimata kohisemist, ning ikka uued puhused tõusewad ta põuest: „Oh oleksin ma kuninga poeg!“

Seft imelikult lahus laul laenetest ja jutustas keernulistest korallidest, kuldkaladest ja kristallikivist lofsidest — aruldaselt rääkis ta hõbe juustega mere-kuningast; ommeti kõige ilusamat lugu kuulutas ta kaunimast kuninga tütreft, ja nii kohises ta edasi ja edasi.

Ta kui kalapiiudja õhtul wäsinud kaldalt kodu onni poole sammub ja wiimaks oma oleaseme pääle puhkusele wajub, siis õhtab ta weel enne filmade sulgumist südamel põhjast: „Oh oleks ma ommeti kuninga poeg!“

Õõ on käes. Ques, päratu wälja üle paned ja waikust tähele. Ka wete-wood teewad ühetoolist, unele uinutajat häält. Aga all mere põhjas paistab päewa walgus ja kiirgab tulekuma. All kõlawad kristallist sambad. Losji läwe pääl istub kaunis kuninga tütar, pale walge kätega kaetud, ja õhtab: „Oh oleksin ma ommeti kalapiiudja tütrekene!“

Lapse isa, wana hõbe juustega mere kuningas, kelle pilt habe mere wahuna hiilgab, on oma halja mere-kunne õlade pääle wõtnud. Ta näeb oma lapse kurbduft ja kuuleb tema kaebamist. Oma kaharpääd raputades rapjab ta kuld kandle kätte, istub tütreaga wastastiku ja hakkab nii lõbusalt laulma ja mõjusalt mängima, et laened lustil kõrgesje kargawad ja hundiratast lööwad.

Ka kuninga tütar lööb kuulatama, tõstab pääkest kõrgemale ja palub: „Taadike, laula ikka laulu kaugeft maast, selle päikest, selle kuuft ja selle maa kalamehe lapsukest.“

Ja laulis:

„Kaugel maal, laps, seisab meri ju jalgade ees, talitse tud löwi jarnatselt, ja uinub. Pää kohal, ülewel heljub õhu-järw, mis sinist karwa ja joe on — seda hiiütatje taewaks.“

Ta keft õhu hõlmas kõigub kumaw kuul; ta walwab päewa ajal, ja õhtul wajub ta alla purpuri puna laenetesje. Sääal maal hiiütatje seda päikest.

Kui tulekuul magama läinud ja purpuripuna ära kustunud on, siis katab pimedus maad. Wiimaks tuleb üks hõbe laewakene nähtawale ja ujub üsna waiksest läbi õhu-järwe. Aga ta sõuab ilma aeruta ja purjeta. Tuhanded pärliid pais tawad ümberringi ja walgustawad tema teed, et ta ei eksiks. See laewuke on kuu ja need pärliid on tähed.

Ka imeilusad sõled on kaugel maal. Nad kiiguwad halja aasa pääl ja annawad magust lõhna. Neid uinutatakje jääl lilledeks. Palju loomasid lendawad tiiwade waral üle mere ja laulawad kauniste. Need on linnud. Smured, tugewad

kangelased, halja karwaga nagu minu kuninglik kuub, wõtawad neid wäikefi lauljaid oma warju: puudeks hiiutakse neid wägewaid jälal maal.

Mere ligidal maa pääl seisab kindlalt omi, kus kalapüüdjaja elab. Tema päralt on päikeste ja tähtede hülgus, tema päralt lindude ja lillede ilu, tema päralt terve lai wäli."

Kuningas jäi wait. Ta pää wajus alla rinna pääle, sõrmed libisesiwad kandle keelte juurest ja uni wõttis teda oma kaisju.

Sääl tõusis kuninga tütar istmelt üles, tegi tasakeste ühe konna karbi ukse piidalt, mille külge ta oli kinni seutud, lahti ja lastis sõiduriista laente läbi edasi liigutada. Wiimaks juhtis ta teda üles poole, ilma et ta isegi tähele pani mis ta tegi.

Korraga hakkasiwad lained rahutumalt tantsuma ja imefikult hülgama. Nad lõiwad ennast lahti ja märjalt tõusis neitsi nähtawale.

Tema pää kohas kõrges põles suur tuli. See jaatis oma tiireid alla. Aga mere üle heljusiwad mustad wete-wood, pikse pilwed, kes ruttu kofku kogusiwad. Ilm läks tumedaks ja tumedamaks, mida ligemale ja koomale nad jõudsiwad. Wiimaks kattis õõ pimedus ilma, sest wete-woode läbi oli tule walgus ära peidetud. Ja kuula misugune hirmus hää!l

Kangelst kihutas üks riiitel, ise elu tule karwa, tule-hobuse seljas sinna, nii et tule-ruuna leekiw last tunle tujul lehwitas. Paremas käes käänas ja wäänas ta tulist mõeka. Mõerates langesiwad pilwed, mida ta oma tule-ruuna ja mõegaga oli lõhkunud, tema taga jälle kofku. Kuninga tütre kohal peatas ta oma hobust. Taewas, maa ja meri helkisiwad elu tules. Oma ruuna seljast kummardas riiitel ennast kuninga tütre poole ja rääkis. Aga tema hää!l oli nagu tormi tuhin ja maru mühin, kui ta neid sõnu ütles: „Tere tulemast mu walguse walda! mere kuninga tütar; nii ruttu, kui õõ ja päew waheldawad, saagu su soow täidetud!"

Kuninga tütar tundis, kudast ta tulifilm tema sügawamasse südame põhja tungis, ja tõisel filmapilgul seisib ta ise waese kalapüüdjaja riietes mere kaldal.

Meri kohises kangelste ja lained langesiwad wahutades kaldalt tagasi. Sügawast mere põhjast kõlas kandle hää!l neiu kõrwadesse. Ta tundis oma isa hää!l, kelle sõnad määratu mere kohisemiseega ühendatud temale hüüdsiwad:

„Sa oled wõeral maal. Hääd teed! Aga kofib sind mõni inimese laps, siis saavad lained su kaela langema ja sind kodu tagasi kandma, kuhu ja jääd ikka ja igaweste!“

Wäristused käiswad üle praegu kalapüüdjaja neitsi riidis olewa kuninga tütre, kui ta neid sõnu kuulis ja enese ees taganejat mere mõõna nägi. Hirmsaste ulus torm, koledaste tuiskas ta üle liiwase lagediku. Neitsi ruttas kaldalt ära warjupaika otsima ja leidis onnikese, kus kalapüüdjaja sees käsi-põsitule laua ääres istus. Tasakeste koputas neiu ufje külge.

„Kes peaks küll selle hirmsa ilmaga õues käima?“ ütles mees.

Jälle koputati. Ta tegi ufje lahti ja waatas, nägus kalapüüdjaja neiu seisis ta ees. Ta ütles:

„Kas wõin ma sinu juurde jääda?“

Ta näitas käega puupingi poole. Neiu wõttis jääs aset ja toetas pää wastu seinale.

Õues möllas maru, mere lained tõusiwad taewa kõrguseni. Wiimaks waitis torm. Kalapüüdjaja tegi toaukse lahti ja mõlemad astusiwad õue. Meri kumas ja hiilgas kullas ja purpuripunas, päike paistis palawalt ja magus lillede lõhn täitis karastajat õhku.

Ka neiu pale läks lahkeks ja paistis nagu tasane kuu walgus. Käsi laiale lautades tõttas ta mere juurde, wõttis kamaluga mere wahtu ja niiputas sellega oma huuli.

„Ija,“ hüüdis ta, „ma näen su laulu! Ohu-järw, päike ja elusad sõled! Sa laulsid kandle keelil:

„Mere ligidal maa pääl seisab kindlalt onn’, kus kalapüüdjaja elab. Tema päralt on päikese ja tähtede hiilgus, tema päralt lindude ja lillede ilu, tema päralt terve lai wäli.“

„Sääl seisab onn’“, ütles kalapüüdjaja armastusega tema otja waadates, ja mina olen see kalamees.“

Nemad läksiwad mere äärde ja istusiwad wee üle rippuwa kalju kalda pääle.

Kalamees pani oma wõrgu wette. Ja waata, ta läks nii raskeks, et nad teda waeuvalt wälja jõudiswad tõmmata, sest wõrgu sees hiilgas ja kiirgas imelikult.

„Oh häda!“ hüüdis kala-tüdruk, „need on kuninga kandle keeled. Minu isa on neid katti kiskunud, sest ta kurbastab minu pärast.“

„Siis on su isa hõbe juustega ehitud mere-kuningas ja sina oled see ilus kuningas tütar?“ ütles kalamees.

Aga kala-neitsi hakkas nuttes kandlekeeli kofku punuma. Ja kui päike looja minemas oli, hülgas neitsi põlvede pääl juur kuldtiift, mida ta kuld keeltest oli pununud. Ta haawas terava kiwifega oma walget käewart ja kirjutas oma werega kullatiiki pääle:

„Iha, punu kandlele uneste keeled pääle ja ära kiisu neid enam iialgi katti, sest muidu lõhkeb mu süda. Ma olen kangel maal. Minu päralt on päikese ja tähtede hülgus ja minu päralt on kalapiiudja.“

Nüüd hakkas kalamees ta käest kiuni ja ütles: „Mii kaua, kui ma mäletan, on mulle ifka meri sinust laulnud. Sa oled nüüd tulnud, eks jää nüüd ka igaweste minu juurde!“

Kalatiidruf waatas ta otja naeratades ja piisarasilmil. Kuula, kuidas meri metjikut mõirab ja waata, kuidas wesi tõuseb! Kalaneiu palet katab furnu walge. Ta mõtles oma isa sõnade pääle: „Kõsib sind mõni inimese laps, siis saawad laened su kaela langema ja sind kodu tagasi kandma.“

Ta pöörab ümber ja tahab põgeneda. Aga wesi woolab üle kallaste, lained langewad ta järele ja kahmawad ta finni ning wiiwad meresse. Oma walge käega wilgutab ta weel kalamehele Jumalaga jätniijeks.

Sügawusest kostab wafju rõõmu kiisa, kui mere kuningas oma last hõlma wõttis. Aga tema rõõm muutis pea kurbdufeks, sest et ta tütar muurelitum oli kui enne iial ja filmi pääst tahtis nutta, kui ta sõrmed kandle kuldkeeli kõlistafiwad.

Seda nähes toetas kuningas kandle tulba najale ja ei laulnud enam. Lained jäiwad soifu ja uinufiwad unesse. Kuninga tütar oli läwe pääl kummuli ja kattis oma pale kättega finni. Tal ei olnud ka sedagi wiimast troosti, mis inimestel on: teda ei surmanud surm.

Kõrges kaldal seifis waene kalapiiudja. Hommiku päike kõrwetas ta päälage, päikese kiirete sira tegi ta nägemist tume-daks. Ta waatas ühte lugu lacnetesse, mis kaldal tajakeste mängifiwad. Korraga läks ta süda kergeks: ta wõis surra.

Nuttu hüppas ta alla laenettesse. Wifijedes lõi wesi ta pää üle kofku.

Sügawas seifis mere kuningas. Ta nägi kalameest alla wajuwat ja firutas omad käed wälja teda wastu wõtma.

„Kas sina see oled, kalamees?“ ütles ta. „Siis on wana laul õigeste kuulutanud: armastus ei tunne surma. Ja ife

teie, naesed, nõdrad inimeste lapsed, nii pea kui teie armastate, nii kohe olete surematad."

Ta pani noore mehe tasakeste kuninga kotta maha, wõttis oma kuldkandli kätte ja laulis:

„Ma äratan sind sellejama lauluga, kalamees, mida ma sulle lapsena laulfin. Wait on merepõhi. Merepõhjas waitib kõik häda. Tulgu alla ja puhaku omast waewast, kes wäsinud.

Lained laulawad teile kiigelaulu ja kuldkalad ja purpuripurikad rõõmustawad teie filma.

Kristalli palastis istub kuningas oma kuldkandliga. Walge habe, nagu merewaht, ripub ta rinna ees. Haljas kumb on ta õlade ümber ja ta laulab ja mängib.

Kui ta waljuste ja wiledaste oma häälel lasseb heliseda, siis tungib see südamesse, nii et lained kõrgesse kargawad. Kui ta tasakeste laulab, siis jääb meri soiku ja uinub nnessse.

Kuningas jääb wait, meri hingab; walged wahu põied kiiguwad nagu unes ja wäikesed wee-pärliid mängiwad kaldal.

Ja selle wahel kõlab peenike hää. See tuleb kristallijammastest, mis helijema hakkawad, kui kuninga tütar tasakeste tuppä astub."

Sell filmapilgul astus kuninga tütar, keda isa ennemuistne laul oli meelitanud, sisse.

Ta pani kandli käest, kummardas magaja üle ja hüüdis: „Ärka üles, ärka üles, mu kuninga poeg!"

Sääl tõusis kalamees unest üles. Mere-kuningas pani temale oma halja kuu ümber ja kalli pärli-krooni päha.

Aga kuninga tütar waatas üliarmjaste tema otja, ja mõlemad langesiwad isa ette põlwili, sest nende õnn oli nii suur, et nad jõnu ei leidnud, seda üles tunnistada.

Kristallist jambad helisesiwad, kannel kõlas, lained langesiwad lustil tõine tõise hõlma, lai merewäli ilmutas wägewaste oma kaasrõõmu ja tema kohijemisel ei saa otja olema.

VI. Kalamees.

Saksa lauliku Goethe luuletus.

Ü. p. J. Bergmann.

Jões weji kohas, kerkis, kees,
Ja waates õnge pääl'
Ta kaldal istus kalamees,
Kui furnul wait ta hää.
Kui istub, kuulab, wahib mees,
Märg laene ühest läeb,
Ja waates walget wahtu wees
Ta märga neidu näeb.

Ta laulis, ütles mehele:
„Mits kawalaste siit
Mu lapsi laentest ülesse
Sa walu-surma wiid?
Kuis kala röömus, teaksid sa,
On wetewoode sees,
Sa alla tiirest' astuks ka,
Ring saaksid röömsaks wees!

Ets kui kui päike merewees
End' jahutamaks käi?
Ets hiilgwat enam silma ees
Neil tulles nägu näi?
Ets hiiia wilu woode pind,
Sind taewasina ka?
Ets oma nägu hiiia sind
Wee wilul' elama?"

Jões weji kohas, kerkis kees,
Ring kastis jalgu tall,
Ta süda ujus armuwees,
Kui riinal armsamal.
Sai õelbud neid, sai laulnud ka,
Dts jõudis usinast':
Pool tõmbas neid, pool langes ta,
Ei kuulnud enam taht.

VII. Mõned pildid kodusest laste- kasvatamisest.

(Lõpp.)

7.

Ilus pühapäeva hommik on käes. Väike paistab lah-
keste tupp, kus ema onta „filma tera“ riidesse aitab panna.
Kuulame neid natukene päält!

„Vaatke, mis kena meie Miku on! Ilus kuub seljas,
kena kübar pääs: just nagu mõni prints!“

Nii hüüab ema rõõmuft hülgawa palega. Ja kohe
tõttawad kõõgi Leena, karja Maret ja väikese Miku wanemad
wennafjed noort printsi waatama ja imestelema. See näitab
kõiki õrnuse ja auustamise awaldusi palju paremine tundwat,
kui tõe poolt mõni kroonikandja.

„Mõh,“ hüüab lugeja wahese, „eks sina siis ka ühes ei
rõõmusta niisuguse õrnuse juures. Lapsed tarwitawad ar-
mastust ehk olgu see ka metsloomade armastus. Ilma kallis-
tamiseta ei saa ema süda kogu ni mitte korda.“

Wäga õige! Aga kõige parem ande wõib liigdukses kahju
saata; ka üle liig õrnus on kardetaw. Ära arwatu, armas
ema, et sinu laps seda õrnust ja ellitamist naljaks ja warjuks
peab! Kahe-kolme aastane maailma kodanik ei tunnegi weel
nalja, waid kõik on tema meelest tõsi. Ta tunneb omas
meeles kõik, kuidas tema wastu ennast üles näidatakse ja ta meel
kaskwab jelle järele.

Miku on mõned sammud astunud, on ehk wahest lapse-
hoidja kae kõrwas ise ka õueski käinud, ja nüüd tagasi tulles,
oh seda hõiskamist! „Dooge wäikene lauakene siia, Miku tahab
süüa, Miku peab kõige paremat saama! Mis mu sullapojakene
tahab?“

„Miku tahab liha, Miku tahab wõidleiba, Miku ei taha
piima, Miku tahab õlut 2c.“ kuulufje wäikest troonipärijat
nüüd kaskiwat.

Söömaae on mööda, lapsehoidja wõtab Miku sülle, kii-
gutab käte pääl, upatab teda ja laulab, waatab aga ise üht-
lase läbi akna jumeka ja sirge naabri Tõnnise järele, kes praegu
jäält mööda läheb. Selle juures lööb ta Miku jala kogemata
laua külge. Väike jõmpfikas hakkab hirmjaste karjuma.
„Dota, sina kurjategija!“ hüüab lapsehoidja, „sina paha

laud, lükkab minu wäikest kanapoega, selle eest peab ja walu jaama!" Ja laud saab oma jau peksa.

Miku näeb rätsepa sõrmkübarat ja tahab omale. Aga meister ei wõi anda. Kohe hakkab Miku pusun hüüdma, mis enne ei waitue, kunni rätseb Mikule midagi muud kätte annab ja ennast filmatirjaks karistada laheb, kus juures Miku ühes aitab.

Waatame edasi! Meie kaswandik istub põrmandal ja mängib. Lapsehoidja ehitab temale tuba. Aga ikka ja ikka wistab Miku, kui ju palgid kofku seatud, tua laiiale. Sää küll, laseme noort õppijat ise oma jõudu harjutada ja ehitada. Niiüd tuleb tema wanem õde, wõtab ühe puutüki ja tahab wõeršile tulnud sõbrale näidata. Aga, kuda sää! Miku hari punaseks läheb. Ta wistab kõik ehituse materjaali laiiale, hakkab karjuma, tambib jalgadega ja ei jää enne rahule, kunni õde wõetud puutüki tagasi toob. Wahe ajal astub isa tuppa. Niiüd häda Miku isemeelse! Aga ei! Kui isa asja on üle kuulnud, hüüab ta naerdes: „Waat' nii, mu poeg, niijugune mehine wiis on mu meele järele; sinust saab kord mees, kes oma õigust käest ei anna.“ Õnnelik isa, kes ja selle isemeelse üle rõõmustab, waata ette, et ju poeg kord si n u õigust käest ei wõta!

Miku oli ju hää suur pois ja jooksis õue pääl ümber, aga mitte jenna, kuhu lapsehoidja juhatas, waid jenna, kuhu tema ise tahtis ja kuhu ta oma hoidja kätt pidi järele tõmbas. Kord nägi ta keldri ukse lahti olewat ja kohe tahtis ta sisse minna. Aga lapsehoidja ei lastnud. „Ära mine keldrisse, Mikufene, keldris on pime, waata jenna, jää! on tuikejed, kanakejed, tip, tip, tip!“ Aga ei! Miku pruukis oma ju tuttawat abinõuu: Ta hakkas karjuma, et mets kajas. Oma ruttab jookstes jenna poole ja ütleb: „Mis see rumal tüdruk jälle lapsele on teinud? Mis Mikul wiga?“

Lapsehoidja seletab ära, mis Miku tahtwat ja kudas see korda ei minewat. Aga ema? Ta wõtab Miku käe kõrwa, käsib lapsehoidjat tuld tulla ja niiüd astuwad keldrisse: „Wiime Miku jenna, Miku peab kellert nägema.“ Aga ju pooles tees tuleb Mikule meelde tagasi pöördä ja kohe astuwad ema ja lapsehoidjaga järele.

Meie oleme niiüd mõnda kuulnud, mis iseenejst üsna rõõmuline on. Kellele ei peaks see meele järele olema, kui wanemad juures rõõmus oma kõige kallima waranduse üle

õnnelikud on ja oma südame tundmustele prii woli awaldamiseks annawad?

Aga meie ei pea ära unustama, et kus wanemate armastus kõige kõrgemal järjel ennaft ilmutab, jääb ka häda kõige kardetawam on. Tuli palawate armastuse kiirtega kõrwetab jägedaste ema ja isa süda kõige kaunimad kasiwad lapsi südamis ära, ja hõiskamine kahe, kolme aastaliste juures võib kahetõistkümnene ja kolmetõistkümnene aastaliste juures nutuks muuta.

Jätame kümneks aastaks armsa perekonna maha ja läheme siis neile uueste wõersile. Meie vaatame Miku järele ja leiame teda taas isa ees. Üsna külmalt kuulab ta isa manitsust päält.

"Kas need on sinu parandamise tunnistused? Sinul on omas ülespidamises jälle koolitunnistuse pääl III. Ma tean küll, ja ei taha enesele midagi öelda lasta, oled oma koolimeistri wastu sõnakuulmata ja kõige wähema laituise juures pahane, lahkuseta, su isemeel ja kõrkus ei tunne enam ühtigi piiri. Mine minu filmist, ma ei taha sinust enam midagi teada!"

Nii räägib wihaane isa ja lükkab poega enesest ära. Ja Mikhel? Tema süda ei ole sugugi pehmemaks muutnud oma isa pahanduse üle, waid ta läheb ära ja puistab oma wihatustku wastu tuleja noorema wenna kaela, kes nüüd karjudes ema juurde jookseb ja Miku pääle kaebdust tõstab. Rõhutu ema ruttab isa juurde ja õhkab:

"Kui see nõnda edasi kestab, siis ei tea küll, mis asjast peaks saama! Ikka astub Mikhel iga ühele nii wastu, nagu oleks tema üksi olemas. Enne oli ta kõikide wastu sõbralik, aga nüüd kaebawad kõik tema üle."

Isa on mõtetesse langenud. Ta tuletab Miku esimest lapsepõlwe meelde ja mõtleb kõige üle aru kallistuse pääle, kelle osaliseks Miku ema poolt saanud ja külmalt ütleb ta sellepärast: "Sina ise oled selle juures süüdlane, sest sina oled teda oma meelistaniste ja kallistamiste läbi ära rikkunud!" Aga meie peame hää ema eest seisma, sest tema kannab paljalt üks osa süüdi oma pääl; ka isa, lapsehoidja ja tõised inimesed on süüdlased. Lubage mulle selle seletuseks paar sõna.

Wanad lastekaswatajad ütlefiwad, lapse hing olla tabula rasa, s. o. kirjata tahwel, kelle pääle kaswataja soowimist mõõda teadmisi, tundmisi, püüdmisi w. wõida tähentada. Mõned arwasfiwad ise ka kirjutatud kirjast seda ja tõist paran-

dada võivat, üht ehk tõist tundmust lapse hingest kустutada saavat. Aga see terve kuu on wale. Meie peame ütlema: Lapse hing on põld, otse elaw põllumaa, kes walmis on seemet wastu wõtma ja kasvatama. Kui müüd seemne tera selle põllu sisse pannakse, siis ei ole hakatuses midagi uut näha; kõik jääb mulla pinnal niisama. Aga mõne aja pärast tõuseb taim nähtawale, kes jõudjaste kasvab ja ennast mitte tagasi tungida ei lase, olgu siis ehk wae wõimusega. Nii on lugu tundmustega, kõigega, mis meie lapse hingesje istutame. Noor süda on rammuja põllu sarnane, kes isuga seda kõik wastu wõtab. Ja mis üks kord tema sees on juurduma hakkand, seda ei jõua ükski maailma wägi enam ära häwitada. Taimestest wõib ära rikkuda, kui tema juurekeseid katki lõigatakse, aga mis lapse hingesje on asunud, wõib küll ka waimu nõuude läbi alla rõhutud, aga ei ilmaski põhjani ära rikutud saada. Aga astume nüüd Miku juurde tagasi!

Oma määratu meelitamiste, kallistamiste, ellitamiste läbi olete, isa ja ema ja ka tõised wägewat iheahnuje idu oma lapse südamesse istutanud, olete teda selle läbi, et iga üht kui wähe-mat soowi täitsite, ijemeelelijeks kaswatanud. Hakatuses tundis laps kõigest sellest paljalt tumedalt hääd meelt, mis temale ikka armijamaks läks ja aega mööda meele ja südame omaduseks kaswis. Hakatuses oli see teie filmade eest warjus, aga paha idu tärkas wägewaste südame põllus, kunni nähtawale tõusis ja jõudjaste tugewaks paisus.

Aga maailm ei ole Paradiis. Mõndagi õuna peame puu otja rippuma jätma. Nii peab Miku ka õppima, et mitte kõik asjad ainult tema pärast ei ole olemas, peab õppima, et ilm mitte suhkru saiadega täidetud ep ole ja et ka meie mõne asja poolest peame pundust kannatama. Aga seda ei taha Mikhel. Tema iheahnus on üksi oma kasu nõudmas ja sõud-mas, ja sellepärast õhutab iga filmapiik, millal ta rõõmu karikas tema suu äärest kargemale lähed, tema ihaldusi ja kihutab teda wõitlusele oma ümbrusega. Diguse järele ei ole tema ennast muutnud omas olemises, aga tema ümbrus on tema wastu tema juureks pahanduseks karwa muutnud. Sellepärast peame teda kahetsema. Ta tahaks ka nüüd kõige paremat maitset, aga temale selletatakse, et ta mitte üksi ei ole olemas. Ta arwab mõnda lustilist lugu ja nalja teinud olewat, aga keegi ei kiida ega kallista teda selle eest. Temal on enesest juur lugupidamine, aga keegi ei pane temast suurt tähele, waid laidab päälegi. Kas jääb imeks panna, kui noor

ilmakodanid wihajeks saab niisuguse maailma üle, kes tema endistest ilujatest unenägudest karedasse olewikusse liikkas? — Ülearu ellitamise ja meelitamise hallikas on enamiste ikka otjatu armastus, aga saab kihwtiks, kes lapse jüdannt lõppeks ära rifub.

„Mis peaks meie Mikust jaama?“

Olgeni awalikud. Kui õpipoijs saab ta oma sõnakuulmije kohust kergeste ära unustama ja meistriga tüülsse minema. Kui peremees on tal wäga raske oma teenijatega ja ka oma ülematega läbi jaada. Kui ammetnik saab teda üksi ijeahnus juhtima ja ei ole temast ühtegi ohwri meelelist tööd oma ligemiste kasuks loota. Ribaskid ja keelekandjad saawad tema sõbrad olema, kuna tal iga ainus sõber saab puuduma. Ilma kooli saab küll mõnes tüüks teda targemaks tegema ja parandama, aga haawade läbi, mis ka elu otjani walutawad.

Mul on kahju, armas isa ja ema, et ma teile just niisuguse pildi olen pidanud filmade ette tooma, kuna ma ometi teie kõige paremat piüüdmitst tunnen. Aga mida enam ma teiega ühes walu tunnen, seda enam pean ma kõiki wanemaid paluma, oma tormilist kallistamiste rahet ümbermuuta tajaseks targa-liku kaswatamise wihmaks, mis õigel ajal kosutab, ilma kahju toomata. Aga kõige päält walwage ühtlase ka lastehoidjate, ümmardajate ja teenrite w. üle, et nemad umbrohi küüwajaks ei saa laste jüdannt põllul.

8.

Nüüd armjad lugejad, pöörame hakatuse juurde tagasi, kus wma lootust tulewiku kohta ijeäraniis emade pääle panime ja arwasime, et nemad meie lootusid täita suundawad, kui tahawad, ja küsime: Kas nad tahawad? Selle pääle wõime nüüd küll, kus meie ka kõigis eksitustes ikka ema-armu oleme filmanud, julgeste „jah“ wastata. Aga ühtlase oleme ka näinud, et hää tahtmine ilma mõistujeta ja mõistmata armastus seda lootust forda ei jaada. Öppima peawad isad ja kõige päält emad lastekaswatamist!

Sellepärast: Rääkigu, kes rääkida mõistab, emade wastu, et uinujad ärkaaksiwad! Kirjutagu, kes kirjamees, emadele, et otjijad õppust leiaksiwad! Tehku tööd, kes tööd teha jõuab, emadega, et küüwajad lõikaf-

siwad! Kõik see sündigu selle auuks, kes on
õelnud:

„Laste lapsukesed minu juure tulla!“

Kandku ka need pildikesed, rahwa elust wõetud, koduse
lastekaswatamise ülendamiseks wähegi wilja!

VIII. Taewasine ja pilwed.

Üks laps põlgas pilwi ära ja ütles isale: „Kui nad
ometi ilust finist taewast ialgi enam kinni ei kataks!“

Isa wastas: „Wae ne laps! Mis kasu on sull
taewasineist? Selle wastu saadawad hallid pilwed meile
õnnistust.“

Kui ma juurt hulka toredaid laisklejaid kirikusse näen
minewat, selle kõrwas lihtsas riides hoopis inimesed sammus-
wad, siis mõtlen ma ikka taewasine ja halli karwa pilwede
pääle.“

IX. Tähtimaalt.

J. Bergmann.

Soruline sabatähti
Tuhinalla taewas nähti.
Põhjanaela pool: jõudis,
Toredaste tema't nõudis:
„Kasi eesta, kelmi wale!
Paištma peab nüüd minu pale!“
Põhjanaela nacrattelles.
Sabatähti fajattelles:
Tuiskas tuuletuhinalla,
Wari kadus wihinalla.

X. Tähtsajad lastekasvatamise ja õpetamise juhtsalmid.

Su wanal ajal mõeldi lastekasvatamise ja õpetamise üle järele ja pandi mõned mõtted kirja, mis ka alles praegu sage-
daste pädagogika (lastekasvatamise) kirjades leitakse. Pääle
selle on nende hulgas mõned juhtmõtted, mis hakatusest mitte
pädagogika pihta ei olnud tähendatud, uuemal ajal aga õpetamises
juhiks on pruugitud ja ka pädagogika „raamatutesse rapsitud.“
Need juhtsalmid, kelle sünnitajaid meie osast teame, osast mitte
ei tea, on enamiste Ladina keele mundris pruugitawad. Meie
saame neist tähtsamad Dr. Dittes'e „Pädagogika kooli“ järele
sellesamas keeles ette tooma, aga Eesti keeli tõlguga.

Mens sana in corpore sano, terve waim terve ihu sees,
see olgu lastekasvatamise siht. (Juvenal).

Máxima debetur puero reveréntia, kõige ülemat lugu-
pidamist oleme lapslele wõlgu; meie ei pea tema wagadust ja
südame puhtust mitte rikkuma, waid peame temas inimese kõr-
gust auustama.

Homo sum, nihil humáni a me aliénium puto, mina
olen inimene, midagi inimeselist ei pea mulle wõeras olema;
s. o. laps on inimese loom ja peab temale jellepärast iga küljelist
inimese kasvatamist antama; iseäranis peab temas äratatama
osawõtmist kõigis inimlikkudes asjades.

De nihilo nihil, ei mingist ei sa midagi; ilma waimu
annedeta ja waimu toiduta ei ole waimu kustumine wõimalik,
midagi ei sünni lapses iseeneest.

Nón omnia pössumus ómnes, mitte kõik ei wõi kõike,
anded on mitmesugused.

Nón schólae, sed vitae discitur, mitte koolile, waid elu
tarwis õpitakse. (Seneca.)

Consuetúdo est áltera natúra, harjumine on tõine loom;
mitmekorralise elukorra, usina harjutamise läbi sünniwad jää-
dawad loomu omadused.

Núlla dies sine line, ükski päew ilma jooneta; mis asjas
keegi tubliks tahab saada, selles peab ta päewast päewa wah-
epidamata tööd tegema; harjutamine sünnitab meistri ja ainult
usinuise läbi jõuame igale sihile.

Lóngum iter est per praecepta, bréve et éfficax per
exémpla, pikk on tee eeskirjade naal, lühike ja tulus näituste

waral. (Waata Riggoli Wene keele õppimise raamat, lehes külg IX!)

Experiéntia est óptima rêrum magistra, katsumine, proovimine on asjade kõige parem foolmeister.

Warietas deléctat, wahetamine (waheldus) rõõmustab; last ei pea liig kaua ühe asja kallal hoidma, ühe küljeliseks tegema.

Práctica est múltiplex, katsumise wiis on mitmesugune; ta ei pea mitte igaw ja õpetamise juures üksluine olema.

Nôn multa, sed multum, mitte mitmesugust, waid palju; s. o. põhjaliselt, wähe ja hästi. (Plinius.)

Nâtúra nôn ágít per sáltum, loodus ei toimetata mitte wahet jättes (ei käi hüpates).

Festina lènte, astu aega mööda edasi, aegluse rutuga.

Omne nimium nôn bónum (nôcet), kõik liigduis ei ole häa, (on kahjuline).

Repetitio est máter studiórum, kordamine on kõige teaduste ema.

Béne dôcet qui béne distínguit, hästi õpetab, kes hästi wahet teeb; ära ole oma õpetuses segane.

Divide et impera, jauta ja walitse; (Waata Eesti Kirj. aastaraamat 1876 lk. 43!)

In vérba magístri jurâre, meistri sõnade pääle wanduma — on oma kõhaliise tundmisele taksituses (näitus ajalooft: Pythagora jüngrid); ihekatsumisele, uurimisele ja mõtlemisele peab noor sugu kaswatatama.

Audiâtur et áltera pars, ka wastaste selts jaagu kuulbud; s. o. mis asjas arwamised kofku ei jünni, selles kuuldagu ka wastaste arwamisi ja sine ira et stúdio, ilma waenuta ja hoolega katjudes.

Docéndo díscitur, õpetamise läbi õpitakse; selle läbi tunatakse oma puudusi, õpitakse inimese waimu kaswamise teed ja waimu ijedusi tundma, õpitakse õigel wiisil õpetama ja lastega ümber käima. (Seneca.)

Stíffa ab óvo, munast pääle, ilma pitka siisjehatufeta wõi eesõneta; palju enam peab priiskelt in medias res, asjade kesksele, astuma, õpetuse materjaali kätte wõtma ja arutama.

Péctus est quod dísertor fácit, süda on, kes kõnemeest sünnitab; tühi sõnade kõla ei kõlba. (Quintilian.)

XI. Mõtte terad.

Maailm on igavene fooliraamat ja elu kõige osavam foolmeister. Grafer.

Ilma waimustufeta ei ole midagi suurt, ilma kindlufeta midagi hääd sünnitatud. Schiller.

Maa on taewas, kui rahu otsitakse, õigust tehakse ja wähe soowitakse. Pestalozzi.

Õnnelik maa, kus auusad elukombed wägewamad on, kui head seadused! Tegnér.

„Meil on palju enam waimu wõimu kui tahtmise kindlust, ja otse meelega arwame enese wabandamiseks, et mõned asjad ilmwõimata on.“

„Ei ole ükski õnnetus nii suur, millest mitte tark tarkust ei leiaks, ega ükski õnn nii suur, mida rumal oma kahjaks kurjaste ei wõiks pruukida.“

„Targaste rääkida on raske, aga targalt olla weel raskem.“

„Nii wähe kui kaupmees kaupa kasuta ümber wahetab (s. o. ära müüb ja müste ostab), nii wähe wahetab inimene tõine tõisega mõtteid ilma asjata.“

„Siidame kenadus ilmutab enast auusas ja õrnas mõtlemises.“

„Neitsi riided on jagedaste tema hinge peegel, tema karskuse thermometer.“

„Kunstlik lihtsus on õrn petus.“

„Kadeduse surm on tõfine sõbrus, edewuse ots tõfine armastus.“

„Matu waimuga inimene ei kõhta awaliku meelega olla.“

„Mida enam õigustid riik oma kodanikkudele annab, seda enam peab ta nende kasvatamise ja waimuhariduse eest hoolt kandma.

Washington.

Rahwaharidus — rahwa õnnistus.

XII. Walgjärw ja Käteräti oja.

Rahwa juust.

Selme kihelkonnas, Koorküla mõisa ligidal, seisab Walgjärw. Selle järwe põhjas wõida — nii räägib rahwa suu — selge ilmaga üht elumaja näha. Lugu selle järwega ja majaga olla järgmine:

Koorkülas elanud katoliku usu ajal üks „saks.“ See hakanud oma lihast öde armastama ja soowinud ennast temaga laulatada lasta. Aga ükski preester ei olla püha toimetust ette wõtta tahtnud, sest et seda kurjaste taheti pruukida. Wiimaks tarwitanud mõisnik kawalust. Tema läinud üksikusse elumajasse, mis ta mõisa ligidale orgu ehitanud ja lastnud üht preestrit enese juurde paluda püha sakramenti andma, sest tema olla suremises. Preester tulnud. Aga nüüd annud temale mõisnik teada, et ta teda tema õega, kes temaga ühes nõuus olnud, pidada laulatama, ehk kui mitte, kantada ta oma elu. Ei awitanud wastu panemine; preester pidanud sundust täitma. Pärast püha toimetust sõitnud preester ära ja jõudnud ühe ojakese juurde, mis umbes kolm wersta Koorküla mõisast kaugel on. Ta lastanud kutsarit hobuseid peatada ja astunud oja äärde käsi pesema, täheks, et ilma jüüta olla wennakste patutöö juures. Aga pärast pesemist leidnud ta käterätti puuduwat, mis ta „saksa“ juurde muustanud. Ta saatnud kutsari ära tooma, aga see leidnud „saksa“ maja asemel ülemal nimetatud järwe. Ojakene aga saanud sellest omale „Käteräti oja“ nimeks.

Tähendus: Sarnaseid juttusid, nagu ees räägitud (mis ju ka „Tartu õpetatud Gesti Seltsi“ toimetustes Saksa keeles kirjas seisab, ehk ma küll eesseiswa täki ise rahwa jutu järele olen üles pannud), leiame mõnegi jõe, järwe, soo, kiwi, lossi w. kohta rahwa suus liitumas. Soowida on, et igaküls, kes mõnda niisugust juttu teab ehk kuuleb, seda kohe kirja paneb ja siis kas mõne seltsi, nagu Gesti. Kirj. Seltsi wõi ka üksiku inimese kätte, kes muistenikku uurib, ära saadab. See oleks üks tänuwäärt töö isamaa pinnal.

XIII. Rõrgi palk.

(Rahwa laul.)

Kes noo uhke ollenesse,
Kes noo kõrgi kõndinesse?
Julgu ei „Sumal appi“ anda.

Mööda läänvä mürgü tiiki,
Kawwest käänwä rawwa kange.

Egä ei sünni suurte sekkä,
Mahu ei kõrke kõrvale:
Suure lööwä suu pääle,

Rõrgi lööwä kõrwa pääle,
Uhke lööwä otša pääle,
Räljätse lööwä näo pääle.

XIV. Lind, inimene ja õhusõitja.

Meie inimese lapsed elame ja liigume, õieti öelda, suure mere põhjas, keda õhumereks hüütakse. Mitme penikoorma kõrguselt wõi sügawuselt lautab see ennaft üle meie maakera laiale. Nagu wähhjad tõsises mere põhjas, roomame meie — olgu ka kahe jala pääl — oma mere põhjas ümber ja ei suuda kuigi kõrgele tema päält üles tõusta. Ka on see põhi kunstiline ja kontline, nii et meie käimise tarwis teda peame tasan-dama. Niisugust kunstlikult tasaseks tehtud käimise kohta hüüame teeks. — Meie n ä g e m i s e m e e l e l on ka mitme-sugused taktistused ees. Sellepärast ronime mõne mäe wõi torni otša, mis läbi meie filmaring laiendatud saab. Kui õnnelik on see, kes niisuguse suurendatud waatusese jõuab, — ehk weel kõrgemale, maa päält üles — üles õhu ruumise! — Kui õnnelik, kes — l e n n a t a wõiks nagu l i n d !

Õm, imeline küll! Inimesele, kõige ülemale loomale, maake-ra walitsejale on nii kitsas filmaring osaks antud ja wäga wäikene kohast saamise wõim. Lind, keda inimene enesest palju alamaks peab, on temast selle poolest mitu, mitu kord ees.

Ja wististe on ka lind inimesest, hoolimata tema tiirwa-dest ja lendamise wõimust palju alam. Sest kui meil walida

oleks, kas käsi wõi nende asemel tiiwafid wõtta, siis saakfime ometi käsi soowima, mida meie nii väga tarwitame, et alles need inimest inimeseks teewad. Jah, wahest tunniks wõi ka päewaks kaheks kolmeks olekfime selle wahetusega üsna rahul. Sest kes meist mitte ei soowiks mulla pinnalt puhta õhu ruumi fiske lennata, kellel otja ei näita olewat? Kes ei tahaks mitte säält kõrgest alla waadata meie igapäewase elu pääle? Ja ise mõne jau inimeste soow käiks weel kaugemale: linnufestega kewadel ja jügisel oma elu kofta muuta, selle fergelase juhimõtte järele, kes ütleb: „ubi bene, ibi patria,“ f. o. kus hää (elada) on, fääl on (mu) ifamaa.

See soow nüüd küll oleks ju liig ja ei fümniks meie felftlikku eluga kofku, ka mitte meie terwe harimife (kultuura) fafwamifega. Aga, nagu öeldud, natukefeks ajaks õhu fiske lennata ei faaks kellegile kahju tegema, ega ka wafstu meelt olema.

Nüüd küfime, kas inimesel tõeste wõimata on õhu fiske tõnfsta? Kas mitte käes olewal ajal mõnda Edifoni ei ole, kes inimesele mõne kunftliku ülesleidufe läbi linnu farnafst lendamift wõimalitufks teeb? —

Selle pääle wõime küll „ei“ kofsta. Kõige wähemalt wõime öelda, et linnu kombel lendamine ü h e l e inimesele praeguife teadufe feiful wõimatumaks jääb, fefst millalgi ei faaks ühe inimese jõud ulatama mõnda kunftlikku lendamife mafinat juhtima ja mafina rafkufst ninf wafstupanemift ära wõitama.

Loodus on ka ju imetaja loomade jauskonnafst ühele loomale lendamife wõimu annud, fee on, lendam-hiirele. Aga fee wõim on wäikene, ja tõifeks väga kalli hinna eefst faadud; fefst tiiwade ehk õigem lendamife naha afemel puuduwad fellel loomal efimefed jalad wõi käed.

Ja meie ütleme weel kord, ilma käteta oleks inimese kõrgufel loomal wõimata läbi faada.

Ehf kas ehk efime wahefst? Kas ei wõiks inimese wainuu kõrgufega loomal linnu fuju olla? — Meie maaftera pääl oleks fee wõimata. Aga fada tuhanded tõifed planetid, kes päifefte ümber rändawad, ei faa ometi ilma elufate loomadeta olema? Nii palju kui inimese aru ja teadus tänini teab awalbada, küll wiftifte mitte. Palju ennema peame arwama, et ka nende pääl omad loomad ennafst elufst röömustawad. Wõiks ju olla, et need lindude kombel lendawad ja muidu inimese wainuu kõrgufel feifawad. Meie peame mõtlema, et meie maa kõigega, mis tema pääl elab ja liigub, küll üks väga

wäikene jaukene terwest maailmast ja tema eluloomadest on. Misjugušid imelooma ei saaks wähest meie jugune näha, kui ta wõeruskäigu asemel tädile wõi onule ühe sõidu mõne tõise planeti juurde waewaks wõtaks! Ta tuleks siis tagasi ja räägiks loomadest, kelle olemist meie oma aru järele wõimatu maks pidasime.

Aga läheme ka oma maakera juurde tagasi! — Linnu kombel õhusse lennata meie ei saa. Lepime sellega. Aga katsume seda tõisel kombel korda saata.

Kõik katsed *L e n d a m i s e m a s i n a i d* linnu tiiwade asemel pruukida on luhta läinud, sest et inimeste käewarre rammunud juhatamiseks liig kõhn on. Miisjuguseid katseid on mitmel korral ette wõetud. Juba esimesel ajal p. Kr. j. olewat kuulsal targal *Simonil* Rooma linnas korda läinud ühest majast tõise lennata. Keisri *Immanuel Commenuse* ajal lendas üks *Türklane* Konstantinopolis Hippodromi torni otjast maha. *Baptista Danti* Perugiast (Itaalia maal) lendas wiietõistkümnne aasta ajal kord üle *Trafimenuse* järwe, murdis aga tõise katse korral jala. Ja weel tõisi katseid on ette wõetud, mõned üsna naljakad. Aga nende juures ei lendanud keegi maast üles, waid ikka mõnest kõrgeist kohast alla, nagu katujelaud, ja pidi päälegi rõõmus olema, kui terve kontidega maha jõudis.

Ja wiimaks on ometi inimesele korda läinud ennast õhusse kanda lasta, kust ta rahuga ja kartuseta alla maa ja mere pääle waadata võib.

Ei ole weel sada aastat täis, kui kats *Brantslast*, wennad *Joosep* ja *Tehwan Montgolfier*, kes *Annonay* linnas, *Ardeche* maakonnas paberiwabriku peremehed olid, 5. Juunil 1783 aastal nõuiks wõtsiwad, lusti pärast suurt paberipõit wõi pallongi õhusse tõusta lasta. Nemad tegiwad tule pallongi alumise awause ette, mis läbi õhki pallongi sees sojaks ja sellega ka kergemaks läks, ning pallong köhe üles tõusis. Sell wiisil oli õhupallong ülesleidud. Ja kui ta ka kaugegtki seda kasu ei ole saanud, mis hakatuses temast loodeti, siiski on ta ometi teadusele ju õiete hästi kasu ja elule mõnda hädä toonud. *Brantslastele*, kelle terajet meelt ju wana *Julius Caesar* kiidab, tuleb õhupallongi ülesleidmise ja ka tema täiendamise auu anda, mis läbi teda ka ju sõdades on wõimalik olnud pruugitawaks teha.

Ruttu sai jee uus leidus terwes Euroopas tutwaks ja imeks pandud. Ohupallongid aga nimetati kaua nende leidjate

nime järele Montgolfièridelks. Uus ülesleidus sai ruttu täiendatud. Kuna mõlemad wennad oma pallongi soja õhuga täitsiwad, mis, kui jahtuma hakkas, pallongit iseenesest aegamööda alla langeda laskis, leidis professor Charles ju jellesama aasta Augusti kuul parema õhujau, kerge wesiinigaasi, üles, mis nüüd pallongite täitmiseks pruugiti.

Aga weel ei julgenud ükski surelik ise pallongiga seltsis õhu sisje tõusta. Tark inimene tahtis asja enne elajate kallal katsuda. Nõnda saatis Septembri kuul Montgolfier kuninga Ludwig XVI. filma ees Versailles linnas oma leitud pallongiga — Montgolfièriga, kelle õhk sooja läbi oli kergeks tehtud, — ühe lamba, kuke ja pardi lendu. Need loomad oliwad kormi sees, mis pallongi alla oli seutud. Kõik kolm tuliwad terwelt maha tagasi.

Nüüd alles julgus inimene õnne katsuda. Siiski ei olnud see mees kumbki pallongi leidjatest, waid üks kolmas: Pilâtre des Rosiers, kes selle sama aasta Oktoobri kuul pallongi külge kinnitatud lootsiku jarnases kätis wõi laewas üle Pariisi linna lendas.

Sellega oli õhusõitmiseks tee tehtud, ja et siis alles see õnnelik aastajada walitses, millal iga ülesleidust patendi alla ei pandud, oli õhusõitjaid pea igal pool leida. Charles, Montgolfier, ise ka Chartresi hertsog ja mitmed toised julged mehed usaldasiwad õhupallongi wõi tuulelaewa sõitu ette wõtta. Pea wõtsiwad ka toised rahwad sellest osa ja tänini arwatakse ju üle kolme tuhanda õhureisi, mis enamiste õnnelikult on korda läinud, sest et paljalt wiistõistkümmene inimest surma on leidnud. Külawader teeb sõnakeste üle „paljalt“ suured filmad ja arwab, et kas 15 inimest weel küll ei ole. Oma jagu olgu sul õigust, aga „paljalt“ pean ma siiski seisma jätma. Sest kui mere sõitused, raudtee-sõitused ja õhusõitusedega võrrelda, siis ei ole õhusõidud sugugi kardetawamad. Ise oma mulla pinnal, taltsate hobustega reisideski tuleb õnnetusi ette, miks siis ka mitte õhusõidul? — Olgu mis on, aga Brantslastel on õhusõit nii armsaks saanud, et õhupallong pea ühelgi suuremal rahwapeul ei puudu. Muudugi sõidetakse niisugusel korral wähe kõrgesse, nii et kartusest juttugi ei ole. On ometi ise keisri proua Eugenie (1867) ja prints Napoleon õhulaewaga üles tõusnud, kuna prints Murat paljalt oma adjutandi kaasa saatis!

Wiimisel Pariisi maailma näitusel (1878) oli ka üks „w a n g i s p a l l o n g“ näha ja tarwitada. See oli aga

loom! 200 jalga kõrge, 280 centneri (1400 leifikat) raske ja pallong ise sees 25,000 kantmeetrit suur. Pallongi all ripuwa ümmarguse fasti sees leidiswad 30 inimest istet. See wägimees, suurem kui ükski õhupallong enne teda, on seitsme korralisest riidest tehtud. Kõige pealmine kord on wärnitse ja õliwärwiga wärwitud musselini riie, mis all kautschuk seisab. Nüüd tuleb kahetordne linane riie ja kautschuk ja kõige sees wiimaks jälle musseliin. — Pallongi täitmiseks tarwitatakse wefiniif-gaasi. „Wangis pallongiks“ hüüti teda sellepärast, et ta tõeste kolme tolli jämeda kōie läbi maa külge oli kinnitatud, mis teda ka siis, kui ta püüsti umbes 550 meetrit üles tõusis, lahti ei lastnud. Pallongi peremehel oli hää teenistus; sest et hind wäikene, ei jätnud keegi, kellel wähe wõimalik oli, reisi üles käimata, kust wäga kena alla terve Pariisi linna pääle waadata olnud.

Uga astume nüüd jälle õhulaewa lapsepõlwele tagasi! Su terase waimuga professor Charles täiendas õhupallongit nii, et ka uuemal ajal enam suurt juurde ei ole tulnud. Tema laskis pallongi linasest riidest, puuwillast ja siidist walmistada, kelle üle paeltest wõrk oli palmitud, mille küljes all paat seisis. Nüüd pruugitakse paadi asemel neljanurgalist fasti wõi ka ümmargust, paju witsadest palmitud korwi. — Su Charles tegi pallongi pääle wentiili, keda ihe paela abil wõis lahti tõmmata ja kinni lasta ning sell kombel õhulaewa tõusma ehk langema sundida; sest nii pea kui see wentiil lahti tehti, woolas kerget õhku pallongist wälja ja pallong jäi seisma ning wajus siis alla poole. — Su Charles wõttis raske nõi ühes, s. o. raskeid asju, nagu näituseks liiwa kottides, mis maha puistati, kui sooviti, et pallong pidi kõrgemale tõusma. Nii wõis tema pallongit püsti käigul juhtida, aga ei mitte wee käigul, ja — nii on lugu alles täna päew! Üksi tuule waral, kes ka mitmesuguses kõrguses wastastiku woolab, wõib ta oma laewa ihele ehk tõisele poole juhtida, kui ta ennast parajal kõrgusel hoiab. Uga sagedaste peab õhusõitja tahtmata üsna tõisele poole rändama, kui tema meeles seisis. Nii langesiswad mitmed õhulaewad, kes Saksa-Brantsuse sõja ajal Parisist oliwad wälja saadetud, kurja Preislaste kätte, ja üks jõudis koguni külmale Norramaaale. Kui ka õhusõitjal kompass ühes on, siis ei tähenda see seda, et laewamees oma tuulelaewa tema järele juhtida wõib, waid see riist on temale paljalt juhatajaks, kuhu poole teda isemeelne tuulelaew kannab.

Ka seda piiri, kui kõrgesse õhusõitja võib tõusta, õppisivad esimesed sõitjad tundma. Charles kirjutab: „Kahe kümne minuti järele olin mina 3000 meetrit kõrges. Minu sees oli priiuse tundmine, nagu linnukesel, kes puurist välja on pääsnud. Ballong, kes maa pääl mitte täiste ümmargune ei olnud, paisus siin üsna täis kuuli sarnaseks. Mina tegin ventiili lahti, et ballong mitte liig ruttu ei tõuseks, siiski olin ma kümne minuti järele talve külmas, nii et mul sulg kõhmetanud käest maha kukkus.“ Ka väga õhuke õhu ja hingamise raskuse üle kaebab tema, mida ju wana S a u s s u r e oli Montblangi otja tõustes tunda saanud.

Peenikene ehk õhuke õhk paneb inimese ja ka ise linnu liig kõrgesse lendamisele piiri. Sest mida kõrgemale meie läheme, seda kergem ja õhem on õhk. Kui mere pinnal — sest mere pinnalt mõõdetakse kõik kõrgused — meie üle seiswa õhusamba raskus kolmekümne Inglis (ka-Wene) tolli kõrguse sulahõbe samba raskusega *) ühejuurune on, siis on ühe Inglis penikoorma (umbes pooltõist Wene wersta) kõrgusel õhusamba raskus weel paljalt 25 tollise sulahõbe samba raskuseline; kui kahe penikoormat üle mere pinna oleme, siis kaalub seitsemetõistkümmene tolline, kui kümme penikoormat, siis nelja, ja kui kaheksämmend penik., siis ühe tolline sulahõbe sammas meie üle seiswa õhusambaga ühe wõrs. See on tähele panemiste ja rehendamiste waral nii ära arwatud, sest ükski inimene ei ole kaugeltki wiimaks nimetatud kõrguseni jõudnud. Tema ei wõi mitte sinna saada, sest ta sureb, läpastab ju enne ammu ära. Meie keha jaud, iseäranis kops on nii loodud, et oma õhumere põhja s peame elama, kus iga ruut-toll meie keha pöölist oma 15 naela õhu raskust wõi rõhku peab kandma. Aga mööda harjutamise läbi võib ka kops küll wähema rõhumise all elada, aga alla 15 tollise sulahõbe samba raskuse ei tohi see rõhumine ka mitte enam minna. Ja miks mitte? Sellepärast, et mida kergem õhk, seda vähem on temas hapnikku, seda eluõhku, mida kops were uuendamiseks ühte lugu tarwitab. Kui liig kõrgesse oleme jõudnud, püüab kops oma jagu hapnikku ikka kätte saada ja sellepärast enam õhku sisse wõtta, s. o. meie hingame palju rutemine. 37,000 jala kõrgusel, kus õhu rõhk paljalt seitseme tollise sulahõbe samba raskuseline on, tuleb ju läkastamine

*) See on nõnda arwatud, et sulahõbe ja õhu sammas peawad ühe jammused olema, ühejuuruse alus põhja pääl seisma, kuna õhu samba pikkus õhu piirini ulatab, aga sulahõbe sammas paljalt 30 tolli kõrge on.

kätte. Mõni kord sünnib see ka ju madalamalgi. Meed on inimese kõrguse piirid. Aga kas see ka kõigi tõiste loomade kohta maksab? Ja kui kaugele ulatab siis õiete meie maakera õht? Wastuseks:

Ka kõige tõiste loomadel on oma kõrguse piir, sest õht lähed, mida kõrgemale, seda peenemaks ja kaub umbes seitsmekümne wersta kõrgusel peaaegu üsna ära, mis järele muud ei ole, kui tühi ruum. Kas tõeste tühi? Nii tühi, et meie oma wiie meelega enam midagi ei wõi tunda, kuna küll mõistus ütleb, et ta täieste tühi mitte ei wõi olla. Olgu et wahest infusooriatel wõimalik on läbi selle ruumi mõne tõise maailma pääle rännata, meile jääb see wõimatumaks.

Kaks õhureisi on näidanud, kui wäga kitsas inimese kõrguse piir, nagu ju ülemal tähendasime, on. Esimene sõit lõppis wiimaks kaunis õnnelisel, kuna tõisel reisil kaks tublit meest oma elu kaotasiwad.

Esimese nimetatud sõidu wõtsiwad kaks Inglis õppinud õhusõitjat, Glaiſher ja Corwell, ette.

Briti meteorologia selts, kes ju enne kuulsat õhusõitjat Green'i oli lastnud üles lennata, saatis neid teaduste tuluts reisirile. Nad läksiwad Wolverhamptonist, kuulsast raua wabriku linnast Staffordi grahwikonnast 5. Septembril 1862 teele. Kell oli parajaste üks lõõnud ja juba poole tunni pärast oliwad nad kuue wersta kõrgusel üle maa pinna. Nad wiskasiwad liiwa wälja ja kümne minuti järele oli jälle õhupallong pooltõist wersta tõusnud. Glaiſher wõis weel ilma kitsikufeta oma graadiklaaside ja mu teaduse abinõuude juures istuda, kuna ju Corwellil, kes pallongit juhatas, hingamine wäga raske oli. Aga Glaiſher tahtis weel kõrgemale tõusta. Jälle wiskasiwad nad liiwa wälja ja jõudsiwad pooltõist wersta kõrgemale. Aga nüüd ei seletanud ka enam Glaiſheri filmad peenikesi graadi jooni raskuse- ja soojamõõtja pääl. Wahe ajal oli pallong ennast tiiru keerutanud, mis läbi wentiili pael wõrgusse ära oli watsinud ja wõimata oli, wentiili lahti teha. Ei aitanud muu nõuu, kui julge Corwell pidi kõit mõõda üles kunni rõngani ronima, kes pallongi ja laewa wahel kõiti paelu ja kõisi hoidis, ja sääl ilmatu kõrguses wentiili paela lahti arutama ja korralt seadma. Terwe pallong ja kõik paelad oliwad jäätusest libedad; siiski sai ta ettewõtmisega toime. Aga käd oliwad tal küsma läbi nii kangeks kohmetanud, et enam kõiest finni ei suutnud pidada. Ta langes, aga õnneks ometi laewa ja ilma weata.

Alga misjugasest korras leidis ta jälj Glaišherit? Laseme teda ise rääkida:

„Kui mina Corwelli rõnga pääl nägin istuvat, waatfin baromeetri (raskusmõõtja) pääle ja leidfin jälj hõbe seisu $9\frac{3}{4}$ tolli olevat, i. o. meie olime 29,000 jalga üle merepinna kõrgel. Mina waatfin kella järele. Ei olnud weel kella kahe aeg. Ma tahtfin tähendusi üles kirjutada, aga parem käsi ei kuulnud sõna. Raskusin pahemaga, aga ka see ei hoolinud. Nüüd raputasin ma oma koha, aga ma ei tunnud oma liikmeid, nagu oleks nad kõik ärasurnud olnud. Ma püüdsin jälle baromeetri pääle maadata, aga pää langes pahema poole õlale. Jälle raputasin ennaft, mis pääle pää püüsti jõudsin ajada, aga koha langes ta paremale õlale. Nüüd tuskusin maha, selg vastu laewa ja pää laewa ääre pääle. Ikka weel nägin ma Corwelli ülewel. Korraga lõppis minu jõud täieste otsa ja silmad läksiwad kirjuks. Ma nägin weel Corwelli nagu läbi udu ja püüdsin rääkida, aga ei saanud. Nüüd langes mu üle pimedus, ehk küll weel meel pääs oli ja mina weel mõtlesin, et kui meie warsti alla ei lähe, siis surma lapjed oleme. Alga ka meel kadus wiimaks ja minna uinusin nagu magama.“

Misjugasest korras leidis teda Corwell ülewest alla kukkudes. Wentiili pael oli lahti, Corwellil oli tarwis üksi tõmmata ja nad olivad päästetud. Alga tema käd olivad kõhmetanud, ja juba tundis ta minestamist kätte tulewat.

Wiimase jõuuga ulatas ta pääga paela poole ja sai teda õnnelikult hammastega kinni. Ta tõmbas nõnda wentiili lahti ja pallong hakkas wajuma.

Mõne minuti järele tuli ka nüüd jälle Glaišherile natuke meelt päha. Ta sai aru, et Corwell teda äratada tahtis.

„Mina kuulsin,“ kirjutab Glaišher, „Corwelli rääkivat, aga näha ega wastutada ei wõinud ma mitte. Ma kuulsin teda hüüdwat: „Et katsuge ometi!““ Ta korraga hakkasin mina jälle asju seletama ja nägin ka Corwelli. Nagu unest ärkanud tõusfin ma üles, aga uimaselt. Nüüd wõisin ka jälle rääkida, oma liikmid tarwitada ja uueste tähelepanemise tööd ette wõtta. Alga Corwell ei wõinud enam oma käsi pruukida, nad olivad mustaks läinud ja mina walasin wiina neile pääle.“

Ometi nad olivad päästetud! —

Aga kui kõrges olivad nad käinud? See küsimus ei ole kogunisti mitte tühine. Sest wististe wõivad need Ingliseed kiidelda, et nemad kõrgemal õhukreisis on käinud, kui keegi inime neialgi enne ja pärast neid.

Meie teame, et kui Glaišher oma wiimse tähenduse kirja pani, nemad 29,000 jalga üle mere pinna olivad ja pallong ifka weel kõrgemale tõusis. Siia maale oli Glaišher minut minutisega üles tähendanud, kui kiireste pallong tõusis. Kui ta minestusest ärkas, wajus juba pallong alla poole, sest Corwell oli wahe ajal wentiili lahti teinud. Seitse minutit oli tema minestuses olnud. Wendamise kiirus enne minestust oli 308 meetrit minutis ja langemise kiirus pärast ärkamist 617 meetrit minutis. Su neist kahest arwust wõib kõrgus, kuhu nad olivad jõudnud, umbes arwata.

Aga weel kindlamat otjust andis neile thermomeeter ja nimelt niisugune, kes ise üles tähendab, kui kõrges ehk madalas tema sulahõbe on seisnud, s. o. mitu graadi külmata ehk sooja on olnud. Kuna niitid õhk kord korralt, mida kõrgemale, seda külmemaks läheb ja Glaišher minut minuti järele soojuse wähenemise kuni 29,000 jala kõrguseni oli kirja pannud, siis wõis mõõda läinud ajast ja külmuise graatide arwust kõrgust, kuhu nad olivad jõudnud, teada saada. Sulahõbe kõige alam seisus Reaumuri thermomeetri järele oli 20 graadi all nulli. Selle järele olivad meie õhusõitjad 37,000 jalga (= 11,277 meetrit ehk pääle kümne wersta) kõrges käinud, mis rehkendamise teel leiame.

Aga ka päris katse finnitab selle arwu õigust. Kui Corwell rõnga päält maha oli kukkunud ja ta weel wentiili ei olnud awanud, langenud ta filmad aneroïdbaromeetri pääle, selle näitaja tähendanud, et hõbesammas seitsme tolli kõrguses seisnud, mis ka nimetatud kõrgust (37,000 jalga) üle mere pinna teada annab.

Meie maakera kõige kõrgem *) mäenipp Ga ur i s a n k a r (ehk Mont Ewerett) on mere pinnalt 8,838 meetrit ehk 29,000 jalga kõrges. Senna ronivad Brama usulised üles, et jumaluse ligemal wõikfiwad ära surra. Aga kas neist ükski mäe tipuni on jõudnud, kes seda teab tõendada? Ükski Eurooplane ei ole seda teed katsumud. Aga Glaišher ja Corwell olivad

*) Praegune, uuesti tuiwaks saanud kõige kõrgem mägi on Uue-Giinea saare pääl, nimega Perikles: tema kõrgus on 32,700 jalga.

pääle 8000 jala kõrgemale tõusnud, kui Gaurijankari mäe tip on!

Mõlemad õhusõitjad olivad kahekesi üles tõusnud ja hingelistest paljalt kuus tui d ühes wõtnud. Kolme penikoorma kõrgusel wiskasiwad nad ühe tui wälja. Tema lautas tiiwad laiale ja langes nagu pareri leht. Teise lastsiwad nad nelja penikoorma kõrgusel lahti, kessel suur waew oli lennata, sest et õhk ju liig õhuke oli. Aga kolmas loom, keda nemad neljanda ja wiienda penikoorma kõrguse wahete pääl lahti lastsiwad, kuckus kiwikesse kumbel alla poole. Neljanda tui wiskasiwad nad jälle nelja penikoorma kõrgusel alla poole tulles laewast wälja, aga sell loomal oli küllalt tarkust pallongi pääle istuda ja ühes sõita. Wiies oli ülewel jurnud ja kuues mõni aeg uimane, kui pallong maha oli jõudnud.

Meie tähendame weel selle sõdu kohta, et mitte külm neid julgeid mehi uimaseks ei teinud ja üht tuid surma ei saanud, waid peenike õhk, wäikene wälimeise õhu rõhumine ja hapnikku puudus.

Pärastpoolsed õhusõitjad on wiimast wiga sellega püüdnud aidata, et hapnikku pudelites on kaasa wõtnud. Aga kuuaks ei ole see ka mõjunud, nagu üks kurblik õhusõit meile mõne aasta eest näitas.

Kolm meest, Gaston Tissandier, kes ju mitu õhusõitu oli teinud, Sivel, üks meremees, ja Groce Spinelli, üks noor Itaalia masinameister, sõitsiwad 16. Aprillil 1877 Pariisi ligidalt üles. Nende reis oli üffi teadusliskude asjade ajamiseks. Nimelt tahtsiwad nad ülewel puhtama õhu sees päikese kiirdeid spektrumi abil waadata.

Gaston Tissandier, kes üffi elusalt alla jõudis, kirjutab sellest reisist järgmisel wiisil:

„Juba kellu ühe ajal olime 5000 meetrit kõrges, kus ju 5 gr. Celj. järele külm oli. Groce toimetas spektrumiga ja meie olime kõik terwed. Sivel wiskas liiwa kergituseks wälja. Nuttu tõusime kõrgemale ja hingasime hapnikku pudelitest, mis meid väga elustas. Kell üks ja kakskümme minutit olime 7000 meetri kõrgusel, kuna ju 10 gr. Celj. järele külm oli. Juba oliwad Sivel ja Groce kahwatanud; ka mina läksin nõdraks.

Jälle hingasin ma hapnikku sisse. Sivel küsis, kas ta weel rohkem liiwa peab wälja wiskama. Groce ja mina olime sellega rahul. Sivel lõikas kolm kotti uueste lahti, mis tuulelaewa kõrwes rippusiwad. Ohtatakiirusel tõusime nüüd kõrgemale.

Mina ei saanud enam oma pääd seltsiliste poole pöörda, ei ka oma käsi hapniku pudeli järele sirutada. Selle juures oli mu meel täieste selge, sest baromeetri seisju wõisin weel näha. Aga kui hüüda tahtsin, et 8000 meetr. kõrges olime, ei kuulnud keel käsku. Pea langesin ma maha ja minestasin ära. Wõis kella poole kahe aeg olla. Kui ma jälle kell 2 ja 8 minutit ärkasin, wajus laew hirmsal kiirusel alla poole. Wististi oli Sivel ventiili lahti teinud. Kiiruse vähendamiseks lõikasin jälle ühe liiwa koti katti ja tähendasin kirja: „Meie langeme. Külma 8 gr. Cels: Öhu rõhk 315. Sivel ja Groce minestuses.“ Aga kohe hakkas mu teha wärisema, meel kadus mul uuesti pääst. Pea pärast seda raputati mind käewarrest. Mina nägin Grocet enese ees, kes hüüdis: „„Laske liiwa wälja, meie kulumine!“““ Ma nägin Grocet liiwa ja tekkisid wälja wiskawat. Kas Sivel ka minestusest oli ärkanud, ei tea ma, sest et uuesti uinusin. Pallong tõusis nüüd wististe jälle kõrgemale. Kui mina kell 3 1/4 uueste ärkasin, langes pallong kiireste. Laew heljus jenna ja tänna. Sivel ja Groce oliwad maus oma mantlite sees. Ma hüüan neid. Aga Siveli pale oli must, filmad kustumud, juu pärani ja werd täis. Ka Groce Spinelli juu oli werega täidetud. Weel olime 6000 meetr. kõrges. Mina wiskasin wiimsed liiwakotid wälja kiirusele kulumise vähendamiseks. Maa tuli lähemale. Wiimaks tegin antru lahti, mis laewa maa külge pidi kinnitama. Maa pääle kustumine oli hirmus. Aga weel wedas tuul laewa edasi, sest et ankur maa külge ei hakanud. Lõppeks sain ventiili paela kätte ja tegin selle lahti. Pallong woolas ruttu tühjaks. Üks puu, kelle pääle ta langes, lõhtus teda ära. Kell oli neli, kui ma jälle maa pääle astusin.

Külma wärinad raputasiwad mu teha ja minestus tuli jälle pääle. Ärkades leidsin ennaft oma waeste ju külmaks läinud, surinud sõprade kõrwas.“

Nõnda kirjutas Tissandier päew pärast õhusõitu omaft reisirist õhusõitjate presidendile Pariisi linna.

Imeline on, et jessel sõidul palju madalamal, kui Inglise sõidul, kats inimest ära lammastasiwad. Wististe oli nende teha tugevus ja nimelt kopsu wastupanemine palju nõdrem, kui nimetatud Inglise.

Üks kole õhusõit tuli aastal 1856 Ameerikas ette. Onnelikult oli üks õhusõitja oma lustireisilt tagasi tulnud. Pal-

Long oli weel poolest saadik gaasiga täidetud. Mitmed mehed pidasivad pallongit kõigest kinni, kuna õhusõitja ise wõrgu sees toimetas; laew wõi lootsik oli ju alt lahti tehtud. Aga korraga — kas wahest wõeriti mõstetud kälul? — lasksiwad mehed kõied lahti ja pallong lendas kui nool ülesse ja õhusõitja, paelade wahese ära wassinud, pää alla poole, temaga ühes. Pea oli ta inimeste filmist kadunud, ja ka pärast ei ole enam temast midagi kuulnud.

Aga see ei saa inimesi õhusõidult tagasi hoidma, sest palju hirmsamaid aurulaewade ja aurumasinade sõitufid wõib neile wähe näitustele wastu seadida.

Wäga tähtjas ja kasuline oli õhupallong Prantslastele Pariisi piiramise ajal. Kuuskiimmendwiis õhulaewa lendasivad ümberpiiramise ajal linnast välja. Esimene 23. Sept. 1870 ja wiimne 22. Januaril 1871. Nemad kandsiwad iga üks enesega 40 kinni 1400 kirja, 3 kinni 34 kirjatuid kaugas. Nende õhusõitjate hulgas leiame ka tutawat Gaston Tissandiert oma wenna Albertiga. Need mõlemad katsusiwad ka Pariisisse tagasi lennata, aga asjata. Ka Gambetta sõitis 7. Oktobril linnast välja. Tema laew lendas wäga madalaste ja Preislaste andsivad tubliste kuulidega pihhta, kellest üks Gambettat käest rihwas. Enamiste kõik need sõidud läksiwad õnnelikult torda, aga kaks laewa jäiwad oma juhatajatega igaweste kadunuks. Wististe on nad merde langenud, sest ühe õhulaewaga ülesjaadetud kirjapakk leiti Kalee wäinas, Inglise ja Prantsuse maa wahete pääl, üles.

Lõppeks nimetame weel üht õhusõitu, mis Pariisi ümberpiiramise ajal 2. Detf. 1870 koolide ministri käsu pääle ette wõeti. Põhja-Aafrika rannas pidi 27. Detsembril täis päikese warjutus näha olema, kuhu tähetundjal S a n n s e n i l käst käes oli waatama minna. Ei aitnud muu nõuu, kui õhu teed walida. Hommiku kell kuus tõusis ta ühe seltsilise kaugas Volta pallongis üles ja jõudis keskpäewa ajal S a v e n a y kohal, Loire jõesul, jälle maisse maale.

XV. Ruhu lendas meie lindu?

Juuso Mustakallio.

Laulis enne lindu mulle,
Laulis mulle, laulis muile,
Laulis kõigele kiilale.
Ruhu lendas meie lindu,
Ruhu jõudis kuldarinda,
Kui ei hommikut alusta
Ohtut ei saada iluga:
Lõbusate lauludega,
Raunite hääle kõlaga?
Uksi männad mühisewad,
Raebdust kased kahisewad
Mendel kodukohtadella
Sinnu laulu ajemilla.

Soome keelest: P. U.

XVI. Mõtte-salm.

A. Piirikivi.

Armastad ja kurjust,
Põlgad ära hädust:
Lahutad siis ennaft
Mitmest armsast wennaft.

XVII. Sumatra saarel.

Sumatra, Java, Borneo, Celebes, Palawan, Mindanao, Wileppiinid! Misjugu ne reisilustiline noormees ei tahaks neid ilusaid Taga India saari näha, kes oma loomade ja taimede rikkuse poolest tähelepanemise väärt on.

Aga kes meid keelab neile wõersile minna? Kui ka ihule mitmesugused takistused ees seiswad, waimu ei peata keegi; päälegi ei maffeta mõtete eest tolli. Sellepärast on meil natukene waimu erkust tarwis ja — meie oleme jõwitud kohas.

Alstume siis Sunda saartest kõige suuremale, Sumatra pääle, kes poole Sathamaa suurune ja tõeste pärli tõiste saarte hulgas on. Maa wöö (Aequator) poolitab teda otse kesk kohast, on selle järele temale ka wööks. Pittuti käib saarest mägestik läbi, mille tipud kunni 4000 meetrit kõrged on. Maa keskel on palju ilusaid järvesid; jõgesid leiame suuremalt jault ranna ääres, kus nende kaldad kõrkjatega on kaetud. Kannid orud on teeks mägedesse, kus jahe, terwise päraline õhk asub, nii et ka Eurooplased sellega wõiwad leppida.

Juba kunetõistkümnne aasta sajaist jaadist peawad Hollandlased seda saart oma woli all. Aga selle ärarõistmine ei ole poolegi nii täieste ja ruttu sündinud, nagu Java saarega lugu oli. Sojahimulised päris rahwas pani Hollandi asutajatele mehiste wastu ja paha ranna äärne kliima aitas omalt poolt ligi. Ka ise praegu on Euroopa asutajatel weel pärisrahwaga raskest heitlemist elu pärast.

Aga saar — selle pääl umbes 7 miljoni inimesi arwatasse elawat, kes aga wahest 30 miljoni toita wõiks, — tasub kõik waewa rohkest oma rikkuse läbi. Sest taimeriist patub hoolikale inimesele suhtu pilliroogu, riisi, indigot, kampwert, pipart, kohwi, tubakat, puuwillu ja ka ise wiina kõrgematel kohtadel. Ja elajariist on looduse uuriiale ning kütile otse Paradiisiks. Sääli elawad elwandid, kes mitte üksi rohu rikka rohtlaanedes ei asu, waid ka ise kõrgemale mägedesse lähewad, tuttawaid radasid tallates, kus meie neid pakutefi ial ei oleks teadnud taga otsida.

Gnam madalal maal elab ninasariit, kes terwet päewa otja soodes ehk rabades magab, nii et mõnikord ainult pää ehk ka üksi nina porist wälja ulatab. Tema on teetegija põlises metjas. Kus muidu inimene kirwe abil läbi kõik sugu põesaste, mis jada jalga kõrge puude wahel kaswawad, wõiks tungida, sääli käib tema lihtsal wiisil, takistajaid jalgade all purustades, ja hoiab oma tee pärast seda nii korras ja puhta, nagu tee-jaks meie maantee. Aga häda igale loomle, ka inimesele, kes selle rõhija hirmutusele peaks tema tee pääl wastu juhtuma, ilma et ta ju kangelst kuhugi kõrwa peitu poeb! Siiski pruugiwad kampweri otisjad neid teid, aga üksi päewa ajal. Need waesed inimesed, Malaiad ehk Battad, lähewad kuue kunni kaheksakessti mõneks kuuks metja kampwert otsima. Raske on nende teenistus, sest wahest tuhanda puu kohta on üks kampweri puu, selle sees see kallisk wedelik waigu kombel jookseb ja wäikeste puu aukudesse ning lõhetesse kogub.

Weel pahem on öö-korteri pidamine, sest sipelgad ja maud on kurjad hammuutama. Nende eest kaitseks teeb Batta oma ajeme iga õhtu üles nelja bambuse posti otja, kelle üle ristpuud on pandud; niisama on ka muidu nende elumajad kuue jala kõrguse postide otja ehitatud.

Uga jätame nüüd ninasarviku käigud maha ja wälime enesele ladusama tee, kelle pääl ilma suurema waewata enam saare keskele jõuame, — sõidame üht jõge mööda edasi. Tore-dat laewa ega lootfikut meil selleks reisiks küll ei ole, waid ainult väikene Batta paat, kolm jalga lai, pooltõist sügaw ja üheksa ptk. Meie peame hästi rahuliseks istuma, sest ta on kerge ümber kippuma. Uga pääle nende halbuste on tal ka oma jagu hääduft: üle õhukeste ja taimedega ära kaswanud kohtade lähed ta jeda kergemalt. Üks kollane, täieste Madama mundris Batta on meile laewameheks ja juhiks. Läbi nina irisedes, mis laulmist peab tähendama, püüab ta meie aega lühendada. Kus meie wee woolamise pärast kaldal peame edasi sõitma, rajub Batta oma väikese kirwega, mis wedrutawa warre otjas seisab, teed tülitawad otjad, kes liig madalas seiswad, meie eest ära, et meil suurt selja paenutamist ei oleks. Nüüd hüppab ta ka kaldale ja tõmbab, ise pori sees samundes, paati enese taga.

Krokokidid tõusewad weest ülesse, aga wajuwad meid nähes jälle rahuliseks alla tagasi ja ajawad paljalt weekullisid üles.

Meie pöörame oma pale kalda poole, kust meile puude otjast enam elusaid wastu waatwad, kui jõe pinnalt. Sääls põgeneb praegu üks a h w i p e r e k o n d ehmatades niisuguste aruldaste wõeraste üle. See oli S i a m a n g (Hylobates syndactylus), Drang-Utangi järele kõige inimese sarnasem ahw, ilma sabata, väikese pääga ja targa lapse palega. Oma pittade käewarte waral wibutawad nad ennast ühe otja päält tõije pääle, jooksewad siis püsti tõine tõije järel tüki maad otja mööda edasi, nagu mustad tondikesed, kus juures nad kätt sirus hoiawad, koha kaaluts. Nüüd arwawad nad meist nii kangel olewat, et Batta nool, mida nad ju üffi tunnawad, neid ei ulata trehwama. Nad waatawad imekspannes meie pääle. Meie sõidame rahulikult edasi. Uga jääb ärkab neis uudishimu. Esiteks tulewad nooremad ja siis ka wiimaks wanemad meile jälle ligemale.

Korraga kõlab ühe linnu käriseja, läbi tungija hääls tõiselt poolt kaldalt meie kõrwa.

„S o m r a i!“ sosistab meie Batta.

Kõrges puu otjas istub üks suur, must lind, walge hõtsiku ja sabaga. Wististe oli ta omastele ettewaatmiseks märki annud. Suba on meil püis pales, ja krah! käib pauf ning pitfalt langeb lind, tiiwadega kahistades, alla jõkke. Meie sõuame ligi ning ettewaatlikult tõmbab Batta linnu sabast paati, sest et ta üksi tiiwadest oli wigaseks lastud. Waene homrai karjub nii waljuste, läbi luu ja üdi tungiwalt, kui meie iial ei ole kuulnud üht lindu karjuwat. Nii pea kui ta kindlat põhja enese all tunneb, hakkab ta mehiste wasta panema ja raiub oma nokaga paremale ning pahemale poole, nii et Batta teda wiimaks kaela ümbert kõwaste peab kinni hoidma. Meie soowime seda tarka looma elusse jätta, sest tema saawat ruttu waguraks.

Tema on nina sarwelindude jaust, kelle nimi looduse uurijate keeles *dichoceros bicornis* on. Tema silm kiirgab punast karku; punane on ka päälmine nokk, aga alumine kollane. Salad on tume tõmud, nelja warbaga, kellest kolm ees, üks taga pool seisab, otse nagu kaarnal. „Kahju tema emakesest,“ ütleb Batta, „kes nüüd armuta nälga peab surema, sest wististe seisib lind oma pesa juures, kes sügawas puu otja koopas on, kus emalind ühe muna pääl hauub, aga ise ära ei saa tulla; sest isakene on teda kinni sawitanud ja ainult emakese toitmiseks pesasse ühe lõhe jätnud.“

Meie olime harjunud mõnda ennemuistest juttu saarlastest kuulama, et seda ka suurt tähele ei pannud, waid, kui linnu jalgadest ja tiiwadest oleme sõidunud ja paadis kõrwa seadnud, rahuliste edasi sõitjame, kus weel mitmed loomad, nagu tiigrid (kes mitu inimest aasta kohta ära murravad), ja tõised meile silma paistawad. Hicāranis kole oli päält waadata, kuidas tiiger ja elewant mõitlefiwad. Wägewa hüppamisega tahab tiiger ühe noore elewandi poja pääle karata. Aga ruttu on juure elewandi karja ninamees platsis, kes were jänulise kiskuja oma sihwadega maa külge kinnitab, siis teda pärast jalgadega puruks tallab, mis pääle terwe kari, kes meid suuremalt tähele ei pane, ära läheb.

Dõ hakkab juba kätte jõudma ja meie peame jell korral tagasi võmajale tõttama. Endise puu kohal, kus homrai olime maha lastnud, toob Batta selle linnu paadi murgast wälja, mis pääle ta kõhe karjuma hakkab. Ja tõeste, tumedalt kostab puu seest wastus. Batta peab nüüd 50 jala kõrgusse üles ronima, kus ta õnneks kinni sawitatud pesa ja sääl sees homrai emakese leiab, kes oma tahma pärast enam lennata ei

jõua, selle kaasa võtab ja paadisje ijakese kõrva paneb. Wiimne saab ka pea terveks ja mõlemad jäävad meile wagurateks koduloomadeks.

Sellega võime jaks korraks oma mõtete-reisi lõpetada.

XVIII. Üks Gesti rahvalaul.

Nagu iga ühe ühiku inimese kohus on oma sihemist elu tundma õppida tuttava tarkusejõna järele: „tunne iseennast!“ nii on ka iga ühiku rahwajeltsi liikme kohus ennast oma rahwa waimuga ja sihemise eluga tutvustada. Aga nüüd on rahwalaulud rahwa waimuelu, Gesti rahwalaulud G e s t i rahwa waimuelu avaldused. Sellepärast võib iga Gestlane kõige paremine neis oma rahwa rinna tujukumist kuulata, tema kurbdust ja rõõmust, waewast ja walust oja võtta.

Pääle wäga kena k o o r e, s. o. wormide iluuse, mis tarwis A. Grenzstein oma „Koolmeisteri käsiraamatus 1880“ laulukesega „Oli minul, oli minul, ellad wellad“ wäga täielise näituse ette toob, onjuurem hulk meie rahwalauludest meile iseäranis ka oma mõnusa si s u poolest tähele panemise väärt. Seda näeme eesjewiswast laulust. Armastajat ja mõistlikku ema, kes kõige juurema hoolega oma noore tütre ihu ja hinge terwise eest hoolitseb, ja niisama auustamise väärt tütart loob laul meile filmade ette. Kujurikkas keeles manitseb ema tütart ettewaatmisele: ta ei pea ennast mõisas mitte wäljaspoolsest hülgusest lastma ära ahweldada, ei pea mitte oma südamet karkust ja elupuhust kaituma. Ja tütar! Õrna armastusega filmab ta ema murelist palet ja kuulab kohe kurbduse põhja järele, mõistab aga siis terajelt ema juhatust. Sõnadega, mis meile küllalt tunnistawad, kui wäga see karkst neitsi kõik paha wihtab ja kui kaugel ta enesest kõiki kasi-nuseta mõtteid ja ka eksitajaid inimesi tahab hoida, lõpetab laul. —

Paneme laulu selle üleüldise juhatuse järele nüüd sõnast sõna tähele. Ta algab meie tuttawa neitsi sõnadega, kes nõdalate kaupade peab teul olema, kuna ta süda kodus oma armisa ema juures wiibib:

Tihiti, tihiti, neitsikesed,
 Tihiti ma käisin teule,
 Mäti abi waimusse,
 Igas kuus korra-nädalis.
 Saanud ei kuus koduje,
 Nädalis memme nägema.

Läskin siis kuus koduje,
 Nädalis memme nägema.

Mis leidsin memme tegemästa?
 Leidsin memme nuttemästa.

Mina memmelta küsima:
 "Miks sa nutad, memmekene,
 Ited, hella emakene?"

Ena mõistis, wasta kostis:
 "Mis ma nutan, tütar noori?
 Sina kaswad mõisa'assa,
 Saabas jääreste seasja,
 Tuhweljaluste tuasja,
 Ringajala kamberisja:
 Wiimati petwad peened särgid,
 Haugutawad hallid küned,
 Matwad manteli magajad,
 Katwad karwased kübarad."

Mina mõistsin, wasta kostsin:
 "Ennem, ennem, memmekene,
 Ennem petku peene liiwa,
 Haugutagu halli liiwa,
 Matku maha musta mulda,
 Katku kinni kena kirstu,
 Ennem kui petwad peened särgid,
 Haugutawad hallid küned."

Ena mõistis, jälle kostis:
 "Sind ehk, sind ehk, tütar noori,
 Sind ehk petwad peterseelid,
 Peterseelid, peedijuured,
 Saksapuu õunad saledad,
 Maarjapuu marjad magusad."

Mina mõistsin, jälle kostsin:
 "Emakene, memmekene,
 Ennem petku peene liiwa,
 Haugutagu halli liiwa,
 Matku maha musta mulda,
 Katku kinni kena kirstu,
 Ennem kui petwad peterseelid,
 Peterseelid, peedijuured,
 Saksapuu õunad saledad,
 Maarjapuu õunad magusad."

Ema mõistis, jälle kostis:
 „Oh minu tütar, tillufene,
 Oh muru madalufene:
 H . . . sinust oodatakse,
 Warast sinust waadatakse!“

Mina mõistfin, jälle kostfin:
 „Külanaesjed naesufesjed,
 Linapõlle linnufesjed,
 Tanupää tallefesjed:
 Sündigu teie sülesse,
 Käängu teie käte pääle,
 Mis te musta ootanete,
 Dotanete, waatanete!
 Härg on tapetud, ära jõõdud,
 Raht on pooleli peetud:
 Kui see hakkab mõiramaie —
 Hobu koolnud Koitwadella,
 Tõine Väinale wäsinud:
 Kui see hakkab hirmumaie:
 Siis must seda sündinesja,
 Mis te musta ootanete.“

Nii võime jelles laulus hella wanemate ja lapse wastas-
 tikust armastust, mõistlikku ema, kes nii mitmele meie aja
 emadele eeskujuks võib olla, kiiduwäärilist tütar, kes jälle
 omalt kohalt niijama meie-aegsetele edewatele neitsidele väga
 elawat eesmärki annab, tundma õppida. Loodame, et see
 tundmine mõnda hääd seemet meie südametesse idanema istutab

XIX. Egiptuse imemaalt.

I. Kuld weetilga püha.

Üks kõige tähtsamatest ja imelisematest maadest maailmas
 on Egiptus. Ja seda on ta nii oma wälimise kuju kui
 ka oma ajaloo poolest. Alga kõige selle tähtsuse pää kaswa-
 taja on Niiluse jõgi. Mis ime siis, kui mitmed Egiptuse
 rahwapühad selle õnneandjaga nagu ühte on sõlmitud. Kõige
 tähtsam neist pühadest on „Kuld weetilga“ öö 17.
 Juunil. Sest jell ööl toowat üks ingel Allah auujärjest kuld
 weetilga ja wiskawat Niiluse hallikasse, mis pääle jõgi tõusma
 hakata ja uut elu furnud maal sünnitada.

Iga Moslim usub weel täna päew niisama kindlaste jeda ebajuttu, nagu wanad Egiptilased mitme tuhanda aasta eest Niilust kindlaste Jumalaks pidasivad. „Niilus tõuseb!“ Nii kõlab nimetatud Juuni kuu päewal suust suhu; ja ehk küll Niiluse tõus ja mõõn nii korra järele sünnib nagu päitese tõus ja looja minel, siiski mõetakse jeda kui õnne sõnumet rõõmuga wastu. Ilma Niiluse jõeta oleks terve Egiptus liiva kõrbe.“

Kuulame, kudas reisija Bogumil ülewel nimetatud rahwa pühast jutustab.

Seitsmetoistkümmne Juuni kuu õhtul koguvad Muhamedlased mosšheedesse palwe tegemisele kofku. Üksikud astuvad rongis, kaks kõrwu, templite poole; walged paberist latred kantakse neile ees. Raesterahwaid ei ole näha, sest nemad ei tohi ennast awalikult sugugi näidata, olgu siis kinni kaetud palega ja wahi all. Seda enam on poisikesi näha. Ka derwished, Islami kloostril wennad (mungad), ei puudu mitte. Pool alasti käiwad nad ümber ja pomijewad wahe pidamata „Allah! Allah!“ Templites tantsiwad nad rahwa ees, kes neid wäga auustab.

Esiteks seisab neid kaksikümmend ehk enam ringis. Niidid hakkawad nad oma pääd ja pärast keha takti järele paenutama, alguses aega mööda, pärast ikka rutemine, kus juures nad ikka: „Allah il Allah!“ hüüdwad. Wiimaks lähewad nad kõik nagu meelest ära ja hüppawad ning kargawad, kinni krambid pääle tulewad ja mõni maha kukkub, keda siis surnu kombel ära kantakse. On ka juhtunud, et mõned tõeste surnult maha on langenud. Niiuguseid pidasivad rahwas pühaks ja Jumalast iseäranis õnnistatud inimesteks.

Muidugi ei tohtinud mina templisse minna; sest Muhamedlased oleksiwad mind kui uskmatat, kes nende püha koda oma säälolemise läbi rojastaks, lõhki kiskunud. Mina jäin sellepärast õue ja käisin neid linna uulitseid mööda, kus kõige enam rahwast kõndis.

Kuld weetilga ööl ei lähe ükski Arablane magama. Igal pool nähtakse püha wastu walmistawat. Nii kaunetakse kooksid ja kõik jugu maguse asju tuppja ja pandakse ülewel lausikutel maja katustel tuled latretes ja lampides põlema, sest sääl tahetakse ööd tantsu ja muusikuga ehk „fantasiaga,“ nagu sääl iga lusti pidamist nimetatakse, mööda saata. Tõised sammuwad jälle Niiluse jõe äärde, kus nemad palmipuude all niisamuti fantasiaga ennast püüawad rõõmustada. Ka ise

tüdrukud ja naesedki ei puudu siin, sest ka nemad tahavad güllidega (kruusidega) wett wõtta ja koju kanda. Sellekorraft Niiluse wett peawad nad niisama pühaks, nagu Wenelased jõe ehk kaewu wett Jordani ajal (kolmekuninga pühal).

Juba on öö kätte jõudnud, aga sellest pole wiga: efitaks paistab kuu ifka sinises taewas ütlemata selge walgusega ja tõiaks on kõik majad ja kirikud lampidega walgustatud; wiimased nii, et selgeste m u e d d i n' it wõi tundide kuulutajat, kes ülewel torni ümber käib ja usklikuid palwele hüüab, wõib näha. Terwe linn kohiseb ja kahiseb tuhandate inimeste rõõmu häälest; ka trummi põrinat ja wise häält on kuulda.

See on kuld weetilga öö, rahwapüha eesmärg, mida ise päraft mitu nädalat pühitsetakse ja N i i l u s e l õ i k e k s hüütakse. Sest Niiluse tõus kunni täie kõrguseni tuurib peaaegu kaks kuld.

Ei ole Egiptuses ühtegi tõiast jõe pääle Niiluse, kes pituti terwest maast läbi käib. W i h m a ei tunda siin peaaegu sugugi. Taewas on ifka selge ja päike kõrwetaja. Mõlemil pool külges on päratu liiwa kõrbed. Sellepäraft wõtawad lääne ehk ida poole rändajad enestele tarwilise weewaranduse Niilusest kaasa. Häda neile, kui see otša lõpeb! „Klaas wett on rassem kui kuldüft,” ütleb kõrbe Beduiinlane.

Sellepäraft peetakse ka ise Kairo linnas kaewusiid pühandatud ja kaitsetud kohtades. Rikkad, lahke südamega inimesed on toredad majad kaewude üle ehitanud, kus juures marmorist ehk kullast ei ole hoolitud. Ka kõige waesem sant wõib siia sisse astuda, oma jänu kustutada ja jahedas hoones jalgu puhata. Sheik, kelle ees muidu kõik kummardawad, wõtab siin karika kaameli karjuse käest ja joob; kui mõni pasha oma kullast kiirgaja hobuse seljas siit mööda sõidab ja jänneb, astub ta maha ja kustutab, nagu kõik tõiased, oma jänu.

Pääle selle käiwad wee müüjad linnas ümber, kaks wafist jooginõuud käes, kellega nad kõlistawad. Ise õõjegi ei jää nad rahule, sest mitmed tuhanded inimesed magawad õues ja lasewad ennast wärske wee läbi kosutada, enne kui nad unesse uinuwad. Ja kui ja rahwa silmas ennast armsaks ja auusaks teha tahad, siis mine wee müüja juurde ning ütle: „Jaga kõitidele!”

Ja kohe seab ta ennast walmis ning laulab pruugitawat salmi: „Tulge kõik siia ja jooge ilma hinnata. Allah annab teile seda minu ja selle kõrge herra ja ifanda läbi.” Warsti

koguvad tema ümber wanad ja noored, mehed ja naesed, walged ja mustad inimesed; keegi ei taha ennast kosutamata jätta, kus jeda ilma hinnata tehakse. Weemüüja kannab suurt kivi kruusi seljas, kust ta müüb ettewaatlikult, et tilgagestki maha ei pea minema, wett joogiwaagnasje kallab ja jääb juures wäsimata oma salmikest loeb. Rõnda pakub ta waagnat ikka jälle uueste täites ühele ja toisele poole, kunni suur kruus tühi on. Siis pöörab ta ennast sinu poole, walab wiimse tilga nagu ohwriks maha ja laulab toist Araabia keeli salmi: „Rõnda kui sa neid minu läbi oled kosutanud, nii kosutagu ka sind Allah! Jumal on suur ja Muhamed on tema prohwet.“

Siis maksjad sa temale tema palga, ühe piastre ehk 20 penningat, mida wäikseks hinnaks võib nimitada siin, kus muidu kõik wäga kallid on.

Riiluse wesi on parem, kui ühegi toise jõe wesi; pea aegu võib teda magusaks hiiüda. Aga Egiptilased mõistawad ka temaga hästi ümber käia. Nemad puhastawad teda esiteks juurte sawi tõrrede sees ja kallawad siis wäikseste güllidesse, kus wesi wärske ja jahe seisab. Need sawi kruusikesed ei puudu kõige waeemas ega rikkamas majas; ja ise kõige paremad güllid, nii õhuke kui paber, ei maksa suurt hinda. Rikkad lasewad güllidele hõbe ehk ka kuld kõrwad teha ja portselani tasfi laua pääle alla panna, et mitte läbi tungija wesi lauda märjaks ei teeks. Ka kõrbes kosutab ennast inimene ja loom güllide sees. Kui kaamelei peremees oma kasttoistkümmend tundi päikese palawal kumma liiwa läbi on ära käinud, siis on joogiwesi, mis pleknõuu sees seisab, tuli palawaks läinud. Tema täidab nüüd güllid weega ja paneb need kuhugi kõrgemale, kas mõne liiwa künka otja või mujale, õhtu tuule kätte jahtuma. Weerand tunni pärast on läbi gülli nirišejad tilgakesed ära auranud ja wesi jahutawaks joogiks saanud. Meil Eurooplastel on ülearu kastet, wihma, hallikaid, jõgesid, kaewusid, aga üks ainus sumefuun Aafrika taewa all ära elatud, õpetab meid paremine Araabia wanasõna mõistma: „Esiteks wett ja siis leiba.“

Augusti kuu alguses on ju Riilus 16 kummi 18. küünart tõusnud. Dr. Ebeling (ka üks Saksa reisiija) saatis mind Rhoda saarele, kus Riiluse mõõtja seisab. Mõlemate palmpuudega kaetud kallaste wahel seisstes, võib saarelt siiski terwet Kairo linna, kõrbet ja pyramiidisid näha. Rhoda taimede rohkus ja ilu paneb meid imetelema. Sääb kaswab mitme-

fugusid palmipuid, oleandrid, jasmiinifid, banaanipuid, aaloe ja kastus taimi, kohvi- ja bambuse pilliroogu, tamariskifid, Saani leiwa ja mürti põesaid, roosi lillikesi, orange ja tsitroni puid, kelle üle suured sykomoori ja akaatsia puude ladwad tume, ikka haljast katust jünnitavad. Nende wahel kecrutawad ennast puude ümber mitmed wään-taimed.

Kaks tumetõmu Araabia poisikest tahtsiwad wägiſe meile teejuhiks heita. Meie wõtſime neid wiimaks wastu ja nemad juhataſiwad meid „Moſeſe puu“ juurde. See on üks õiete wana, poolite porjunud ſykomoore puu ja ſeiſab üſna wee ääres. „Siin ſeiſis kornikene Moſeſega,“ ütlesiwad poisikeſed, „ja ſääl ſuples printſes, kes lapsukeſt ära päästis. Allah olgu kiidetud!“ Meie olime enne ſeda ju Helioſoli linna waremete juures „Maria puud“ näinud, kus Joſep ja Maria taewa lapsukeſega olewat puhkanud.

Saare lõune poolſes otſas ſeiſab Riiluse mõõtja. Suur puu wäraw tehti meie ees alles hää joodraha eest lahti, mis Riiluse hüüdjale andſime, kus kwiſſammas, Riiluse mõõtja, ſeiſab; tema pääle on küünrad, jalad ja tollid ära märgitud, nii et näha wõib, kui kõrgeſſe Riiluse weſi päewiti on tõusnud. See ſammas olewat ju Waraonide ajast ſaadif ſääl kohas.

Iga päew käib Riiluse hüüdja linna uulitsate läbi ja annab palwet tehes wee ſeiſu teada.

„Allah on juur,“ hüüab tema, „ja Muhamed on tema prohwet. Allah on põldufid õnnistanud. Kolmtõiftkümmet küünart täna. Iſſand on meile armuline olnud.“ Poisikeſed, kes hüüdjaga kaſſas käiwad, kannawad lillſimpufid keppide otſas ja wõtawad andeid wastu, mis mõõdaminejad ja ka majade peremehed neile jagawad. Kõik walmiſtawad wett ka Kairos wastu wõtma, kuna ju jõe ülemal jookſul põllund ülejutatud on.

Riiluse lõike õhtul ehitataſſe wastu Rhoda ſaart jõe äärde mitmed poodid ja telgid üles. Nende wahel ſihifeb inimeste hulk, nagu meil laadal. Pää tee on mõlematel pool tulede läbi walguſtatud ja keſſ teed on ühe wantri täis ruumi jätud hobuſega ſõitmifeks. Meie sõitsime läbi kirju rahwa hulga. Igal pool on punaſeid ja walgeid turbanifid, tume-daid kaſtaniſid, ſiis ka heledaid riidid, rikkamaid Arablaſi hobuſte ja eſlite ſeljas näha. Pootide edine oli inimesi kubi-nala täis ja kõik oſſiwad ſuhkru aſju, olgu kaſ elewantiſid, kaamelid, eſlid, hobufid, obeliſkifid, pyramiidifid, mehi,

naesi ja tuhat tõistjugu kujuküsi, sest Arablased armastawad magust, nagu meil lapied. Aga kõigil neil suhkru asjadel oli punane karw. Mina astusin wantrist ja läksin ka ostma. „Allah terwiseks!“ hüüdis müüja, „õnnistatud olgu sinu päew!“ Kui ma ostnud olin, hüüdis ta taga järele: „Tule jälle tagasi, mu kallid sõber, minu terve pood on sinu pärast.“

Poodi ees olivad mitmed pool alasti ja katkend riidis poisikesed ja tütarlapsukesed, kes kõik walget nartsu pää pääl kandsiwad. Nemad waatsiwad suuril ja igatsejail filmil kõiki neid magusaid asju. Ma wiiskasin oma ostetulist asjadest neile ja küll kümme kunni katskümmeend tõmu käekest sirutasiwad magususte järele wälja. „Allah õnnistagu bey herrat,“ hüüdsiwad nad kõigilt poolt, „herca pasha on wäga armuline!“ Sellele pääle toppisiwad nad suhkruasju juu täis ja mina läksin tühja kätega, nagu olin tulnud, jälle ära.

Õnneks sain ma selle eest mitme kordsest tasuta. Üks Kairo linna Saksa kaupmees oli meid palunud tema laewa pääl Niiluse lõike ööd, nagu pruuk on, pühendada. Laewa lae pääl oli telt üles löödud, kelle all land kõige sugu sööki-dega ja jookidega kaetud oli. Laewa ninas istusiwad neli Araabia mängumeesi, kes meie aega omal wiisil püüdsiwad lühendada. Masti ja kõite küljes rippusiwad punased paberilatrede ja ülewel masti otjas lehwitas prohveti roheline lipp, päälkirjaga: „Allah akbahr!“ Kaks madrust juhtisiwad laewa ja nii sõitsime edasi tagasi hulga tõiste walgustatud laewade wahel.

Kõige enam panime üht juurt laewa, kes tammi ligidal ankrus seisis, imeks. See oli wee pinnalt kunni masti tipuni latredega walgustatud ja mitmet karwa lipud ning lipukesed lehwitasiwad tema küljes. Wiitsekuninga wäe mängukoos mängis jelles laewas, kes ohwiterisid kõige sugustes kirju mundrites täis kubiises. See oli Niiluse laew, ja tema masti najal toetas üks naesterahwa kogu kirju riidis, lilled juustesse palmitud ja lehst wanik pääs — Niiluse pruut.

Wanad Egiptilased ohwerdasiwad Niiluse jumalale iga aasta ühe neitsi, et jõgi õnnistust annaks. Selleks walisiwad preestrid kõige ilusama tüdrukü üle terve maa, ja tema wane-mad pidasiwad ennast wäga õnnelikuks ning auusaks niisuguse walimise otsuse üle. Ohwer peeti warjus kunni täht päiwani, kus ta ehitud rahwa ette astus ja tammi päält wette wiisati ning püha surma suri. Kui Arablased seitsme aasta ajal Egiptuse ära wõitsiwad, jäi niisugune pagana kombe maha;

woidurikas Amru keelis selle püha ära ja lastis Niiluse pruudi lahti. Aga rahuta rahwas nurises ja kaebas, jõgi ei saada tõusma ja nälja häda olla oodata. Amru palus kaliif Omari käest otjust. See saatis oma wäeülemale kirja käsuga, seda jõkke wisata. Kiri aga oli nõnda: „Omar, usklikute walitseja, Niiluse jõele. — Kui sina iseenehest tõused, siis ära tõuse mitte. On aga Allah, kõige wägewam Jumal, sind tõusma pannud, siis palume meie teba, et ta ka sind sell aastal tõusta laseks.“

Waewalt oli see kiri Niilusse heidetud, kui jõgi kõitide nähes tõusma hakkas ja ju mõne nädala pärast 16 küünart kõrges seisis. Niitid on sellest neitsi ohwerdamise kombest ainult naisterahwa kaju järele jäänud, ja niijugune oli masti najal toetaja Niiluse pruut.

Uhe märgi pääle, mis Niiluse laewast anti, algas suur tule = w ä r k. Paatidest tõusiwad tulised maud üles, kalsalt raketid ja suured päikeserattad, kümme kunni 12 jalga läbi mööta. Kui filmapilguks pimedaks jäi, siis särasiwad forraga tammi päält bengali-tuled, kõik ümbrust kas punase ehk sinise karmaga kattes. Senna juurde müristasiwad Rhoda saarelt ja linna kantsilt suured tüüfid, mis kára rahwas oma rõõmu hõiskamisega suurendas. Vääne pool aga paistis hõbe tuu-sirp heleda taewa küljes; tema seisib otse pyramiidide kohal, kelle tumedaid kogusid kangel taewa piiril wõis näha.

Tõijel päewal oli Niiluse tammi lõhkumise päris päew ja pidu. Suurem jagu inimesi ei olnud mööda läinud ööl filma kinni saanud. Kõik kohad, ise palmi puudki oliwad ju rahwaga täidetud, kui mina pea pärast päikese tõusu pidupai-gale tõttasin. Tammi pääl oliwad toredad telgid üles löödud, pehmed sohwad ja istmed ülesseetatud ja kallid tekid maha lau-tatud. Mõõda kogusiwad siia kõik kutsutud koku: Niigi ammetnikud, ministrid, ohwitserid. Kullaga tikitud riidis ja auutähtedega ehitud korrahoidjad (pidu marshalid) lasksiwad mõerastele kohwi ja piipusid anda; naesterahwastele pakuti limonaati ja suhkruasju. Tulejad ja eesolejad hüüdsiwad tõine tõijele wastastiku terwiseks „Salahm!“

Telkide ees oli üks jalawäe rügement nelja nurga üles seatud, mängumehed ja kollased ning punased lipud keskel. Soldatid oliwad lumi walges riidis ja hiilgawa sõariistadega üsnä kena waadata. Tammi pääl oliwad mitu sada töömest labidatega tammi lõhkumas. Nende ülewaataja istus oma alama ammetnikkude keskes kalli teki pääl, jõi kohwi ja suit-fetas. Niiluse laew pruudiga oli lilled ehtes.

Ruba oli kell kahelja ära löönud. Sää! paufufiwad Rhoda faarelt fuuredtüfid ja kantfult anti wafufus. Rügi-mendi mängufoor hakkas Egiptilafte rahwa hümmufuf puhkuma. Runinglituf töllad troonipärija ja printfidega föifufiwad fenna. Ges jookfufiwad neil firju riides lööpřed ja förwas föifufiwad kaardiwäe ratfamehed. Wiitfekuningas ei olnud fell korral ife mitte tulnud. Kui föif printfid, kindrali mundris, wanfrift oliwad wälja afkunud, tufufis telfide all elu. Rökuf pafhad, beyd ja effendid töttafufiwad Rörguftele wafufu ja juhafufiwad neid aruta „falahmitega“ ja fügenate kumaruftega iftmele. Siin wöttis neid Molla, linna pää kohtuherra, wafufu. Tema oli ilus mees, pitka walge habemega, toredais Türgi ehteis. Temal oli kiri käes, kellele troonipärija oma nime alla firjutas. Niiüd afufus Molla telgi ette ja wifufas firja wette. See oli wiimne märk tammi löhkumifele, fefuf föigilt poolt tufufiwad rafetid üles ja fuuredtüfid mürifafufiwad mufte.

Mis niiüd tuli, ei jõua fulg firja panna. Sadatufhat häält hüüdfufiwad mürifatades: „Allah, Allah!“ ja aruta tötegijad jookfufiwad tammi pääle feda löhkuma. Remad faewafufiwad labidatega ja ife ka palja kätega. Wähe aja pärafuf hakkas natufene wett nörifema ja korraga kaduf tammi föige inimeftega. Wägew jõgi faatis oma laeneid faewandufuf kadu linna poole ja üle wäljade põllumaale.

Maefterahwas meie laewas farjatafufiwad ehmatufefuf, fefuf nägemife järele neelas jõgi föifi neid tötegijadi oma kufufu. Aga wähe aja pärafuf tufufiwad föif jälle nähtawale ja ufufufiwad kui pardid faldale.

Wanemal ajal wifufas wiitfekuningas fuurefuf kufufufuf hõbe ja kuldrahafufid jõffe, aga fifkumifed neid wälja ofufides oliwad nii hirmufad, et iffa enamifte mitu inimefuf oma elu kantafufiwad. Aga niiüd on fee nurjatu kombe maha jäetud, aga feda paremine mafjetafje tammi faewajatele oma päris palk. Ka Miilufef pruuti wifufati wanal ajal wette, kuna teda niiüd föifefuf aastafuf alale hoitafje.

Palmipuu offe, mis Miilufef laewa ehtifufiwad peetatfje kalufis afjafufuf terwet aastat; ka arwatafje niiüd Miilufef wett ife-äranis terwifefuf olewat. Selle ebaufufu läbi olefuf üfs wäffe Eurooplafef lapfufef oma elu kantunud. Selle pere maja oli offe faewandufef ääres. Lapfehoidea läfs fiwitrepfi mööda alla felle nõunga, nii pea kui Miilufef wefi tuleb, lafuf felle fees befeda, et ta terwet aastat haigufte eefuf faafuf hoitud; Araabia

naabri naesed tegiwad ju oma lastega niisamuti. Kui nüüd jõgi wägewaste jenna woolas, kargas Arablane jõffe ja kätis lapse sopase mee sisse. Aga see libises tema käest ja sai laenest edasi kantud. Kuu otsimise järele saadi laps kätte. Aga igaiks võib wanemate ehmatust ära arvata! Onnaks oli arst käepärast, kes poolfurnut elusse äratas. Lapsehoidja oli nagu hulluks läinud. Ta käristas oma riided lõhti ja määris oma pale poriga. Siis wõttis ta nua ja tahtis enast haawata täheks, et tema oma elu hää meelega lapse eest oleks ära annud. Lapse wanemad andsiwad temale andeks. Aga kas Arablane sellepärast omast ebauust jättis, on tõine asi. Siiski lootuse järele ei ole ta tema hooleks antud last wististe iial enam kaewanduses ujutanud.

Niiluse tamm oli lõhutud. Printsid, ministrid ja pashad läksiwad minema. Sõawägi marjhis muusiku mänguga ära. Pahwa pidu aga kestis weel terwet päewa ja tõist ööd. Pääle Kairo tammi lõhkumise täitis jõgi terwet maad oma weega, nii et ta järwe jarnane oli, kust külad oma palmipuudega nagu saared wälja paistsiwad. Wesi jätab pärast langemist figitawa pori järele, kelle pääle seemne külvatakse, mis ruttu idaneb, kasvab ja rohket ning kaunist wilja kannab.

XX. Rewade käes.

A. Piiriliwi.

Paula ja hõiska ja rõõmusta meel!

Hüüa ja huika ja helise, keel!

Dõpitud hüüawad,

Kaasitud kajakad,

Heinamaad helgiwad:

Rewade käes!

Rõõmusta meel!

Helise keel!

Arud ja aasad ja metsad ja mäed,

Ruhu ja waatad, sääl rõõmu ja näed.

Häälled nüüd ärkawad,

Taimed nüüd tärkawad,

Mäed nüüd märkawad:

Rewade käes!

Rõõmusta meel!

Helise, keel!

